११९ काकमद्गुः शृंगवानजलपक्षी १२० १२१ १२२ ॥ ६ ॥

चोरयित्वापयश्चापि वलाकासंप्रजायते यस्तु चोरयते तैलं नरो मोहसमन्वितः सोपि राजन्मृतो जंतुस्तैलपापी प्रजायते ९
दा०
२५४

चोरयित्वापयश्चापि वलाकासंप्रजायते यस्तु चोरयते तैलं नरो मोहसमन्वितः सोपि राजन्मृतो जंतुस्तैलपायी प्रजायते ९

अशस्त्रं पुरुषं हत्वा सशस्त्रः पुरुषाधमः अर्थार्थी यदि वा वैरी स मृतो जायते खरः १० खरो जीवति वर्षे द्वे ततः शस्त्रेण वध्यते स मृतो मृगयोनौ तु नित्योद्विग्नोभिजायते ११ मृगो वध्यति शस्त्रेणागते संवत्सरे तु सः हतो मृतस्ततो मीनः सोपि जालेन वध्यते १२ मासे चतुर्थे संप्राप्ते श्वापदः संप्रजायते श्वापदो दशवर्षाणि द्वीपी वर्षाणि पंच च १३ ततस्तु निधनं प्राप्तः कालपर्यायचोदितः अधर्मस्य क्षयं कृत्वा ततो जायति मानुषः १४ स्त्रियं हत्वा तु दुर्बुद्धिर्यमस्य विषयं गतः बहून्क्लेशान्समासाद्य संसारांश्चैव विंशतिः १५ ततः पश्चान्महाराज कृमियोनौ प्रजायते कृमिर्विंशति वर्षाणि भूत्वा जायति मानुषः १६ भोजनं चोरयित्वा तु मक्षिका जायते नरः मक्षिकासंघवशगो बहून्मासान्भवत्युत १७ ततः पापक्षयं कृत्वा मानुषत्वमवाप्नुते धान्यं हत्वा तु पुरुषो लोमशः संप्रजायते १८ तथा पिण्याकसंमिश्रमशनं चोरयन्नरः स जायते बभ्रुसमो दारुणो मूषिको नरः १९ दशन्वै मानुषान्नित्यं पापात्मा स विशांपते घृतं हत्वा तु दुर्बुद्धिः काममेक्कुः प्रजायते २० मत्स्यमांसमथो हत्वा काको जायति दुर्मतिः लवणं चोरयित्वा तु चीरीकाकः प्रजायते २१ विश्वासेन तु निक्षिप्तं यो विनिह्नोति मानवः स गतायुर्नरस्तात मत्स्ययोनौ प्रजायते २२ ॥ ७ ॥

८३

एम०
२५५

३१ अध्यायः अधर्मस्येतिस्यषष्ठोध्यायः १ २ ३ ४ ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ॥

मत्स्ययोनिमनुप्राप्य मृतोजायतिमानुषः मानुषत्वमनुप्राप्य स्त्रीणांवृक्षस्यपद्यते २३ पापानितुमनराः कृत्वातिभारत नचात्मनः
प्रमाणांतेधर्मंजानंतिकिंचन २४ येपापानिनराः कृत्वानिरस्यंतिव्रतैःसदा सुखदुःखसमायुक्ताव्याधितास्तेभवंतुत २५ अ
सवासाःप्रजायंतेम्लेच्छाश्चापिनसंशयः नराःपापसमाचारालोभमोहसमान्विताः २६ वर्जयंतिचपापानिजन्मप्रभृतियेनराः अ
रोगारूपवंतस्तेधनिनश्चभवंत्युत २७ स्त्रियोप्येतेनकल्पेनकृत्वापापमवाप्नुयुः एतेषामेवजंतूनांभार्यात्वमुपयांतिताः २८ प
रस्वहरणेदोषाःसर्वएवप्रकीर्तिताः एतद्वैलेशमात्रेणकथितंतेमयानघ अपरस्मिन्कथायोगेभूयःश्रोष्यसिभारत २९ एतन्म
यामहाराजब्रह्मणोवदतःपुरा सुरर्षीणांश्रुतंमध्येपृष्टश्चापियथातथं ३० मयापितच्चकार्त्स्न्येनयथावदनुवर्णितं एतच्छ्रुत्वा
महाराजधर्मेकुरुमनःसदा १३१ इतिदानधर्मेषुसंसारचक्रे युधिष्ठिरउवाच अधर्मस्यगतिर्ब्रह्मन्कथितामेत्वयानघ धर्म
स्यतुगतिंश्रोतुमिच्छामिवदतांवर १ कृत्वाकर्माणिपापानिकथंयांतिशुभांगतिं कर्मणाचकृतेनेहकेनयांतिशुभांगतिं २
वृहस्पतिरुवाच कृत्वापापानिकर्माणिअधर्मवशमागतः मनसाविपरीतेननिरयंप्रतिपद्यते ३ मोहादधर्मंयःकृत्वापुनःस
मनुतप्यते मनःसमाधिसंयुक्तोनससेवेतदुष्कृतं ४

दा०
२५५

यथायथा मनस्तस्य दुःकृतं कर्म गर्हते तथा तथा शरीरं तु तेनाधर्मेण मुच्यते ५ यदि व्याहरते राजन् विप्राणां धर्मवादिनां ततो
ऽधर्मकृतात् क्षिप्रमपवादात्प्रमुच्यते ६ यथायथा नरः सम्यगधर्ममनुभाषते समाहितेन मनसा विमुच्येत तथा तथा ७
भुजंग इव निर्मोकात्पूर्वभुक्ताज्जराचितात् ८ दत्वा विप्रस्य दानानि विविधानि समाहितः मनः समाधिसंयुक्तः सुगतिं प्रयाति

प्रति

९ प्रदानानि तु वक्ष्यामि यानि दत्वा युधिष्ठिर नरः कृत्वाप्यकार्याणि ततो धर्मेण युज्यते १० सर्वेषामेव दानानामन्नं श्रेष्ठमुदाहृ
तं पूर्वमन्नं प्र [illegible]
[illegible] दातव्यमजुगुप्सुना धर्ममिच्छता ११ प्राणा ह्यन्नं म
नुष्याणां तस्माज्जन्तुश्च जायते अन्ने प्रतिष्ठितो लोकस्तस्मादन्नं प्रशस्यते १२ अन्नमेव प्रशंसन्ति देवर्षिपितृमानवाः अन्नस्य हि
प्रदानेन स्वर्गमाप्नोति कल्माषः १३ न्यायलब्धं प्रदातव्यं द्विजातिभ्योऽन्नमुत्तमं स्वाध्यायसमुपेतेभ्यः प्रहृष्टेनान्तरात्मना १४ यस्य ह्य
न्नमुपाश्नन्ति ब्राह्मणानां शतं दश हृष्टेन मनसा दत्तं न स तिर्यग्गतिर्भवेत् १५ ब्राह्मणानां सहस्राणि दश भोज्य नरर्षभ नरोऽध
र्मात्प्रमुच्येत पापेष्वभिरतः सदा १६ भैक्ष्येणान्नं समाहृत्य विप्रो वेदपुरस्कृतः स्वाध्यायनिरते विप्रे दत्वेह सुखमेधते १७
अहिंसन् ब्राह्मणस्वानि न्यायेन परिपाल्य वा क्षत्रियस्तरसा प्राप्तमन्नं यो वै प्रयच्छति १८ द्विजेभ्यो वेदवृद्धेभ्यः प्रयतः सुसमाहि
तः तेनापोहति धर्मात्मन् दुःकृतं कर्म पाण्डव १९ षड्भागपरिशुद्धं च कृषेर्भागमुपार्जितं वैश्यो ददद्द्विजातिभ्यः पापेभ्यः परिमुच्यते २०
अवाप्य प्राणसंदेहं कार्कश्येन समार्जितं अन्नं दत्वा द्विजातिभ्यः शूद्रः पापात्प्रमुच्यते २१ औरसेन बलेनान्नमर्जयित्वा विहिंसकः
यः प्रयच्छति विप्रेभ्यो

दान०
२५५

नसदुर्गाणिसेवते २२ न्यायेनैवाप्तमन्नं तु नरो हर्षसमन्वितः द्विजेभ्यो वेदवृद्धेभ्यो दत्वा पापात्प्रमुच्यते २३ अन्नमूर्जस्करं लो
केद्रव्योर्जस्वी भवेन्नरः सतां पंथानमावृत्य सर्वपापैः प्रमुच्यते २४ दानवद्भिः कृतः पंथा येन यांति मनीषिणः ते हि प्राणस्य दाता
रस्तेभ्यो धर्मः सनातनः २५ सर्वावस्थं मनुष्येण न्यायेनान्नमुपार्जितं कार्यं पात्रगतं नित्यमन्नं हि परमा गतिः अन्नस्य हि प्रदा
न४ नैनरो रौद्रं न सेवते तस्मादन्नं प्रदातव्यमन्यायपरिवर्जितं २७ यतेद्ब्राह्मणपूर्वं हि तोक्तुमन्नं गृही सदा अवध्यं दिवसं कुर्या
दन्नदानेन [illegible]मानवः भोजयित्वा दशशतं नरो वेदविदां नृप न्यायविद्धर्मविदुषामितिहासविदां तथा २९ न याति नरकं
घोरं संसारांश्च न सेवते सर्वकामसमायुक्तः प्रेत्य चाप्यश्नुते सुखं ३० एवं स तु समायुक्तो रमते विगतज्वरः रूपवान्कीर्तिमां
श्चैव धनवांश्चोपपद्यते ३१ एतत्ते सर्वमाख्यातमन्नदानफलं महत् मूलमेतत्तु धर्माणां प्रदानानां च भारत ३२ इति दा
नधर्मेषु संसारचक्रे ॥

लोभाद् १

अहिंसा ३ त्रीन्दोषान्कामक्रोधलोभान्लोकेषु निधाय न तु स्वात्मनि कामक्रोधौ वा लोभं ६ सर्वेषां भूतानां आत्मभूतस्य आत्मदुःखेनेव परदुःखे
नापि पदे उद्विजतो सर्वभूतानि आत्मत्वेन तत्वादृशा पश्यतः मार्गे देवा मु[illegible]संसिद्धा प्रकोभत्वान्मुच्यतइत्यर्थः अमरस्य गत्या मतिहीनत्वान्मार्गस्तु क

युधिष्ठिर उवाच अहिंसा वैदिकं कर्म ध्यानमिंद्रियसंयमः तपोथ गुरुशुश्रूषा किं श्रेयः पुरुषं प्रति १ बृहस्पतिरुवाच सर्वाण्येतानि ध
र्म्याणि पृथग्द्वाराणि सर्वशः शृणु संकीर्त्यमानानि षडेव भरतर्षभ भरतर्षभ २ हंत निःश्रेयसं जंतोरहं वक्ष्याम्यनुत्तमं अहिंसापाश्रयं ध
र्मं यः साधयति वै नरः ३ त्रीन्दोषान्सर्वभूतेषु निधाय पुरुषः सदा कामक्रोधौ च संयम्य ततः सिद्धिमवाप्यते ४ अहिंसकानि
भूतानि दंडेन विनिहंति यः ग--- आत्मनः सुखमन्विच्छन्स प्रेत्य न सुखी भवेत् ५ आत्मोपमस्तु भूतेषु यो वै भवति पूरुषः न्य
स्तदंडो जितक्रोधः स प्रेत्य सुखमेधते सर्वभूतात्मभूतस्य सर्वभूतानि पश्यतः देवापि मार्गे मुह्यंति अपदस्य पदैषिणः ७ न
तत्परस्य संदध्यात्प्रतिकूलं यदात्मनः एष संक्षेपतो धर्मः कामादन्यः प्रवर्तते प्रत्याख्याने च दाने च सुखदुःखे प्रिये आत्मौ
पम्येन पुरुषः प्रमाणमधिगच्छति ९ यथा परः प्रक्रमते परेषु तथापरे प्रक्रमंते परस्मिन् तथैव तेस्तूपमा जीवलोके यथा
धर्मो निपुणेनोपदिष्टः १० वैशंपायन उवाच इत्युक्त्वा तं सुरगुरुर्धर्मराजं युधिष्ठिरं दिवमाचक्रमे धीमान्पश्यतामेव नस्त

दा ११ इति दानधर्मेषु संसारचक्रं समाप्तं

श्रिया ४

रहितस्यापदे विषाः बहिर्मुखत्वादित्यर्थः ९ यथेति हिंसीतो हिनस्ति पालितः पालयति तस्मात्पालयेदेव न हिंस्यादित्यर्थः ११ संसारचक्रं समाप्तं ॥ ८ ॥

श्रुतं कुरुष्वपतः १

नतो ३ समनसा वचसा कर्मणा भक्षणेनेति चतुर्विधा हिंसा तत्र एकैकत्यक्त्वा सर्वात्मना न भवति न च भक्षयतः अन्य मांसभोक्तृत्वेऽपि तत्वतः अकुर्वतो वहिंसाकेन चित्दर्शनं भवति ४ तत्र दृष्टांतमाह पश्यति एकेन पादेन विना त्रिभिः पादैः पशुरिव रूपमपि एकेनांशेन हीनात्र पेरणानतिष्ठतीत्यर्थः ५ यथेति गजपदे कुत्र

वैशंपायन उवाच तत्तो युधिष्ठिरो राजा शरतल्पे पितामहं पुनरेव महातेजाः पप्रच्छ वदतां वरः १ युधिष्ठिर उ० ऋषयो ब्राह्मणा देवाः प्रशंसंति महामते अहिंसालक्षणं धर्मं वेदप्रामाण्यदर्शनात् २ कर्मणा मनुजः कुर्वन् हिंसां पार्थिवसत्तम वाचा च मनसा चैव कथं दुःखात्प्रमुच्यते ३ भीष्म उवाच चतुर्विधेयं निर्दिष्टा ह्यहिंसा ब्रह्मवादिभिः एकैकतोऽपि विभ्रष्टा न भवत्यरिसूदन ४ यथा सर्वश्चतुष्पाद्वै त्रिभिः पादैर्न तिष्ठति तथैवेयं महीपाल कारणैः प्रोच्यते त्रिभिः ५ यथा नागपदेऽन्यानि पदानि पदगामिनां सर्वाण्येवापिधीयंते पदजातानि कौरव ६ एवं लोकेष्वहिंसा तु निर्दिष्टा धर्मतः पुरा कर्मणा लिप्यते जंतुर्वाचा च मनसापि च ७ सर्वं तु मनसा त्यक्त्वा तथा वाचाथ कर्मणा न भक्षयति यो मांसं त्रिविधं स विमुच्यते ८ त्रिकारणं तु निर्दिष्टं श्रूयते ब्रह्मवादिभिः मनो वाचि तथास्वादे दोषा ह्येषु प्रतिष्ठिताः ९ न भक्षयंत्यतो मांसं तपोयुक्ता मनीषिणः दोषांस्तु भक्षणे राजन्मांसस्येह निबोध मे १० पुत्रमांसोपमं राजन्स्वादते यो विचेतनः मांसं मोहसमायुक्तः पुरुषः सोऽधमः स्मृतः ११ ११ ॥ ७ ॥ ७ ॥

दानामिव सर्वेषां धर्माणां समावेशो भवति हिंसायां कौंजरे पदे इत्ते सर्वाणि पदानि यथापिधीयंते एवं हिंसायां सर्वे धर्माः पिधीयंत ११ ॥ ७ ॥

जीवितं हीते यथा स्वमांसार्थमात शिवि रु र्ध्वे गतए

पित्रिति यथा स्त्रीपुंयोगेनांतरीयकं पुत्रजन्म एवं हिंसकस्यापि घायांयोगोऽत्रजन्मेत्यर्थः १६

अपक्षा२

पितृमातृसमायोगे पुत्रत्वं जायते तथा हिंसां कृत्वाऽवशः पापो भूयिष्ठं जायते तथा १२ रसं च प्रति जिह्वायां ज्ञानं प्रज्ञायते यथा तथा शास्त्रेषु नियतं रागो ह्यास्वादिताद्भवेत् १३ संस्कृता संस्कृता नाः पक्वा लवणास्तथा प्रजायंते यथा भावास्तथा चित्तं निरुध्यते १४ भेरीमृदंगशब्दांश्च तंत्रीशब्दांश्च पुष्कलान् निषेविष्यंति वै मंदा मांसभक्षाः कथं नराः १५ अचिंतितमनिर्दिष्टमेव च रसं गत्याभिभूता वै प्रशंसंति फलार्थिनः प्रशंसा ह्येव मांसस्य दोषधर्मफलाचिता १६ जीवितं हि परित्यज्य बहवः साधवो जनाः स्वमांसैः परमांसानि परिपाल्य दिवं गताः १७ एवमेषा महाराज चतुर्भिः कारणैर्वृता अहिंसा तव निर्दिष्टा सर्वधर्मानुसंहिता १८ इति दानधर्मे ४० युधिष्ठिर उवाच अहिंसा परमो धर्म इत्युक्तं बहुशस्त्वया श्राद्धेषु च भवा नाह पितृणामिष्टकांक्षिणः १ मांसैर्बहुविधैः प्रोक्तस्त्वया श्राद्धविधिः पुरा अहत्वा च कुतो मांसमेवमेतद्विरुध्यते २ जातो नः संशयो धर्मे मांसस्य परिवर्जने दोषो भक्षयतः कः स्यात्कश्चाभक्षयतो गुणः ३ हत्वा भक्षयतो वापि परेणोपहृतस्य वा हु१ त्वा ह्यायः परस्यार्थे क्रीत्वा वा भक्षयेन्नरः ४ एतदिच्छामि तत्त्वेन कथ्यमानं त्वयानघ निश्चयेन चिकीर्षामि धर्ममेतं सनातनं ५ मे१

वं परमांसादानादधो गच्छंतीत्यर्थः १८ अध्यायः अहिंसा १ २ ३ ४ ५ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ॥

दा०
२५७

मत्स्यकल्पित ३

राम०
२५७

१७ वेदानतत्कुर्युः यज्ञांसा त्रिवर्तनं कुर्यात १८ १९ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

कथमायुरवाप्नोति कथंभवतिसत्ववान कथमव्यंगतामेतिलक्षणोजायतेकथं ६ भीष्मउवाच मांसस्याभक्षणाद्राजन्योध
र्मः कुरुनंदन तन्मेशृणुयथातत्वंयथास्यविधिरुत्तमः ७ रूपमव्यंगतामायुर्बुद्धिंसत्वंबलंस्मृतिं प्राप्तुकामैर्नरैर्हिंसाव
र्जितावैमहात्मभिः ८ ऋषीणामत्रसंवादोबहुशः कुरुनंदन बभूवतेषांतुमतंयत्तच्छृणुयुधिष्ठिर ९ योयजेताश्वमेधे
नमासिमासिमासियतव्रतः वर्जयेन्मधुमांसंचसममेतद्युधिष्ठिर १० सप्तर्षयोवालखिल्यास्तथैवचमरीचिपाः अमां
सभक्षणंराजन्प्रशंसंतिमनीषिणः ११ नभक्षयतियोमांसंनचहन्यान्नघातयेत तन्मित्रंसर्वभूतानांमनुःस्वायंभुवोऽब्रवी
त १२ अधृष्यःसर्वभूतानांविश्वास्यःसर्वजंतुषु साधूनांसंमतोनित्यंभवेन्मांसविवर्जयेत १३ स्वमांसंपरमांसेनयो
वर्द्धयितुमिच्छति नारदःप्राहधर्मात्मानियतंसोवसीदति १४ ददातियजतेचापितपस्वीचभवत्यपि मधुमांसनिवृत्येति
प्राहचैवंबृहस्पतिः १५ मासिमास्यश्वमेधेनयोयजेतशतंसमाः नखादतिचयोमांसंसममेतन्मतंमम १६ सदायजतिसत्रे
णसदादानंप्रयच्छति सदातपस्वीभवतिमधुमांसविवर्जनात १७ सर्ववेदानतत्कुर्युःसर्वयज्ञाश्चभारत योभक्षयित्वामां
सानिपश्चादपिनिवर्त्तते १८ दुष्करंचरसज्ञानेमांसस्यपरिवर्जनं चर्तुंव्रतमिदंश्रेष्ठंसर्वप्राण्यभयप्रदं १९ ॥ ७ ॥

तः ३

३३ खादमृगाः मांसादपशवः ३४ ३४ ३४ ३४ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

सर्वभूतेषु यो विद्वान्ददात्यभयदक्षिणां दाता भवति लोके स प्राणानां नात्र संशयः २० एतं वै परमं धर्मं प्रशंसंति मनीषिणः प्रा
णा यथात्मनोभीष्टा भूतानामपि वै तथा २१ आत्मौपम्येन मंतव्यं बुद्धिमद्भिः कृतात्मभिः मृत्युतो भयमस्तीति विदुषां भूतिमिच्छतां २२
किं पुनर्हन्यमानानां तरसा जीवितार्थिनां अरोगाणामपापानां पापैर्मांसोपजीविभिः २३ तस्माद्विद्धि महाराज मांसस्य परिवर्ज
नं धर्मस्यायतनं श्रेष्ठं स्वर्गस्य च सुखस्य च २४ अहिंसा परमो धर्मस्तथाहिंसा परं तपः अहिंसा परमं सत्यं यतो धर्मः प्रवर्त
ते २५ न हि मांसं तृणात्काष्ठादुपलाद्वापि जायते हत्वा जंतुं ततो मांसं तस्माद्दोषस्तु भक्षणे २६ स्वाहास्वधामृतभुजो देवास्स
त्यार्जवप्रियाः क्रव्यादान्राक्षसान्विद्धि जिह्मानृतपरायणान् २७ कांतारेष्वथ घोरेषु दुर्गेषु गहनेषु च रात्रावहनि संध्यासु चत्व
रेषु सभासु च २८ उद्यतेषु च शस्त्रेषु मृगव्यालभयेषु च अमांसभक्षणो राजन्भयमन्यैर्न गच्छति २९ शरण्यः सर्वभूतानां
विश्वास्यः सर्वजंतुषु अनुद्वेगकरो लोके न चाप्युद्विजते सदा ३० यदि चेत्खादको न स्यान्न तदा घातको भवेत् घात
कः खादकार्थाय तं घातयति वै नरः ३१ अभक्ष्यमेतदिति वै इति हिंसा निवर्तते खादकार्थमतो हिंसा मृगादीनां प्रवर्तते
३२ यस्माद्ग्रसति चैवायुर्हिंसकानां महाद्युते तस्माद्विवर्जयेन्मांसं य इच्छेद्भूतिमात्मनः ३३ त्रातारं नाधिगच्छंति रौद्राः
प्राणिविहिंसकाः उद्वेजनीया भूतानां यथा व्याडमृगास्तथा ३४

४० हन्येतं हन्यमानं ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ॥ छ॥ छ॥ छ॥

पी१

लोभाद्वा बुद्धिमोहाद्वा बलवीर्यार्थमेव च संसर्गाद्वाथ पापानामधर्मरुचितानराणां ३५ स्वमांसं परमांसेन यो वर्द्धयितुमिच्छ
ति उद्विग्नवासो वसति यत्र यत्राभिजायते ३६ धन्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं स्वस्त्ययनं महत् मांसस्याभक्षणं प्राहुर्नियताः
परमर्षयः ३७ इदं तु खलु कौन्तेय श्रुतमासीत्पुरा मया मार्कण्डेयस्य वदतो ये दोषा मांसभक्षणे ३८ यो हि खादति मांसा
नि प्राणिनां जीवितैषिणां हतानां वा मृतानां वा यथा हन्ता तथैव सः ३९ धनेन क्रयिको हन्ति खादकश्चोपभोगतः घातको व
धबन्धाभ्यामि[illegible]त्येष त्रिविधो वधः ४० आहर्त्ता चानुमोदश्च भावदोषेण मानवः योनुमोदति हन्यन्तं सोपि दो
षेण लिप्यते ४१ अधृष्यः सर्वभूतानामायुष्मा[illegible]रुजः सुधीः भवत्यभक्षयन्मांसं दयावान्प्राणिनामिह ४२ हिरण्यदा
नैर्गोदानैर्भूमिदानैश्च सर्वशः मांसस्याभक्षणे धर्मो विशिष्ट इति नः श्रुतिः ४३ अप्रोक्षितं वृथा मांसं विधिहीनं न भक्षये
त् भक्षयन्निरयं याति रौरवं नास्त्यत्र संशयः ४४ प्रोक्षिताभ्युक्षितं मांसं तथा ब्राह्मणकाम्यया अल्पदोषमिह ज्ञेयं विपरीते
तु लिप्यते ४५ खादकस्य कृते जन्तून्यो हन्यात्पुरुषाधमः महादोषतरस्तत्र घातको न तु खादकः ४६ ॥ छ॥ छ॥

नं

न्नि४ दो

इत्यादेव पूजार्थं यज्ञोऽश्वमेधादिः तदर्थं श्रुतिकृतैः मार्गैः उपायैः अबुधः यज्ञोपनिषत्सु अजानन् मांसमधुः केवलं यज्ञव्याजेन मांसं भोक्तुकामः ४५ व्रीहिमि

इज्यायज्ञश्रुतिकृतैर्यो मार्गैरबुधोऽधमः हन्याज्जंतून् मांसगृध्नुः स वै नरकभाङ्नरः ४७ भक्षयित्वापि यो मांसं पश्चादपि निवर्त्तते यस्यापि सुमहान् धर्मो यः पापाद्विनिवर्त्तते ४८ आहर्त्ता चानुमंता च विशस्ता क्रयविक्रयी संस्कर्त्ता चोपभोक्ता च खादकाः सर्व एव ते ४९ इदमन्यत्तु वक्ष्यामि प्रमाणं विधिनिर्मितं पुराणमृषिभिर्जुष्टं वेदेषु परिनिष्ठितं ५० प्रवृत्तिलक्षणो धर्मः प्रजार्थिभिरुदाहृतः यथोक्तं राजशार्दूल न तु तन्मोक्षकांक्षिणां ५१ हविर्यत्संस्कृतं मंत्रैः प्रोक्षिताभ्युक्षितं शुचि वेदोक्तेन प्रमाणेन पितॄणां प्रक्रियासु च ५२ अतोऽन्यथा वृथामांसमभक्ष्यं मनुरब्रवीत् अस्वर्ग्यमयशस्यं च रक्षोवद्भरतर्षभ ५३ विधिहीनं नरः पूर्वं मांसं राजन्न भक्षयेत् अप्रोक्षितं वृथामांसं विधिहीनं न भक्षयेत् ५४ य इच्छेत् पुरुषोऽत्यंतमात्मानं निरुपद्रवं स वर्जयेत मांसानि प्राणिनामिह सर्वशः ५५ श्रूयते हि पुराकल्पे नृणां व्रीहिमयः पशुः येनायजंत यज्वानः पुण्यलोकपरायणाः ५६ ऋषिभिः संशयं पृष्टो वसुश्चेदिपतिः पुरा अभक्ष्यमथ मांसं स प्राह भक्ष्यमिति प्रभो ५७

न्नः पशुः पुरोडाशो द्विरूपः तत एव तत्कीर्तमेध्या अमेध्याः पशव इत्युक्तात् स्मात् पुरोडाश सन्त्रलोमामिति ब्राह्मणात् ५६ अभक्ष्यमपि मांसं भक्ष्यमित्याहातः पयतेत्यर्थः ५७

आरण्याः प्रोक्षिता इति पर्यग्निकृतानारण्याननुसृजंतीति श्रुते राणेपेर्यतं कृत्वा पितेषां वधो न कृत इत्यर्थः ७१ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

हम २

आकाशाद्ववनिं धात्राप्तस्ततः स पृथिवीपतिः एतदेव पुनश्चोक्त्वा विवेश धरणीतलं ५८ प्रजानां हितकामेन त्वगस्त्येन मँना
आरण्याः सर्वदैवत्याः प्रोक्षितास्तपसा मृगाः ५९ क्रियाह्येवं न हीयंते पितृदैवतसंश्रिताः प्रीयंते पितरश्चैव न्यायतो मांस त
र्पिताः ६० इदं तु शृणु राजेंद्र कीर्त्यमानं मयानघ अभक्षणे सर्वसुखं मांसस्य मनुजाधिप ६१ यस्तु वर्षशतं पूर्णं तपस्त
प्येत्सुदारुणं यश्चैव वर्जयेन्मांसं सममेतन्मतं मम ६२ कौमुदे तु विशेषेण शुक्लपक्षे नराधिप वर्जयन्मधुमांसानि धर्मो ह्यत्र
विधीयते ६३ चतुरो वार्षिकान्मासान्यो मांसं परिवर्जयेत् चत्वारि भद्राण्याप्नोति कीर्तिमायुर्यशो बलं ६४ अथवा मा
समेकं वै सर्वमांसान्यभक्षयन् अतीत्य सर्वदुःखानि सुखं जीवेन्निरामयः ६५ वर्जयंति हि मांसानि मासशः पक्षशोपि वा तेषां
हिंसानिवृत्तानां ब्रह्मलोको विधीयते ६६ मांसं तु कौमुदं पक्षं वर्जितं पार्थ राजभिः सर्वभूतात्मभूतस्थैर्विदितार्थपरावरैः
६७ नाभागेनांबरीषेण गयेन च महात्मना आयुषा चानरण्येन दिलीपरघुपूरुभिः ६८ कार्तवीर्यानिरुद्धाभ्यां नहुषेण य
यातिना नृगेण विष्वगश्वेन तथैव शशबिंदुना ६९ युवनाश्वेन च तथा शिबिनौशीनरेण च मुचुकुंदेन मांधात्रा हरिश्चं
द्रेण वा विभो ७० सत्यं वदत मासत्यं सत्यं धर्मः सनातनः हरिश्चंद्रश्चरति वै दिवि सत्येन चंद्रवत् ७१ ॥ ७ ॥ ७ ॥

न१

श्येनचित्रेणराजेंद्रसोमकेनवृकेणच रैवतेनरंतिदेवेनवसुनासंजयेनच ७२ दुष्यंतेनकरूषेणरामानर्कनलैस्तथा विरूपाश्वेननिमि
नाजनकेनचधीमता ७३ शिनेनपद्युनाचैववीरसेनेनचैवहि इक्ष्वाकुनाशंभुनाचश्वेतेनसगरेणच ७४ अजेनधुंधुनाचैवत
थैवचसुबाहुना हर्यश्वेनचराजेंद्रक्षुपेनभरतेनच ७५ एतैश्चान्यैश्चराजेंद्रपुरामांसंनभक्षितं शारदंकौमुदंमासंततस्तेस्व
र्ग[illegible]मापुवन् ७६ ब्रह्मलोकेचतिष्ठंतिज्वलमानाःश्रियान्विताः उपास्यमानागंधर्वैस्त्रीसहस्रसमन्वितैः
७७ तदेतदुत्तमंधर्ममहिंसाधर्मलक्षणं येचरंतिमहात्मानोनाकपृष्ठेवसंतिते ७८ मधुमांसंचयेनित्यंवर्जयंतीहधार्मि
काः जन्मप्रभृतिमद्यंचसर्वेतेमुनयःस्मृताः ७९ इमंधर्ममांसादंयश्चरेच्छ्रावयीतवा अपिचेत्सुदुराचारोनजातुनिरयंव्र
जेत ८० पठेद्वायइदंराजन्श्रृणुयाद्वाप्यभीक्ष्णशः अमांसभक्षणविधिं[illegible]पवित्रमृषिपूजितं ८१ विप्रमुक्तःसर्वपापै
र्भ्यःसर्वकामैर्महीपते विशिष्टतांज्ञातिषुचलभतेनात्रसंशयः ८२ आपन्नश्चापदोमुच्येतबद्धोमुच्येतबंधनात् मुच्येत्तथातुरोरो
गात्दुःखान्मुच्येतदुःखितः ८३ तिर्यग्योनिंनगच्छेच्चरूपवांश्चभवेन्नरः ऋद्धिमानवैकुरुश्रेष्ठप्राप्नुयाच्चमहद्यशः ८४ एत
त्तेकथितंराजन्मांसस्यपरिवर्जने प्रवृत्तौचनिवृत्तौचविधान----मृषिनिर्मितं ८५ इतिदानधर्मेषुमांसभक्षणे युधिष्ठिर
उवाच इमेवैमानवालोकेनृशंसामांसगृद्धिनः विसृज्यविविधान्भक्ष्यान्महारक्षोगणाइव १ अपूपान्विविधाकारान्शा
कानिविविधानिच खांडवान्रसयोगांश्चनतथेच्छंतियथामिषं २ तत्रमेबुद्धिरत्रैवविषमेपरिमुह्यते नमन्येरसतःकिंचि
न्मांसतोस्तीतिकिंचन ३ तदिच्छामिगुणान्श्रोतुंमांसस्याभक्षणेप्रभो भक्षणेचैवयेदोषास्तांश्चैवपुरुषर्षभ ४ सर्वत

त्वेनधर्म

पै१

दा०
२६०

८६

दान०
२६०

भ॰१

न्नयथावदिहधर्मतः ।किंचाभमभक्ष्यंवासर्वमेतद्वदस्वमे ५ यथैतद्यादृशंचैवगुणायेचास्यवर्जने दोषाभक्षयतोयेपितन्मेब्रूहि
पितामह ६ भीष्मउवाच एवमेतन्महाबाहोयथावदसिभारत नमांसात्परमंकिंचिद्रसतोविद्यतेभुवि ७ क्षतक्षीणाभितप्तानां
ग्राम्यधर्मरतात्मनां अध्वनाकर्शितानांचनमांसाद्विद्यतेपरं ८ सद्योवर्द्धयतिप्राणान्पुष्टिमग्र्यांददातिच नभक्ष्योभ्यधिकः क
श्चिन्मांसादस्तिपरंतप ९ विवर्जितेतुबहवोगुणाःकौरवनंदन येभवंतिमनुष्याणांतन्मेनिगदतःशृणु १० स्वमांसंपरमांसेनयो
वर्द्धयितुमिच्छति नास्तिक्षुद्रतरस्तस्मात्सनृशंसतरोनरः ११ नहिप्राणात्प्रियतरंलोकेकिंचनविद्यते तस्माद्दयांनरःकुर्याद्य
थात्मनितथापरे १२ शुक्राच्चतातसंभूतिर्मांसस्येहनसंशयः भक्षणेतुमहान्दोषोनिहत्यापुण्यमुच्यते १३ विधिनावेद
दृष्टेनतदुक्तेहनदुष्यति यज्ञार्थेपशवःसृष्टाइत्यपिश्रूयतेश्रुतिः १४ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥७॥

नू२

आरण्या इति यतमानेन उत्सृष्टानामप्यारण्यानां हतानां मृगयायां वधो माप्य एव उत्सृष्टप्रशोक्तीवनेन देवतापासस्य योगात् अत एव संतापकं कपिंजलाना
लभेतेत्यत्र आधिकानामालंभे दोषप्रसंगात् तत्रितयेनैव शास्त्रार्थस्यानुष्ठितत्वात् उत्सत्रित्वे पर्यवसानमुक्तं अन्यथा कपिंजलानामारण्यत्वे नपर्यग्निकरणां
तेउत्सृष्टानां वधस्याप्रसक्तेः अधिकानामालंभे दोषो न प्रसज्जेत तथा च मदि अक्षिकानुत्सृजेत् हिंतद्वधेत्वघुः पापं स्यादित्रीनेवतद्धिकवधे हंतुः पापमिति
सिद्धं तदिदमुक्तं आरण्याः सर्वदैवत्याः सर्वशः प्रोक्षिता मृगाः अगस्त्येन पुरा राजन् मृगया येन पूज्यत इति सर्वशः इति उत्सृष्टानामपि ग्रहणं १६ किं च हन्त्र

उप२

अतोऽन्यथा प्रवृत्तानां राज्ञां सो विधिरुच्यते क्षत्रियाणां तु यो दृष्टो विधिस्तमपि मे शृणु वीर्येणोपार्जितं मांसं यथा भुंजन्न दुष्यति १५
आरण्याः सर्वदैवत्याः सर्वशः प्रोक्षिता मृगाः अगस्त्येन पुरा राजन् मृगया येन पूज्यते १६ नात्मानमपरित्यज्य मृगया नाम विद्यते स
मतामुपसंगम्य भूतं निघ्नन्ति मानवाः १७ अतो राजर्षयः सर्वे मृगयां यान्ति भारत न हि लिप्यन्ति पापेन न चैतत्पातकं विदुः १८
न हि तत्सदृशं किंचिदिह लोके परत्र च यत्सर्वेष्विह भूतेषु दया कौरवनंदन १९ न भयं विद्यते जातु नरस्येह दयावतः दयावता
मिमे लोकाः परे चापि तपस्विनां २० अहिंसालक्षणो धर्म इति धर्मविदो विदुः यदहिंसात्मकं कर्म तत्कुर्यादात्मवान्नरः २१ पि
तृदैवतयज्ञेषु प्रोक्षितं हविरुच्यते २३

मानात्मघ्नोः स्ववधस्यापि संभवात् प्राणपरित्यागेनुष्ठीयमाणां मृगयां वदोषात्रेत्याह नात्मानमिति लभ्यति लभ्यते भूतमनेन मृतं वा एनं हंतीति १७ एवं प्रवृत्तिमा
र्गमुक्त्वा वस्तुतत्त्वमाह न हीति। न हि अगस्त्यवद्युगपत्सर्वेषां प्रभूतानां मालंभप्रोक्षणादिकमिदानीं ननेन कर्तुं शक्यमतोऽप्रोक्षितानां वधे दोष एव नापि प्राणा
पहारित्वेन मृगयाया अदोषत्वं तस्कराणामपि तथात्वे निर्दोषत्वप्रसंगादिति हिशब्देन सूचितं १८ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

धि१

२७ जीतिगर्भजभा ३४ मांभूः पूर्वजन्मनि भक्षितवान् अतएवतमप्यमांसमहं भक्षयामीति व्यवहारात् मांसपदनिरुक्तिः ३५ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

स्म३ तं२

अभयंसर्वभूतेभ्योयोददातिदयापरः अभयंतस्यभूतानिददतीत्यनुशुश्रुम २३ क्षतंचस्खलितंचैवपतितंक्लिष्टमाहतं सर्व भूतानिरक्षंतिसमेषुविषमेषुच २४ नैनंव्यालमृगाघ्नंतिनपिशाचानराक्षसाः मुच्यंतेभयकालेषुमोक्षयंतियोभयेपरान् २५ प्राणदानात्परंदानंनभूतंनभविष्यति नह्यात्मनःप्रियतरंकिंचिदस्तीहनिश्चितं २६ अनिष्टंसर्वभूतानांमरणंनामभारत मृत्युकालेहिभूतानांसद्योजायतिवेपथुः २७ जातिजन्मजरादुःखैर्नित्यंसंसारसागरे जंतवःपरिवर्त्तंतेमरणादुद्विजंति च २८ गर्भवासेषुपच्यंतेक्षाराम्लकटुकैरसैः मूत्रश्लेष्मपुरीषाणांस्पर्शै[illegible]र्भृशदारुणैः २९ जाताश्चाप्यवशास्तत्रछिद्यमानाःपुनःपुनः पाच्यमानाश्चदृश्यंतेविवशामांसगृद्धिनः ३० कुंभीपाकेचपच्यंतेतांतांयोनिमुपागताः आक्रम्यमार्यमाणाश्चभ्राम्यंतेवैपुनःपुनः ३१ नात्मनोस्तिप्रियतमःपृथिवीमनुसृत्यह तस्मात्प्राणिषुसर्वेषुदयावानात्मवान्भवेत् सर्वमांसानियोराजन्यावज्जीवंनभक्षयेत् स्वर्गेसविपुलंस्थानंप्राप्नुयान्नात्रसंशयः ३२ येभक्षयंतिमांसानिभूतानांजीवितैषिणां भक्ष्यंतेतेपिभूतैस्तैरितिमेनात्रसंशयः ३४ मांसभक्षयतेयस्माद्भक्षयिष्येतमप्यहं एतन्मांसस्यमां सत्वमनुबुध्यस्वभारत ३५ ॥

ख१ र१

दा०
२६२

४३ अध्यायः अकामाः १ २ ३ ४ ५ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

घातकोवध्यतेनित्यंतथावध्यतिभक्षिता आक्रोष्टाक्रुश्यतेराजन्रुष्टस्तथाद्वेष्यत्वमाप्नुते ३६ येनयेनशरीरेणयद्यत्कर्मकरोतियः
तेनतेनशरीरेणतत्तत्फलमुपाश्नुते ३७ अहिंसापरमोधर्मस्तथाहिंसापरोदमः अहिंसापरमंदानमहिंसापरमंतपः ३८
अहिंसापरमोयज्ञस्तथाहिंसापरंबलं अहिंसापरमंमित्रमहिंसापरमंसुखं ३९ अहिंसापरमंसत्यमहिंसापरमंश्रु
तं ४० सर्वयज्ञेषुवास्नानंसर्वतीर्थेषुचाप्लुतं सर्वदानफलंचापिनैतत्तुल्यमहिंसया ४१ अहिंस्रस्यतपोक्षय्यमहिंस्रोय
जतेसदा अहिंस्रःसर्वभूतानांयथामातायथापिता ४२ एतत्फलमहिंसायाभूयश्चकुरुपुंगव नहिशक्यागुणावक्तुम
पिवर्षशतैरपि ४३ इतिदानधर्मेषुमांसभक्षणंसमाप्तं युधिष्ठिरउवाच अकामाश्चसकामाश्चयेहताःस्मिन्महामृधे कांग
तिंप्रतिंप्रतिपद्यंतेतन्मेब्रूहिपितामह दुःखंप्राणपरित्यागःपुरुषाणांमहामृधे ज्ञानासित्वंमहाप्राज्ञप्राणत्यागंस्तुदुष्करं
२ समृद्धेवाःसमृद्धेवाशुभेवायदिवाशुभे कारणंतन्मेब्रूहिसर्वज्ञोह्यसिमेमतः ३ भीष्मउ० समृद्धेवासमृद्धेवा
शुभेवायदिवाशुभे संसारेस्मिन्समाजाताःप्राणिनःपृथिवीपते २४ निरंतायेनभावेनतत्रमेशृणुकारणं सम्यक्चा
यमनुप्रश्नस्त्वयोक्तस्तुयुधिष्ठिर ५ अत्रतेवर्तयिष्यामिपुरावृत्तमिदंनृप द्वैपायनस्यसंवादंकीटस्यचयुधिष्ठिर २६

पु०
२६२

१७ इहेति मानुषाणां स्थेर्यजानां स्थावराणां च विशेषतो भोगाः संति जंगमानां तु साधूनां रणे मे व सर्वविषयजं सुखं दुःखं चास्तीत्यर्थः १९ ॥ ७ ॥

८१

ब्रह्मभूतश्चरन्विप्रः कृष्णद्वैपायनः पुरा ददर्श कीटं धावंतं शीघ्रं शकटवर्त्मनि ७ गतिज्ञः सर्वभूतानां भाषाज्ञश्च शरीरिणां
सर्वज्ञः स तदा दृष्ट्वा कीटं वचनमब्रवीत् ८ व्यास उवाच कीट संत्रस्तरूपोऽसि त्वरितश्चैव लक्ष्यसे क्व धावसि तदाचक्ष्व कु
तस्ते भयमागतं ९ कीट उवाच शकटस्यास्य महतो घोषं श्रुत्वा भयं मम आगतं वै महाबुद्धे स्वन एष हि दारुणः १० श्रू
यते न च मां हन्यादिति तस्मादपक्रमे श्वसतां च शृणोम्येवं गोपुत्राणां प्रतोदतां ११ वहतां सुमहाभारं सन्निकर्षे स्वनं
प्रभो नृणां च संवाहयतां श्रूयते विविधः स्वनः १२ सोढुमस्माद्विधेनैष न शक्यः कीटयोनिना तस्मादतिक्रमाम्येष भयादस्मा
त्सुदारुणात् १३ दुःखं हि मृत्युर्भूतानां जीवितं सुदुर्लभं अतो भीतः पलायामि गच्छेयं न सुखं सुखात् १४ भीष्म उवाच इ
त्युक्तः स तु तं प्राह कुतः कीट सुखं तव मरणं ते सुखं मन्ये तिर्यग्योनौ तु वर्तते १५ शब्दं स्पर्शं रसं गंधं भोगांश्चोच्चावचान्बहून् ना
भिजानासि कीट त्वं श्रेयो मरणमेव ते १६ कीट उवाच सर्वत्र निरतो जीव इहापि सुखमत्र मे चेतयामि महाप्राज्ञ तस्मादिच्छा
मि जीवितुं १७ इहापि विषयः सर्वो यथादेहं प्रवर्तितः मानुषास्तिर्यगाश्चैव पृथग्भोगा विशेषतः १८ अहमासं मनुष्यो
पः वै शूद्रो बहुधनः प्रभो अब्रह्मण्यो नृशंसश्च कदर्यो वृद्धिजीवकः १९

दा०
२६३

पर्यशितः मत्यादीन्परित्यज्याग्नौ हुतवानस्मीत्यर्थः २४ न बुभुक्षकः अनैश्वर्यमिच्छन् २५ कीटोपाख्याने शुभेन येन मनुष्यसेनन्मप्रेवकर्म १२
मूढे पर्वसि १

वाक्तीक्ष्णो निकृतिप्रज्ञो मोघः सर्वस्य सर्वशः मिथःकृतोपविविधिनापरस्वहरणोरतः २० भृत्यातिथिजनश्चापि तो मया
मात्सर्यात्स्वादुकामेन नश्यं से न बुभुक्षिता २१ देवार्थं पितृयज्ञार्थमन्नं श्रद्धाहृतं मया न दत्तमर्थकामेन देयमन्नं पुराकि
ल २२ गुप्तं शरणमाश्रित्य भयेषु शरणागताः अकस्मान्मे मया त्यक्ता न त्राता अभयैषिणः २३ धनं धान्यं प्रियान् दा
रान्यानं वासस्तथाद्भुतं श्रियं दृष्ट्वा मनुष्याणामसूयामि निरर्थकं २४ ईर्षुः परसुखं दृष्ट्वा अन्यस्य न बुभूषकः त्रिवर्गहन्ता
चान्येषामात्मकामानुवर्त्तकः २५ नृशंसगुणभूयिष्ठं पुराकर्म कृतं मया स्मृत्वा तदनुतप्ये हं हित्वा प्रियमिवात्मजं २६ शु
भानां नाभिजानामि कृतानां कर्मणां फलं माता च पूजिता वृद्धा ब्राह्मणश्चार्चितो मया २७ सकृज्जातिगुणोपेतः संग
त्या गृहमागतः अतिथिः पूजितो ब्रह्मस्तेन मां नाजहात्स्मृतिः २८ कर्मणा पुनरेवाहं सुखमाशामि लक्षये तच्छ्रोतुमहमि
च्छामि त्वत्तः श्रेयस्तपोधन २९ इति दानधर्मे कीटोपाख्याने व्यास उवाच शुभेन कर्मणा यद्वै तिर्यग्योनौ न मुह्यसे
ममैव कीट तत्कर्म येन त्वं न प्रमुह्यसे १ अहं त्वां दर्शनादेव तारयामि तपोबलात् तपोबलाद्धि बलवद्बलमन्यत्न विद्य
ते २ जाता निपापैः सुकृतैर्गतिं त्वां कीट कीटता अवाप्स्यसि पुनर्द्धर्म धर्मेष्वपरिमन्यसे ३ ॥ ७ ॥ ७ ॥

हा ४

दान०
२६३

तिर्यगादृत्यत्र वर्णलोपश्चार्षः सिद्ध इत्यर्थः धर्मोपि मनुष्येषु कामार्थः काम्य एवास्ति न तु निष्कामः एवं गुणाश्चापि काम्या एव ४ वागिति कर्मणि षष्ठी वा गादि हानं बुध्यस्व जीवनं नरः किं हास्यति किं त्यक्ष्यति न किमपि सर्वं पुरुषार्थैः स्वं त्यजेदित्यर्थः ५ जीवन्नीति हे कीट पत्र विप्रा[illegible]तत्त्वं गमिष्यसि ६ गुणेति न

कर्मस्मिन्कृतं देवा भुंजते तिर्यगाश्रये धर्मोपि हि मनुष्येषु कामार्थौ च तथा गुणाः ४ वाग्बुद्धिपाणिपादैश्च अपेतस्य विपश्चितः किं हास्यति मनुष्यस्य मंदस्यापि हि जीवतः ५ जीवेन वै हि कुरुते पूजां विप्राग्र्य शशिसूर्ययोः ब्रुवन्नपि कथं पुण्यां तत्र कीट त्वमेष्यसि गुणान्भुक्तानि भुक्तानि तत्र त्वमुपभोक्ष्यसे तत्र तेऽहं निवेश्यामि ब्रह्मत्वं पत्र वेष्यसि ७ स तथेति प्रतिश्रुत्य कीटो वर्त्मन्यतिष्ठत शकटव्रजश्च स महानागतश्च यदृच्छया ८ चक्राक्रमेणाभिन्नश्च कीटः प्राणान्मुमोच ह संभूतः क्षत्रियकुले प्रसादादमितौजसः ९ तमृषिं दृष्टुमगमत्सर्वास्वन्यासु योनिषु श्वाविद्गोधावराहाणां तथैव मृगपक्षिणां श्वपाकशूद्रवैश्यानां क्षत्रियाणां च योनिषु १० स कीट एवमाभाष्य ऋषिणा सत्यवादिना प्रतिस्मृत्याथ जग्राह पादौ मूर्ध्नि कृतांजलिः ११ कीट उवाच इदं तदतुलं [स्था]नमीप्सितं दशभिर्गुणैः पदं प्राप्य कीटत्वमागतो राजपुत्रतां १२ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥

स्था१

त्र विप्रत्वे त्वं भुक्तानि भोक्ष्यसे तत्र मोक्षं नीतं तुभ्यं चाहं ब्रह्मत्व निवेशयामि ब्रह्मविद्यां दास्यामि यत्र वा यं पश्यसि वांछसि तत्र त्वां नेष्यामीति योजना १० स्त्र इति पत्र पत्र यं तं मनसा ध्यात्वा नवत्र ऋषिमेव ददर्शेत्यर्थः १२

२१ गोब्राह्मणाहुतेप्राणानद्दित्वाब्राह्मणत्वमवाप्स्यसीतिपोत्तना २४ कीटोपाख्यानोस्त्र १ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

वहंतिमाम तिवलाः कुंजराहेममालिनः स्यदंनेषुचकांबोजायुक्ताःपुरमवाजिनः १३ उष्ट्राश्वतरयुक्तानिपानानिचवहं तिमांसवांधवःसहामात्यश्चाश्नामिपिशितोदनं १४ गहेषुत्तनिपातेषुसुखेषुशयनेषुच वराहेषुमहाभागस्वपामिचस पूजितः १५ सर्वेष्वपरात्रेषुसूतमागधवंदिनः स्तवंतिमांयथादेवामहेंद्रंप्रियवादिनः १६ प्रसादात्सत्यसंधस्यभवतो मिततेजसः यदहंकीटतांप्राप्यसंप्राप्तोराजपुत्रतां १७ नमस्तेस्तुमहाप्राज्ञकिंकरोमिप्रशाधिमां त्वत्तपोवलनिर्दिष्टमि दंह्यधिगतंमया १८ व्यासउवाच अर्चितोहंत्वयाराजन्वाग्भिरद्ययदृच्छया अद्यतेकीटतांप्राप्यस्मतिर्जाताजुगुप्सिता १९ नतुनाशोस्तिपापस्यपस्त्वयोपचितःपुरा शूद्रेणार्थप्रधानेननृशंसेनाततायिना २० ममतेदर्शनंप्राप्तंतच्चैवेसुकृतंत्वया तिर्यग्योनौस्मजातेनममवाप्यर्चनात्तथा २१ इतस्त्वंराजपुत्रत्वाद्ब्राह्मण्यंसमवाप्स्यसि गोब्राह्मणाहुतेप्राणान्हुत्वात्मानंर णाजिरे २२ राजपुत्रसुखंप्राप्यक्रतूंश्चैवाप्तदक्षिणान् अथमोदिष्यसेस्वर्गेब्रह्मभूतोव्ययःसुखी २३ तिर्यग्योन्याःशूद्र तामभ्युपैतिशूद्रोवैश्यंक्षत्रियत्वंचवैश्यः वृत्तश्लाघीक्षत्रियोब्राह्मणत्वंस्वर्गंपुण्यंब्राह्मणःसाधुवृत्तः २४ इतिदान धर्मेकीटोपाख्याने भीष्मउवाच क्षत्रधर्ममनुप्राप्तःस्मरन्नेवचवीर्यवान् त्यक्त्वासकीटतांराजंश्चचारविपुलंतपः १

२ ३ ४ ५ ६ ७ ८ श्रियंविद्यां ११ १२॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥

तस्य धर्मार्थविदुषो दृष्ट्वा तद्विपुलं तपः आजगाम द्विजश्रेष्ठः कृष्णद्वैपायनस्तदा २ व्यास उवाच क्षात्रं चैव व्रतं कीट भूतानां
परिपालनं क्षात्रं देवव्रतं ध्यायंस्ततो विप्रत्वमेष्यसि ३ पाहि सर्वाः प्रजाः सम्यक् शुभाशुभविदात्मवान् शुभैः संविभजन् कामै
रशुभानां च पावनैः ४ आत्मवान् भव सुप्रीतः स्वधर्मकरणे रतः क्षात्रीं तनुं समुत्सृज्य ततो विप्रत्वमेष्यसि ५ भीष्म उवाच
सोऽथारण्यमनुप्राप्य पुनरेव युधिष्ठिर महर्षेर्वचनं श्रुत्वा प्रजाधर्मेण पाल्य च ६ अचिरेणैव कालेन कीटः पार्थिवसत्तम
प्रजापालनधर्मेण प्रेत्य विप्रत्वमागतः ७ ततस्तं ब्राह्मणं दृष्ट्वा पुनरेव महायशाः आजगाम महाप्राज्ञः कृष्णद्वैपायनस्तदा
८ व्यास उवाच भो भो ब्रह्मर्षभ श्रीमन् मा व्यथिष्ठाः कथंचन शुभकृच्छुभयोनीषु [illegible] पापकृत्पापयोनिषु उपपद्यति धर्म
ज्ञ यथा पापफलोपगं तस्मान्मृत्युभयात्कीट मा व्यथिष्ठाः कथंचन १० धर्मलोपभयं ते स्यात्तस्माद्धर्मं चरोत्तमं ११ कीट उवा
च सुखात्सुखतरं प्राप्तो भगवंस्त्वत्कृते ह्यहं धर्ममूलां श्रियं प्राप्य पाप्मा नष्ट इहाद्य मे १२ भीष्म उवाच भगवद्वचनात्कीटो ब्राह्मण्यं
प्राप्य दुर्लभं अकरोत्पृथिवीं राजन् यज्ञयूपशताङ्कितां १३ ततः सालोक्यमगमद्ब्रह्मणो ब्रह्मवित्तमः अवाप च [illegible] पदं
कीटः पार्थ ब्रह्म सनातनं स्वकर्मफलनिर्वृत्तं व्यासस्य वचनात्तदा १४ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

१५ कीटोपाख्यानं विधा१ मैत्रेयमभिवन्द्य ज्ञातचरितं चरितं चरन्तं स्वैरं स्वतिधर्माप्यप्रेरयति स्वैरिणी मुनिश्रेणी तस्याः कुले गृहे ५ कुतस्त्वत्ते प्रमोद इति सं

तेऽपि यस्मात्स्वभावेन हताः क्षत्रियपुंगवाः संप्राप्तास्ते गतिं पुण्यां तस्मान्माशोच पुत्रक १५ इति दानधर्मेषु कीटोपाख्यानं यु
धिष्ठिर उवाच विद्या तपोऽथवा दानं किमेतेषां विशिष्यते पृच्छामि त्वां सतां श्रेष्ठ तन्मे ब्रूहि पितामह १ भीष्म उवाच अत्राप्यु
दाहरंतीममितिहासं पुरातनं मैत्रेयस्य च संवादं कृष्णद्वैपायनस्य च २ कृष्णद्वैपायनो राजन्नज्ञातचरितं चरन् वाराणस्यामुपा
तिष्ठन्मैत्रेयं स्वैरिणीकुले ३ तमुपस्थितमासीनं ज्ञात्वा स मुनिसत्तमं अर्चित्वा भोजयामास मैत्रेयोऽशनमुत्तमं ४ तदन्नमुत्त
ममुक्त्वा गुणवत्सार्वकामिकं प्रतिष्ठमानोऽस्मयत प्रीतः कृष्णो महामनाः ५ तमुत्स्मयन्तं संप्रेक्ष्य मैत्रेयः कृष्णमब्रवीत कारणं
ब्रूहि धर्मात्मन्यस्माद्विस्मितः कुतस्त्वमे तपस्विनो धृतिमतः प्रमोदः समुपागतः ६ एतत्पृच्छाम्यहं ते विद्वन्नभिवाद्य प्रणम्य च आ
त्मनश्च तपोभाग्यं महाभाग्यं तवेव च ७

घः ६ एतत्स्त्रात्मनस्तपोभाग्यं तव सुखभाग्यं ते त्वां पृच्छामि आश्चर्यदर्शनं विना विस्मयो न भवतीति भावः ७ ७ ॥ ४ ॥ ६ ॥

पथगिति पथगात्मा उपाधिपरिछिन्नो जीवः स्वात्मा ऽनुपाधिकं ब्रह्मरूपं च मम पर्थे षष्ठी। ततः पथगाचरतः तव जीवन्मुक्तस्य मुमुक्षो मम आत्मनः अपेक्षया हे आत्मानं अत्यंतरं मन्ये यतस्त्वं मद्रूपं दृष्ट्वा विस्मितोसि अतो ऽहं त्वत्तो ऽत्यंतरोस्मीति आत्मानमनुमिनोमीत्यर्थः अत्रत्वयात मित्र वंशप्यात् विशिष्टमपीतरेभ्यः ८ अतिछेदो त्वंतमंतरं प्रशंके न समुद्रशोषणमिव अतिछेद इतीपाठेपि स एवार्थः अतिवादस्तस्यैवार्थस्य कथनं लो

पथगाचरतस्तात पथगात्मसु स्वात्मनोः अत्यंतरमहं मन्ये विशिष्टमपिवान्वयात् ८ व्यास उवाच अतिछेदातिवादाभ्यां स्मयोयं समुपागतः असम्यवेदवचनं कस्माद्वेदो न तं वदेत् ९ श्रीरामेपि वा ब्रह्मपदाम्याऽऽकः पुरुषस्योत्तमं व्रतं न ब्रूयुरेवेवेदघाव सत्यं चैव परं वदेत १० इति वेदोक्तमन्त्रविधिः पुरस्तात्परिकल्पितं इदानीं चैव नः स्तुत्यं पुरस्ताच्च परिश्रुतं ११ ११ ॥ ७ ॥

केनाम्यां विस्मयो मे ऽभवत् अह दुःस्थानं क्रतु शतं विना न प्राप्यत इति वेदवचनमसत्यं जलमात्रदाने न तवत्तत्प्राप्ति दर्शनात् देशकालपात्रश्रद्धा विशेषाद्लमपि महत्तं जलमौक्तिकन्यायेन प्राप्नोतीति दर्शनात् कस्माद्वेदो ऽनंतं वदेदित्युक्तं ९ पदानि पक्षनीयानि एतदेव त्रयं उत्तमं व्रतं १० नः अस्मा

न १

भिरपि स्तुत्यं अवश्यं कर्तव्यं ११

दापोदानं १२ त्वंमहतोलोकानजैषीरितिपेतन्ममदर्शनंप्रपद्ये तेनाहंविस्मितोस्मिभाव एतद्दर्शनमितिपाठेस्पष्टोर्थः १३ धर्मतपोदानानिपुण्यपन्न
येदर्शिताउत्याहपुण्यएवेति १४ यजनात्तीर्थस्नानात अनुलेपनात्वेदव्रतसमापनात १३ त्रिविधानीत्ययार्थ्याचष्टेनत्विहदानमिति नस्यव्रस्तनि

अल्पोहिताद्दशोदाप्योमवस्तमहाफलः तपितापच नापत्तेदत्तंत्वहृदयेनानुसूयता १२ तषितस्तपितापतंदत्तेनदर्शनंमम अ
जैषीर्महतोलोकान्सत्यपहेरविप्रभो १३ ततोदानपवित्रेणाप्रीतोस्मितपसेवच पुण्यस्येवहितेसत्वंपुण्यस्येवचदर्शनं १४
पुण्यस्येवाभिगोधस्तेमन्येकर्मविधानजं अधिकंमार्जनाज्ञानतथाचैवानुलेपनात १५ शुभंसर्वपवित्रेभ्योदानमेवपरंद्वि
ज नोचेत्सर्वपवित्रेभ्योदानमेवपरंभवेत १६ पानीमास्युत्तमानीहवेदोक्तानिप्रशंससि तेषांश्रेष्ठतरंदानमितिमेनात्रसं
शयः १७ दानकृद्भिःकृतःपंथायेनयांतिमनीषिणः तेहिप्राणस्यदातारस्तेषुधर्मःप्रतिष्ठितः १८ यथावेदाःस्वधीतास्त
पश्चाचेन्द्रियसंयमः सर्वत्यागोयथाचेह्रतथादानमनुत्तमं १९ त्वंहितातसुखाद्देवसुखमेष्यसिशोभनं सुखात्सुखतरप्रा
प्तिमाप्नुतेमतिमान्नरः २० तन्नःप्रत्यक्षमेवेदमुपलब्धमसंशयं श्रीमंतमाप्नुवंत्यर्थादानंयज्ञस्तथासुखं २१ सुखादपिपरं पृ० ३
दुःखंदुःखादप्यपरंसुखं दृश्यतेहिमहाप्राज्ञनियतंवेस्वभावतः २२ त्रिविधानीहवृत्तानिनरस्याहुर्मनीषिणः पुण्यमन्य
त्पापमन्यन्नपुण्यंनचपापकं २३ नवृत्तंमन्यतेतस्यमन्यतेनसपापकं यथास्वकर्मनिर्वृत्तंनपुण्यंनचपापकं २४

घस्यपहादीनिपुण्यं ब्रह्महादीनिपापंततोऽन्यत्रपुण्यंनचयातकामितिस्वकर्मनिर्वृत्तंपुण्यपापंचनमंतइत्यर्थः २४ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥
म १

२६ त्वंतुपुण्यस्यैवाधिकार्यसीत्याह रमस्वेति २७ अध्यायः एवं ३ पात्रगुणाद्दानस्यमहाफलकत्वं मैत्रेय आहनिर्दोषमितिद्वाभ्यां ५ भवतोवर्णधर्मादिके ७

हि २

यत्तद्दानतपःशीलानराएवैपुण्यकर्मिणः येभिद्रुह्यंतिभूतानितेवैपापकृतोजनाः २५ द्रव्याण्यादद्दतेचैवदुःखंयांतिपतंतिच ततोन्य
त्कर्मयत्किंचिन्नपुण्यंनचपापकं २६ रमस्वैधस्वमोदस्वदेहिचैवयजस्वच नत्वामभिभविष्यंतिवैद्यानचतपस्विनः २७ इतिदान
धर्मेषुचमैत्रेयेभिद्वाभ्यां भीष्मउवाच एवमुक्तःप्रत्युवाचमैत्रेयःकर्मपूजकः अत्यंतंश्रीमतिकुलेजातःप्राज्ञोबहुश्रुतः १ मै
त्रेयउवाच असंशयंमहाप्राज्ञयथैवात्थतथैवतत् अनुज्ञातस्तुभवताकिंचिद्ब्रूयामहंविभो २ व्यासउवाच यद्यदिच्छसिमैत्रेय

घाव ५

यथावद्यथातथा ब्रूहितन्नमहाप्राज्ञशुश्रूषेवचनंतव ३ मैत्रेयउवाच निर्दोषंनिर्मलंचैववचनंदानसंहितं विद्यातपोभ्यांहि
भवान्भावितात्मानसंशयः ४ भवतोभावितात्मत्वाल्लाभोयंसुमहान्मम भूयोबुध्यानुपश्यामिसमृद्धतपा इव ५ अपिनो

द्दशीला ३

दैवभवतोभ्युदयोभवेत् मन्येभवत्प्रसादोयंतद्धिकर्मस्वभारत ६ तपःश्रुतंचयोनिश्चाप्येतद्ब्राह्मणकारणं त्रिभिर्गुणैःस
मुदितस्ततोभवतिवैद्विजः ७ अस्मिंस्तृप्तेचतृप्यंतेपितरोदैवतानिच नहिश्रुतवतोकिंचिदधिकंब्राह्मणादृते ८ अं
धस्यान्नमएवेदंनप्रज्ञायेतकिंचन चातुर्वर्ण्यंनवर्त्तेतधर्माधर्मावृतावृते ९ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

नू १

२१ अरुन्निति तं अदंतं सः अबुधः अदतो ऽस्य चत्वादशस्य हंता स्वयमपि हन्यते दोषेरोत्यर्थः तच्चान्नं पातिय च्चान्नमिति पाठे तच्चान्नं अधमा नं सततं अमरं हंतीति एवं रात्र्यन्वयः यच्चान्नं सच तस्य हंता मूर्खः ताभ्यां हताभ्यां सबुधो दाता हन्यत इत्यर्थः १२ प्रभुरिति पतिश्च ब्रह्मचारी च मधकान्नखामि नाबु भो ऽश्नतिस्मृतेः विद्वान् अन्नमदन्तस्सप्रभुर्भवति ईश्वरत्वाद्धेतुभूतः स नपुनर्जनयति दात्रे ऽनेकगुणितं प्रयच्छतीत्यर्थः सच दातुरन्नाज्जायते प्रजा हृपे

यथादिसु कृते क्षेत्रे फलं विंदति मानवः एवं दत्वाश्नुतवति फलं दाता समश्नुते १० ब्राह्मणाश्चेन्न विंदेत श्रुतवृत्तोपसंहितः प्रति ग्रहीतादानस्य मोघं स्याद्धनिनां धनं ११ अदन्नविद्वान्हंत्यन्नमद्यमानं च हंतितं तच्चान्नं पातियश्चान्नं स हंता हन्यते बुधः १२ प्रभु र्ह्यन्नमदन्विद्वान्पुनर्जनयतीश्वरं सचान्नाज्जायते तस्मात्सूक्ष्म एष व्यतिक्रमः १३ यदेव ददतः पुण्यं तदेव प्रतिगृह्णतः नह्येकच क्रं [illegible] वर्तेत इत्येवमृषयो मदुः १४ यत्रवै ब्राह्मणाः संतिश्रुतवृत्तोपसंहिताः तत्र दानफलं पुण्यमिह [illegible] मुत्र चाश्नुते १५ ये योनिशुद्धाः सततं तपस्यभिरताभृशं दानाध्ययनसंपन्नास्ते वै पूज्यतमाः सदा १६ तैर्हि सद्भिः कृतः पंथा येन यातो न मुह्यते ते हि स्वर्गस्य नेतारो यज्ञवाहाः सनातनाः १७ इति शांतौ दानधर्मेषु भीष्म उवाच एवमुक्तः स भगवान्मैत्रेयं प्रत्यभा षत दिष्ट्यैवं त्वं विजानासि दिष्ट्या ते बुद्धिरीदृशी १

णामस्यथश्चेत्तत्र प्रस्यान्नं तस्य संततिरिति सूक्ष्मो व्यतिक्रमो ऽस्ति ते न गृहस्थः परपाकं नाश्नीयादिति गम्यते १३ यदेवेति ग्रहीत्रभावे तस्य द्धिर्न स्यात् वृक्षाभावे रात्रु दर्शनेप्रवृत्तिर्न स्यादिति दाता प्रतिग्रहीता चैकचक्र वत लोकतं त्रं वहत इत्यर्थः १७ अध्यायः एकं १ ॥ छ॥

आर्यगुणान्प्रभुगान २ वर्णयिष्यामि कथयिष्यामि ८ असंमतादायीमयाचपरस्मतिग्रहं भिमन्यते सोमो भवतीति स्मृतेः स्तेनः ९ प्र: सर्ववित सच रुक्मा

मेत ६४

लोकोयार्यगुणानेवमृषिकं तं प्रशंसति रूपमानवयोमान् श्रीमान् स्वाप्यसंशयं २ दिस्सानामिभवंतितां देवस्तेयमनुग्रहः यन्ते
मशातं वदाना हर्त्तयिष्यामितं भूरएउ ३ यानीहागमशास्त्राणियाश्च काश्चित्प्रसृतयः तानितेवं पुरस्कृत्यप्रवर्त्तातिपथाक्रमं ४ अ
हं दानं प्रशंसामि भवानपितपस्सु ते तपः पवित्रंवेदस्यजपः स्वर्गस्यसाधनं ५ तपसामहदाप्नोतिविघयाचेतिनः श्रुतं तपसैव
चापनुदे पश्चात्पयदपिदुष्कृतं ६ यघाष्ठिकंचित्संघायपुरुषस्तस्यायतेतपः सर्वंवाप्नोति विघयाचेतिनः श्रुतं ७ दुरस्वयंदुःप्रधर्षंदुरापं
दुरतिक्रमं दुरतिक्रमं सार्ववितं साम्पेतितयोहिवलवत्तरं ८ सुरापी संमतादायीभ्रूणहागुरुतल्पगः तपसातरते सर्वमेनसश्चप्रमु
च्यते ९ सर्वविघस्तुचक्षुष्मानपियादृशतादृशः तपस्विनंतथैवाहुस्ताभ्यांकार्यंसदानमः १० सर्वेप्रज्याःश्रुतधनास्तथैवचतपस्विनः
दानप्रदाः सुखंप्रेत्यप्राप्नुवंतीहचश्रियं ११ इमंचब्रह्मलोकंच लोकंच वलवत्तरं अन्नदानैः प्रदानैःतिनः प्रतिपद्यंलौकिकाः १२ पूजि
ताःपूजयंत्येनामनितामानयंतिच अदातायत्रतिसर्वतः संप्रणुद्यते १३ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

अ१ ति१

तयादृशतादृशमपितपस्विनंतथैच चक्षुष्मंतमेवाहुः ताभ्यां सर्वविन्नपस्विभ्यां १० ११ १२ १३ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

१५ कौमारचारीप्रथमवयाः १६ वासितास्वस्त्री २० अध्यायः सत्स्त्रीणां १ २ ३ ४ ५ ॥ ७ ॥

अकर्त्ताचैवकर्त्ताचलभतेयस्ययादृशं यदित्वोर्ध्वपथयोवायान्लोकानतियास्यसि १४ प्राप्स्यसित्वंनपापानियानियास्यसिकानि
च मेधाव्यसिकुलेजातःश्रुतवाननसूयवान् १५ कौमारचारीव्रतवान्मैत्रेयेणानिरतोभव एतद्गृहाणप्रथमंप्रशस्तंगृहमेधिनां १६
योभर्त्तावासितांतुष्टोभर्त्तातुष्टाचवासिता यस्मिन्नेवंकुलेसर्वंकल्याणंतत्रवर्त्तते १७ अद्भिर्गात्रामलमिवतमोग्निप्रभयाययया
दानेनतपसाचैवसर्वपापमपोहति १८ स्वस्तिप्राप्नुहिमैत्रेयगृहान्साधुव्रजाम्यहं एतन्मनसिकर्त्तव्यंश्रेयएवंभविष्यति १९ तं
प्रणम्याथमैत्रेयःकृत्वाचापिप्रदक्षिणं स्वस्तिप्राप्नोतुभगवानित्युवाचकृताञ्जलिः २० इतिदानधर्मेषुमैत्रेयभिक्षा युधिष्ठि
रउवाच सत्स्त्रीणांसमुदाचारंसर्वधर्मविदांवर श्रोतुमिच्छाम्यहंत्वत्तस्तन्मेब्रूहिपितामह १ भीष्मउ० सर्वज्ञांसर्वतत्त्वज्ञांदेवलो
केमनस्विनीं कैकेयीसुमनानामशांडिलींपर्यपृच्छत २ केनवृत्तेनकल्याणिसमाचारेणकेनवा विधूयसर्वपापानिदेवलोकंत्व
मागता ३ हुताशनशिखेवत्वंज्वलमानास्वतेजसा सुतातारााधिपस्येवप्रभयादिवमागता ४ अरजांसिचवस्त्राणिधारयंती
गतक्लमा विमानस्थाशुभाभासिसहस्रगुणमोजसा ५

१५ मंगलैर्नियतेतिमंगलसूत्रंमात्रंधारयामिनतुतांरत्नादीनीत्यर्थः १९ २० ॥

नत्वमल्पेनतपसादानेननियमेनवा इमंलोकमनुप्राप्तात्वंहितत्वंवदस्वमे ६ इतियष्टाश्सुमनयामधुरंस्वाहस्रासिनी शांडिलीतिभ्र
तंवाक्यंसुमनामिदमब्रवीत् ७ नाहंकाषायवसनानापिवल्कलधारिणी नचमुंडानजटिलाभूत्वादेवत्वमागता ८ अहितानि
चवाक्यानिसर्वाणिपरुषाणिच अप्रमत्ताचभर्त्तारंकदाचिन्नाहमब्रुवं ९ देवतानांपितॄणांचब्राह्मणानांचपूजने अप्रमत्तास
दायुक्ताश्वश्रूश्वशुरवर्त्तिनी १० पैशुन्येनप्रवर्त्तामिनममैतन्मनोगतं अद्वारेचनतिष्ठामिचिरंनकथयामिच ११ असद्वाहसितंकिं
चिदहितंचापिकर्म्मणा रहस्यमरहस्यंवानप्रवर्त्तामिसर्वथा १२ कार्यार्थेनिर्गतंवापिभर्त्तारंगृहमागतं आसनेनोपसंयोज्यपू
जयामिसमाहिता १३ यदन्नंनाभिजानातियद्भोज्यंनाभिनंदति भक्ष्यंवायदिवालेह्यंतत्सर्वंवर्जयाम्यहं १४ कुटुंबार्थेसमानीतं
यत्किंचित्कार्यमेवतु प्रातरुत्थायतत्सर्वंकारयामिकरोमिच १५ प्रवासंयदिमेयातिभर्त्ताकार्येणकेनचित् मंगलैर्बहुभिर्युक्ताभ
वामिनियतातदा १६ अंजनंरोचनांचैवस्नानंमाल्यानुलेपनं प्रसाधनंचनिष्क्रांतेनाभिनंदामिभर्त्तरि १७ नोत्थापयामिभर्त्तारं
सुख-सुप्तमहंसदा आंतरेष्वपिकार्येषुतेनतुष्यतिमेमनः १८ नायासयामिभर्त्तारंकुटुंबार्थेपिसर्वदा गुप्तगुह्यासदाचा
स्मिसुसंमृष्टनिवेशना १९

२२ अध्यायः साम्नि ६ हरिणः पांडुवर्णः ७ ७ ॥ ॥

इमं धर्मपथं नारी पालयंती समाहिता अरुंधतीव नारीणां स्वर्गलोके महीयते २७ भीष्म उवाच एतदाख्याय सा देवी सुमनायै तप
स्विनी पतिधर्मं महाभागा जगामादर्शनं तदा २१ यश्चेदं पांडवाख्यानं पठेत्पर्वणि पर्वणि स देवलोकं संप्राप्य नंदने स सुखी वसेत्
२२ इति दानधर्मेषु सुमनासंवादः युधिष्ठिर उवाच साम्नि चापि प्रदाने च ज्यायः किं भवतो मतं प्रब्रूहि भरतश्रेष्ठ यदत्र व्यतिरिच्यते
१ भीष्म उवाच साम्ना प्रसाद्यते कश्चिद्दानेन च तथा परः पुरुषः प्रकृतिं ज्ञात्वा तयोरेकतरं भजेत् २ गुणांस्तु शृणु मे राजन्सांत्वस्य भरतर्ष
भ दारुणान्यपि भूतानि सांत्वेनाराधयेद्यथा ३ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनं गृहीत्वा रक्षसा मुक्तो द्विजातिः कानने यथा
४ कश्चिद्वाग्बुद्धिसंपन्नो ब्राह्मणो विजने वने गृहीतः कृच्छ्रमापन्नो रक्षसा भक्षयिष्यता ५ स बुद्धिश्रुतिसंपन्नस्तं दृष्ट्वातिविभीष
णं साम एवास्मिन्प्रयुयुजे न मुमोह न विव्यथे ६ रक्षस्तु वाचा संपूज्य प्रश्नं पप्रच्छ तं द्विजं मोक्ष्यसे ब्रूहि मे प्रश्नं केनास्मि हरिणः कृ
शः ७ मुहूर्तमथ संचिंत्य ब्राह्मणस्तस्य रक्षसः आभिर्गाथाभिरव्यग्रः प्रश्नं प्रतिजगाद ह ८ ब्राह्मण उवाच विदेशस्थो
विलोकस्थो विना नूनं सुहृज्जनैः विषयानतुलान्भुंक्ते नासि हरिणः कृशः ९ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

नं १

नूनं मित्राणि ते रक्तः साधूपचरितान्यपि स्वदोषादपरज्यंते तेनासि हरिणः कृशः १० गुणवान्विगुणानन्यान्नूनं पश्यसि सत्कृतान् प्रा
ज्ञोप्राज्ञान्विनीतात्मा तेनासि हरिणः कृशः ११ धनैश्वर्याधिकास्तब्धास्त्वद्गुणैः परमावराः अवजानंति नूनं त्वां तेनासि हरिणः कृशः
अवृत्त्या क्लिश्यमानोपि वृत्त्युपायान्विगर्हयन् माहात्म्याद्व्यथसे नूनं तेनासि हरिणः कृशः १३ संपीड्यात्मानमार्यत्वात्त्वया कश्चि
दुपप्लुतः जितं त्वां मन्यते साधो तेनासि हरिणः कृशः १४ क्लिश्यमानान्विमार्गेषु कामक्रोधावृतात्मनः मन्ये त्वं ध्यायसि जनांस्तेना
सि हरिणः कृशः १५ प्रज्ञासंभावितो नूनमप्रज्ञैरुपसंहितः ह्रीयमाणोपि दुर्वृत्तैस्तेनासि हरिणः कृशः १६ नूनं मित्रमुखः शत्रुः
कश्चिदार्यवदाचरन् वंचयित्वा गतस्त्वां वै तेनासि हरिणः कृशः १७ प्रकाशार्थरतिर्नूनं रहस्यः कुशलः कृती तज्ज्ञैर्न पूज्यसे नूनं ते
नासि हरिणः कृशः १८ असत्स्वपि निविष्टेषु ब्रुवतो मुक्तसंशयं गुणास्ते न विराजंते तेनासि हरिणः कृशः १९ धनबुद्धिश्रु
तैर्हीनः केवलं तेजसान्वितः महत्प्रार्थयसे नूनं तेनासि हरिणः कृशः २० तपःप्रणिहितात्मानं मन्ये त्वारण्यकांक्षिणं बां
धवा नाभिनंदंति तेनासि हरिणः कृशः २१ इष्टभार्यस्य ते नूनं प्रातिवेश्यो महाधनः युवा सुललितः कामी तेनासि हरिणः कृशः
२२ नूनमर्थवतां मध्ये तव वाक्यमनुत्तमं न भाति कालेभिहितं तेनासि हरिणः कृशः २३ दृढपूर्वं श्रुतं मूर्खं कुपितं हृदय
प्रियं अनुनेतुं न शक्नोषि तेनासि हरिणः कृशः २४ नूनमासंजयित्वा त्वां कृत्ये कस्मिंश्चिदीप्सिते कश्चिदर्थयते नित्यं तेना
सि हरिणः कृशः २५ नूनं त्वां स्वगुणापेतं पूजयानं सुहृद्ध्रुवं ममार्थ इति जानीते तेनासि हरिणः कृशः अंतर्गतमभि
प्रायं नूनं नेच्छसि लज्जया २७ नानाबुद्धिरुचौ लोके मनुष्यान्नूनमिच्छसि ग्रहीतुं स्वगुणैः सर्वांस्तेनासि हरिणः कृशः २८

अविद्वान्भीरुरल्पार्थो विद्याविक्रमदानजं यशः प्रार्थयसे नूनं तेनासि हरिणः कृशः २९ चिराभिलषितं किंचित्फलं संप्राप्त
मेवच कृतमन्यैरपहृतं तेनासि हरिणः कृशः ३० नूनमात्मकृतं दोषमपश्यत्किंचिदात्मनः अकारणेभिशप्तोसि तेनासि हरिणः
कृशः ३१ सुहृदां दुःखमार्तानां न प्रमोक्ष्यसि हानिजं अलमर्थगुणैर्हीनस्तेनासि हरिणः कृशः ३२ साधूनां गृहस्थान्दृष्ट्वा च
तथासाधून्वनेचरान् मुक्तांश्चावसथे सक्तांस्तेनासि हरिणः कृशः ३३ धर्म्यमर्थ्यं च काम्यं च काले चाभिहितं वचः न प्रतीय
ते तं नूनं तेनासि हरिणः कृशः ३४ दत्तान् कुशलैरर्थान्मनीषी संजिजीविषुः प्राप्य वर्त्तयसे नूनं तेनासि हरिणः कृशः ३५
पापान्प्रवृद्धतो दृष्ट्वा कल्याणानावसीदतः ध्रुवं गर्हयसे नित्यं तेनासि हरिणः कृशः ३६ परस्परविरुद्धानां प्रियं नूनं चिकी
र्षसि सुहृदामुपरोधेन तेनासि हरिणः कृशः ३७

अनात्मविषयिणी चिंता यां दुत्वदृशा त्वहेतुः दानाभावे साम्येव जीवनोपापहृत्यध्या यतात्पर्यं ३९ अध्यायः जन्म ४ यमेन प्राप्नमिति शेषः ८
दशानां पश्चतां स्नानावधो पत्रैः सापस्तुघृजा। तिर्दशसूनाचक्रं चक्रं चक्रवान्तैलिकः ध्वजः स्करापायीतपः रूद्रो राजा ९ अधिकं नपतिस्तु एतानि

एवं संपूजितं स्तो विप्रं तमत्यपूजयत सखायमकरोच्चैनं संयोज्यार्थैर्मुमोचह ३९ इति दानधर्मेषु हरिणालृशकोनाम

युधिष्ठिर उवाच जन्ममानुष्यकं प्राप्य कर्मक्षेत्रे सुदुर्लभं श्रेयोर्थिनो दरिद्रेण यत्कर्तव्यं पितामह १ दानानामुत्तमं यच्च
देयं यच्च यथा तथा मान्यान्पूज्यांश्च गांगेय रहस्यं वक्तुमर्हसि २ वैशं० एवं पृष्टो नरेंद्रेण पांडवेन यशस्विना धर्माणां पर
मं गुह्यं भीष्मः प्रोवाच पार्थिवं ३ भीष्म उवाच शृणुष्वावहितो राजन्धर्मगुह्यानि भारत यथाहि भगवान्व्यासः पुराकथित
वान्मयि ४ देवगुह्यमिदं राजन्यमेन क्लिष्टकर्मणा। नियमस्थेन युक्तेन तपसो महतः फलं ५ येन यत्प्रीयते देवः प्रीयंते पित त्रिप ८
रस्तथा ऋषयः प्रमथाः श्रीश्च चित्रगुप्तो दिशां गताः ६ ऋषिधर्मः स्मृतो यत्र सरहस्यो महाफलः महादानफलं चैव स
र्वयज्ञफलं तथा ७ यश्चैतदेवं जानीयात् ज्ञात्वा वाकुरुते नघ सदोषो दोषवांश्चेह तैर्गुणैः समयुज्यते ८ दशसूनासमो
चक्री दशचक्रसमो ध्वजः दशध्वजसमा वेश्या [illegible] दशवेश्यासमो नृपः ९ अर्द्धेनैतानि सर्वाणि नृपतिः कथ्य
ते धिकः त्रिवर्गसहितं शास्त्रं पवित्रं पुण्यलक्षणं १०

लावाणि अर्पयन्तुलयन्कथ्यते एतच्चतारतम्यं प्रतिग्रहार्थमुच्यते एवंरूपप्रतिग्रहपराङ्मुखेन त्रिवर्गशास्त्रं धर्मार्थकाममयशास्त्राणि ज्ञेयानि
१०

दा०
२७१

श्रो१

तत्राप्यर्थकामयोः प्रसिद्धत्वाद्धर्मशास्त्रार्थाणपेय[illegible]तेत्यानीत्याह धर्ममित्यादिना ११ पठंतिशास्त्रंउपतिष्ठतिसम्यक्स्फुरति आचष्टेवयः स

धर्ममाकर्णयांपुण्यंरहस्यंश्रवणंमहत् श्रोतव्यंधर्मसंयुक्तंविहितंत्रिदशैःस्वयं ११ पितॄणांयत्रगुह्यानिप्रोच्यंतेश्राद्धकर्म
णि देवतानांचसर्वेषांरहस्यंकथ्यतेऽखिलं १२ ऋषिधर्मःस्मृतोयत्रसरहस्योमहाफलः महायज्ञफलंचैवसर्वदान
फलंतथा १३ येपठंतिसदामर्त्यायेषांचैवोपतिष्ठति श्रुत्वाचफलमाचष्टेस्वयंनारायणःप्रभुः १४ गवांफलंतीर्थ
फलंयज्ञानांचैवयत्फलं एतत्फलमवाप्नोतियोनरोऽतिथिपूजकः १५ श्रोतारःश्रद्दधानाश्चयेषांशुद्धंचमानसं ते
षांव्यक्तंजितालोकाश्रद्दधानेनसाधुना १६ मुच्यतेकिल्बिषाच्चैवनसपापेनलिप्यते धर्मंचलभतेनित्यंप्रेत्यलोक
गतोनरः १७ कस्यचित्त्वथकालस्यदेवदूतोयदृच्छया स्थितोह्यंतर्हितोभूत्वापर्यभाषतवासवं १८ यौतौका
मगुणोपेतावश्विनौभिषजांवरौ आज्ञयाहितयोःप्राप्तःसनरान्पितृदेवतान १९ कस्माद्धिमैथुनंश्राद्धेदातुर्भोक्तु
श्चवर्जितं किमर्थंचत्रयःपिंडाःप्रविभक्ताःपृथक्पृथक् २० प्रथमःकस्यदातव्योमध्यमःक्वचगच्छति उत्तमश्च
स्मृतःकस्यएतदिच्छामिवेदितुं २१

स्वयंनारायणएवेतिज्ञातव्यः १४ एवंस्तुत्वाशास्त्रमारभतेगवांफलमितिशास्त्रसंक्षेपः १५ श्रोतारइतिद्वाभ्यांश्रद्धाप्रशंसा १८ स
नरानसहर्षीनाप्राप्तःप्राप्तमितिशेषः २० २१

राम०
२७१

पृच्छामसंपृच्छ्य ३२ ३३ ३० ३४ चिरंजीविनंमार्कंडेयं ३५ ३६ ॥ ७ ॥ ७ ॥

श्रद्धानेनद्भुतेनभाषितंधर्मसंहितं पूर्वस्मास्त्रिदशाःसर्वेपितरःपृच्छवेचरं २२ पितरऊचुः स्वागतंतेस्तुभद्रंतेश्रूयतांखेचरो त्तम गूढार्थःपरमःप्रश्नोभवतासमुदीरितः श्राद्धंदत्वाचभुक्त्वाचपुरुषोयस्त्रियंव्रजेत पितरस्तस्यतंमासंतस्मिन्रेतसिशेरते २४ प्रविभागंतुपिंडानांप्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः पिंडोधस्तात्रयंस्तस्यपश्चाद्विप्रभावयेत २५ पिंडंतुमध्यमंतत्रपत्नीत्वेकास मश्नुते पिंडस्तृतीयोयस्तेषांतंदद्याजातवेदसि २६ एषश्राद्धविधिःप्रोक्तोयथाधर्मोनलुप्यते पितरस्तस्यतुष्यंतिप्रहृष्टम नसःसदा प्रजाविवर्द्धतेचास्यअक्षयंचोपतिष्ठति २७ देवदूतउवाच आनुपूर्व्येणपिंडानांप्रविभागःपृथक्पृथक् पितृ णांत्रिषुसर्वेषांनिरुक्तंकथितंत्वया २८ एकःसमुद्धृतःपिंडोह्यधस्तात्कस्यगच्छति कंवाप्रीणयतेदेवंकथंनारयतेपितॄन् २९ मध्यमंतुतदापत्नीभुंक्तेनुज्ञातमेवहि किमर्थंपितरस्तत्रकव्यमेवचभुंजते ३० अथयस्त्वंतिमःपिंडोगच्छतेजातवेदसं भवतेकागतिस्तस्यकंवासमनुगच्छति ३१ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंपिंडेत्रिषुयागतिः फलंवृत्तिंचमार्गंचयश्चैनंप्रतिपद्यते ३२ पितरऊचुः सुमहानेषप्रश्नोवैपरस्त्वयासमुदीरितः रहस्यमद्भुतंचापिपृच्छ्यःस्मगगनेचर ३३ एतदेवप्रशंसंतिदेवाश्च मुनयस्तथा तेप्येवंनाभिजानंतिपितृकार्यविनिश्चयं ३४ वर्जयित्वामहात्मानंचिरंजीविनमुत्तमं पितृभक्तस्तुयोविप्रोवरलब्धो

स्प ३ भिश्रा

महायशाः ३५ ५३

दा०
२७२

४१ यतः अति कुश्राद्धभोक्ता यजमानस्य पितृत्वं गच्छति तस्माद्यस्मात्ततो गतः सन्निमिषं न गच्छेत् परस्यपर्वदोषतुल्यं घेतदित्यर्थः ४२ एतच्चवरणा

त्रयाणामपिपिंडानांश्रुत्वाभगवतोगतिं देवदूतेनयत्पृष्टः श्राद्धस्यविधिनिश्चयः गतिंत्रयाणांपिंडानांश्रणुष्वावहि
तोमम ३७ अयोनच्छतियोप्यत्रशशिनंपुष्पप्रीणायेत शशीप्रीणायतेदेवान्पितॄंश्चैवमहामते ३८ भुंक्तेतुपत्नी
चैषामनुज्ञातातुमध्यमं पुत्रकामायपुत्रंतुप्रयच्छतिपितामहाः ३९ हव्यवाहेतुयःपिंडोदीयतेतन्निबोधमे पितरस्तेनतृ
प्यंतिप्रीताःकामान्दिशंतिच ४० एतन्नेकथितंसर्वंत्रिषुपिंडेषुयागतिः अतिग्रोयजमानस्यपितृत्वमनुगच्छति तस्मिन्न
हनिमहत्त्वंतेपरिहार्यहिमैथुनं ४२ शुचिनातुसदाश्राद्धंभोक्तव्यंश्चचरोत्तम येमयाकथितादोषास्तेतथास्युर्नचान्यथा
४३ तस्मात्स्नातःशुचिःक्षांतःश्राद्धंभुंजीतवैद्विजः प्रजाविवर्द्धतेचास्ययश्चैवंसंप्रयच्छति ४४ तथाविद्युत्प्रभोनामऋषि
राहमहातपाः आदित्यतेजसातस्यतुल्यंरूपंप्रकाशते ४५ सचधर्मरहस्यानिश्रुत्वाशक्रमथाब्रवीत तिर्यग्योनिगतान्स
त्वान्मर्त्याहिंसंतिमोहितामोहिताः ४५ कीटान्पिपीलिकान्सर्पान्मेषान्समृगपक्षिणः किल्बिषंसुबहूप्राप्ताःकिंस्वि
देषाप्रतिक्रिया ४७ ततोदेवगणाःसर्वेऋषयश्चतपोधनाः पितरश्चमहाभागाःपूजयंतिस्मतंमुनिं ४८ शक्र
उवाच कुरुक्षेत्रंगयांगंगांप्रभासंपुष्कराणिच एतानिमनसाध्यात्वाअवगाहेत्ततोजले ४९ ॥ ७ ॥

मारस्यश्रद्धयमित्याशयेनाहशुचिनेति ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ७ ॥

राम०
२७२

एरण्डं वरकषायेण वरजराकषायेण प्रियंगुः राजसर्षपः षष्ठिकानषष्ठिरात्रेणपंचकषायं ५४ विभावसुं सूर्ये ६६ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७॥

तथामुच्यति पापेन राहुणा चंद्रमा यथा अहंस्नातः सम्भवति निराहारश्च वर्त्तते स्पृशते यो गवां पृष्ठं बालधिं च नमस्यति ५०
ततो विघुष्टश्च भोवाक्यमभ्यभाषत वासव अयं सूक्ष्मतरो धर्मस्तन्निबोध शतक्रतो ५१ घृष्टो वरकषायेण अनुलिप्तः प्रि
यंगुणाः क्षीरेण षष्ठिकान्भुक्त्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ५२ श्रूयतां चापरं गुह्यं रहस्यमविचिंतितं शृतं मे भाषमाणस्य स्था
णोः स्थानं बृहस्पतेः ५३ रुद्रेण सह देवेश तन्निबोध शचीपते पर्वतारोहणं कृत्वा एकपादो विभावसुं निरीक्षेत निराहार ऊ
र्ध्वबाहुः कृतांजलिः ५५ तपसा महता युक्त उपवासफलं लभेत् रश्मिभिस्तापितोऽर्कस्य सर्वपापमयो हति ग्रीष्मकाले थ
वा शीते एवं पापमयो हति ५६ ततः पापात्प्रमुक्तस्य द्युतिर्भवति शाश्वती तेजसा सूर्यवद्दीप्तो भ्राजते सोमवत्पुनः ५७ मध्ये त्रि
दशवर्गस्य देवराजः शतक्रतुः उवाच मधुरं वाक्यं बृहस्पतिमनुत्तमम धर्मगुह्यं तु भगवान्मानुषाणां सुखावहं सरहस्याश्च ये दोषा
स्तान्यथावदुदीरय ५८ बृहस्पतिरुवाच प्रतिमेहन्ति ये सूर्यमनिलं द्विषते च ये हव्यवाहे प्रदीप्ते च समिधं ये न जुह्वति ६० बालव
त्सां च ये धेनुं दुहंति क्षीरकारणात तेषां दोषान्प्रवक्ष्यामि तान्निबोध शचीपते ६१ भानुमाननिलश्चैव हव्यवाहश्च वासव लोका
नां मातरश्चैव गावः सृष्टाः स्वयंभुवा ६२ लोकांस्तारयितुं शक्ता मर्त्येष्वेतेषु देवताः सर्वे भवंतः शृ एवं तु एकैकं धर्मनिश्चयं
६३ वर्षाणि षडशीतिं तु दुर्वृत्ताः कुलपांसनाः स्त्रियः सर्वाश्च दुर्वृत्ताः प्रतिमेहंति ये रविं ६४ अनिलं द्वेषिणः शक्र गर्भस्था च्य
वते प्रजा हव्यवाहस्य दीप्तस्य समिधं ये न जुहूति अग्निकार्येषु चैतेषां हव्यं नाश्नाति पावकः ६६ ॥ ७ ॥ ७ ॥

व६

दोषा४ पा२

ह्रा०
२७३

कार्य २

क्षीरं तु वालवत्सानां ये पिबंति हि मानवाः न ते यांति क्षीरपाः कोचिज्जायंते कुलवर्द्धनाः ६७ प्रजारूपेण युज्यंते कुलं वंशरूपेण च एवमेतत्पुराहृष्टं कुलवृद्धिर्द्विजातिभिः ६८ तस्मात्कर्माणि वर्ज्याणि कार्यं च नित्यशः मृत्तिकाभेनमर्त्येन मर्त्येन सत्यमेतद् ब्रवीमि ते ६९ ततः सर्वे महाभागा देवताः समरुद्गणाः अथ प्रश्न महाभागाः पृच्छंति स्म पितॄन् स्वतः ७० पितरः केन तुष्यंति मर्त्यानाम स्वचेतसां अरूपं च कथं दानं भवेच्चैवोर्ध्वदेहिकं ७१ आनृण्यं वा कथं मर्त्या गच्छेयुः केन कर्मणा एतदिच्छामहे श्रोतुं परं कौतूहलं हि नः ७२ पितर ऊचुः न्यायतो वै महाभागाः संशयः समुदाहृतः श्रूयतां ये न तुष्यामो मर्त्यानां साधुकर्मणां ७३ नीलषंढप्रमोक्षेण अमावास्यां तिलोदकैः वर्षासु दीपकैश्चैव पितॄणामनृणो भवेत् ७४ अरूपं निर्व्वलीकं च दानमेतन्महाफलं अस्माकं परिकीर्त्यते ७५ श्रद्दधानाश्च ये मर्त्या आहरिष्यंति संततिं दुर्गात्ते तारयिष्यंति नरकात्प्रपितामहान् ७६ पितॄणां भाषितं श्रुत्वा हृष्टरोमा तपोधनः वृद्धगार्ग्यो महातेजास्तानेवं वाक्यमब्रवीत् ७७ के गुणा नीलषंढस्य प्रमुक्तस्य तपोधनाः वर्षासु दीपकालेन तथैव च तिलोदके ७८ पितर ऊचुः नीलषंढस्य लांगूलं तोयमभ्युद्धरेद्यदि षष्टिं वर्षसहस्राणि पितरस्तेन तर्पिताः ७९ यस्तु शृंगगतं पंकं कुलाद् उद्धृत्य तिष्ठति पितरस्तेन गच्छंति सोमलोकं संशयं ८० वर्षासु दीपदानेन शशिवच्छोभते नरः तमोरूपं न तस्यास्ति दीपकं यः प्रयच्छति ८१

परितोषक्रम्रुदयः ४४

राम०
२७३

२५ अध्यायः केन २ पौरोस्त्रीयावष्यामिवादौ संध्यायां शिक्षाचारात चक्रे गोमणोपलिसमंडुले सुदर्शनमंत्रेण पूजिते ३ ४ ५ ६ ९ १० ॥ ७॥

९३

अमावास्यां तु ये मर्त्याः प्रयच्छंतीति तिलोदकं पात्रमौदुंबरं युग्मं मधुमिश्रं तपोधन २२ कृतं भवति तैः श्राद्धं सरहस्यं यथार्थवत् हृ
ष्टपुष्टमनास्तेषां प्रजा भवति नित्यदा २३ कुलवंशस्य वृद्धिस्तु पिंडदस्य फलं भवेत् श्रद्धधानस्तु यः कुर्यात्पितॄणामनृणो भवेत् २४ ए
वमेष समुद्दिष्टः श्राद्धकालक्रमस्तथा विधिपात्रं फलं चैव यथावत्परिकीर्तितं २५ इति दानधर्मेषु भीष्म उवाच केन तेन भवेत्प्रीतिः क
थं तुष्टिं तु गच्छसि इति पृष्टः सुरेंद्रेण प्रोवाच हरिरीश्वरः १ विष्णुरुवाच ब्राह्मणानां परीवादो मम विद्वेषणं महत् ब्राह्मणैः
पूजितैर्नित्यं पूजितोहं न संशयः २ नित्याभिवाद्या विप्रेंद्रा भुक्त्वा पादौ तथात्मनः तेषां तुष्यामि मर्त्यानां यश्चक्रे च बलिं हरेत् ३
वामनं ब्राह्मणं दृष्ट्वा वराहं च जलोत्थितं उद्धृतां धरणीं चैव मूर्ध्ना धारयते तु यः न तेषां ह्यशुभं किंचित्कल्मषं नोपपद्यते ४ अ
श्वत्थं रोचनं गां च पूजयेद्यो नरः सदा पूजितं च जगत्तेन सदेवासुरमानुषं तेन रूपेण तेषां च पूजां गृ[illegible]सा[illegible]वि[illegible]मू ७ इंद्र
उवाच चक्रं पादौ वराहं च ब्राह्मणं चापि वामनं उद्धृतां धरणीं चैव किमर्थं त्वं प्रशंससि ८ भवान्सृजति भूतानि भवान्संहरति प्रजाः
प्रकृतिः सर्वभूतानां समस्तानां सनातनी ९ भीष्म उवाच संप्रहस्य ततो विष्णुरिदं वचनमब्रवीत् चक्रेण निहता दैत्याः पद्भ्यां क्रांता वसुधरा १०

२१ घांटिके व्याघ्रे कुशीभवे कर्षके २३ २४ २४ २४ ॥ ७ ॥

वं मनेनरूपमास्थायजितोराजामपावलिः ११ परितुष्टोभवाम्येवंमानुषाणांमहात्मनां त
र्वाराहरूपमास्थायउद्धताचवसुंधरा
रिणामागतं ब्राह्मणायाहुतिंदत्वास्नमतेतस्य
मांयेपूजयिष्यंतिनास्तितेषांपराभवः १२ अपिवाब्राह्मणंदृष्ट्वावस्त्र
भोजने १३ ऐंद्रीं संध्यामुपासित्वाआदित्याभिमुखस्थितः सर्वतीर्थेषुसंस्नातोमुच्यतेसर्वकिल्बिषैः १४ एतद्वःकथितंगुह्य
मखिलेनतपोधनाः संशयंपृच्छमानानांकिंभूयःकथयाम्यहं १५ वलदेवउवाच श्रूयतांपरमंगुह्यंमानुषाणांसुखाव
हं अज्ञानेनतोयदंबुधाः क्लिश्यंतेभूतपीडिताः १६ कल्पमुत्थापयोमर्त्याःस्पृशेच्छंवैघृतंदधि सर्षपंचप्रियंगुंचकल्मषा
त्प्रतिमुच्यते १७ भूतानिचैवसर्वाणिअग्रतःपश्यतोपिवा उच्छिष्टंवापिविच्छिद्रेषुवर्जयंतितपोधनाः १८ देवाऊचुः प्रगृह्यो
दुंवरंपात्रंतोयपूर्णमुदङ्मुखाः उपवासंतुगृह्णीयाद्यद्वासंकल्पयेद्बुधः १९ देवतास्तस्यतुष्यंतिकामिकंवापिसिध्यति अ
न्यथाहि वृथामर्त्याःकुर्वंतेस्वल्पबुद्धयः २० उपवासेवलौपितान्नंपात्रंविशिष्यते वलिभिक्षांतथार्घंचपितॄणांच
तिलोदकं २१ ताम्रपात्रेणदातव्यमन्यथाल्पफलंभवेत गुह्यमेतत्समुद्दिष्टंयथातुष्यंतिदेवताः २२ धर्मउवाच राजोपोरु नर

षलीपतिः एते
पिकेविप्रेघांटिकेपरिचारिके गोरक्षकेवाणिजकेतथाकारुकुशीलवे २३ पितृद्रुमनधीयानेपश्वस्याद्
नर पुदेवंपेत्र्यंवानदेयंस्यात्कथंचन २४

पिंडदास्तस्यहीयंतेनचप्रीणातिवैपितॄन अतिथिर्यस्यभग्नाशोगृहात्प्रतिनिवर्त्तते २५ पितरस्तस्यदेवाश्च अग्नयश्च [illegible] तथैवहिनिराशाःप्र
तिगच्छंतिअतिथेरप्रतिग्रहात २६ स्त्रीघ्नैर्गोघ्नैः कृतघ्नैश्चब्रह्मघ्नैर्गुरुतल्पगैः तुल्यदोषोभवत्येभिर्यस्यातिथिरनर्चितः २७ अग्निरुवाच
पादमुद्यम्ययोमर्त्यःस्पृशेद्गाश्चसुदुर्मतिः ब्राह्मणंवामहाभागंदीप्यमानंतथानलं २८ तस्यदोषान्प्रवक्ष्यामितच्छृणुध्वंसमाहिता
दिवंस्पृशत्यशब्दोस्यत्रस्यंतिपितरश्चवै २९ वैमनस्यंचदेवानांकृतंभवतिपुष्कलं पावकंचमहातेजाहव्यंनयतिगस्त्याति ३० आजन्म
नांशतंचैवनरकेपच्यतेतुसः निष्कृतिंचनतस्यापिअनुमन्यंतिकर्हिचित ३१ तस्माद्गावोनपादेनस्प्रष्टव्यावैकदाचन ब्राह्मणश्चमहा
तेजादीप्यमानस्तथानलः श्रद्दधानेनमर्त्येनआत्मनोहितमिच्छता ३२ विश्वामित्रउ श्रूयतांपरमंगुह्यंरहस्यंधर्मसंहितं परमान्ने
नयोदद्यात्पितृणांमोपहारिकं ३३ गजच्छायायांपूर्वस्यांकुतपेदक्षिणामुखः यदाभाद्रपदेमासिभवते [illegible] वकुलेमघा ३४ श्रूयतां
तस्यदानस्यपादशोगुणविस्तरः कृततेनमहच्छ्राद्धंवर्षाणीहत्रयोदश ३५ गावऊचुः बकुलेसमंगोधूकुतोभयेचन्हैमेच [illegible]
सखेवहिभूपसीच यथापुराब्रह्मपुरेसवत्साशतक्रतोर्वज्रधरस्यपत्ने ३६ भूयश्चमाविष्णुपदेस्थितापाविभावसोश्चापिपथे
स्थितापादेवाश्चसर्वेसहनारदेनप्रकुर्वतेसहेतिनाम ३७ मंत्रेणतेनाभिवंदेतयोवैविमुच्यतेपापनभयंनशोकःसहस्रनेत्र
[illegible]कर्मणा लोकानवाप्नोतिपुरंदरस्यगवांफलंचंद्रमसोद्युतिंच ३८ एतंहिमंत्रंत्रिदशाभिजुष्टंपठेतपःपर्वसुगोष्ठमध्ये
नतस्यपापंनभयंनशोकःसहस्रनेत्रस्यचयातिलोकं ३९ भीष्मउ० अथसप्तमहाभागाऋषयोलोकविश्रुताः ॥ ४०॥

कृतेनकर्मणा ३

वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे ब्रह्माणं पद्मसंभवं ४० प्रदक्षिणमभिक्रम्य सर्वे प्रांजलयः स्थिताः उवाच वचनं तेषां वसिष्ठो ब्रह्मवित्त
मः ४१ सर्वप्राणिहितं प्रश्नं ब्रह्मक्षेत्रे विशेषतः द्रव्यहीनाः कथं मर्त्या दरिद्राः साधुवर्त्तिनः ४२ प्राप्नुवंतीह यज्ञस्य फलं के
न च कर्मणा एतच्छ्रुत्वा वचस्तेषां ब्रह्मा वचनमब्रवीत ४३ ब्रह्मोवाच अहो प्रश्नो महाभागा गुह्यार्थः परमः शुभः सूक्ष्मः श्रे
यांश्च मर्त्यानां भवद्भिः समुदाहृतः ४४ शृणुतां सर्वमाख्यास्ये निखिलेन तपोधनाः यथा यज्ञफलं मर्त्यो लभते नात्र संशय
यः ७५ पौषमासस्य शुक्ले वै यदा युज्येत रोहिणी तेन नक्षत्रयोगेन आकाशं पावनो भवेत ४६ एकवस्त्रः शुचिः स्ना
तः श्रद्धानः समाहितः सोमस्य रश्मयः पीत्वा महायज्ञफलं लभेत ४७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

४८ अध्यायः सलिलस्य १७ करंजसुवर्चलेन्द्रीवल्लीविशेषो ८ ९ १० ॥ ७ ॥

एतद्धः परमं गुह्यं कथितं द्विजसत्तमाः यन्मां प्रवंतः पृच्छंति सत्यतत्वार्थदर्शिनः ४८ इति दानधर्मेषु देवरूपे विभाव

सुरुवाच सलिलस्याजलिं पूर्णाम कृतान्वदतो नराः सोमस्योत्तिष्ठमानस्य तज्जलं चाकृतांश्वतान १ स्थितो ह्य

भिमुखो मर्त्यः पौर्णमास्यां बलिं हरेत अग्निकार्यं हुतं तेन कृताश्चास्याग्नयस्तथा पः २ वनस्पतिं तु यो हन्याद मावास्या

मबुद्धिमान अपि ह्येकेन पत्रेण लिप्यते ब्रह्महत्यया ३ दंतकाष्ठं तु यः खादेदमावास्याम बुद्धिमान हिंसितश्चंद्रमास्तेन

पितरश्चोद्विजंति च ४ हव्यं न तस्य देवाश्च प्रतिगृह्णंति पर्वसु कुप्यंति पितरश्चास्य कुलवंशोस्य हीयते ५ श्रीरुवाच

प्रकीर्णं भाजनं पत्रपानभांडमथाशनं योषितश्चैव हन्यंते कश्मलोपहते गृहे ६ देवताः पितरश्चैव उत्सवे सर्वपर्वणीए

वा निराशः प्रतिगच्छंति कश्मलोपहतान्गृहात ७ अंगिरा उवाच यस्तु संवत्सरं पूर्णं दद्याद्दीपं करंजके सुवर्चलामूलहस्तः

प्रजातस्य विवर्द्धते ८ गार्ग्य उवाच आतिथ्यं सततं कुर्याद्दीपं [illegible] प्रतिश्रयेवर्जयानो दिवास्वापं न च मांसानि भक्षयेत

९ गोब्राह्मणानां हिंस्याच्च पुष्कराणि च कीर्त्तयेत एष श्रेष्ठतमो धर्मः सरहस्यो महाफलः १० ॥ ७ ॥ ७ ॥

११ १२ अपुत्रिकेतिछेदः १३ १६ सुवर्णशृंगिकसर्पादिनरोपतगृहेइतिशेषः १७ २० अध्यायःकिंचित १२३

इदंचपरमंगुह्यंसरहस्यंतिबोधत श्राद्धकल्पेचदैवेचनैत्यिकेपर्वणीषुच १२ रजस्वलाचयानारीश्वित्रिकायापुत्रिकाचया एताभिश्चक्षुषादृष्टंहविर्नाश्नंतिदेवताः १३ पितरश्चनतुष्यंतिवर्षाण्यपस्यत्रयोदश १४ शुक्लवासाः शुचिर्भूत्वाब्राह्मणान्स्वस्तिवाचयेत कीर्तयेद्भारतंचैवतथास्याद्दक्षयंहविः १५ धौम्यउवाच भिन्नभांडंचखट्वांचकुक्कुटंश्वशुनस्तथा अप्रशस्तानिसर्वाणियश्चवृक्षोगृहेरुहः १६ भिन्नभांडंकलिंप्राहुःखट्वायांतुधनक्षयं कुक्कुटेशुनिचायैवहविर्नाश्नंति देवताः वृक्षमूलेध्रुवंसत्वंतस्माद्वृक्षंनरोपयेत १७ जमदग्निरुवाच योयजेदश्वमेधेनवाजपेयशतैनिव अवाकूशिरावलंबेनसत्रेवास्फीतमाहरेत १८ नचास्यहृदयंशुद्धंनरकंसध्रुवंव्रजेत तुल्यंयज्ञश्चसत्यंचहृदयस्यचशुद्धता १९ शुद्धेनमनसादत्वासक्तुप्रस्थंद्विजातये ब्रह्मलोकमनुप्राप्तःपर्याप्तंतन्निदर्शनं २० इतिदानधर्मेषुजमदग्निरहस्यानि वायुरुवाच किंचिद्धर्मंप्रवक्ष्यामिमानुषाणांसुखावहं सरहस्याश्चयेदोषास्तान्शृणुतसमाहिताः १ चतुरोवार्षिकान्मासान्योददातितिलोदकं भोजनंचयथाशक्त्यंब्राह्मणेवेदपारगे २ अग्निकार्यंचकर्त्तव्यंपरमान्नेनभोजनं दीपकश्चोपहर्त्तव्यःपितॄणांसतिलोदकः ३ ३॥ ४॥ ४॥ ४॥

४ अग्नेरणीस्यस्य प्रत्यहस्यवाचैदिवस्यनेतादेशांतरप्रायकोयदि स्यात् यदि पोषितः हविषासोमाज्यपयः प्रभृति नायपहाशिवे नइदा

स

एतेन विधिना मर्त्यः श्रद्दधानः समाहितः पशुवंशवान् स्वेहफलं प्राप्नोति पुष्कलं ४ इदं चैव परं गुह्यमप्रशस्तानि बोधतत अग्नि
स्कन्द्य स्खलो नेताहविर्मरुताम्बु पोषितः मन्यते धर्म एवेति स चाधर्मेण लिप्यते ५ अग्नयस्तस्य कुप्यंति शूद्रयोनिं स गच्छति पित
रश्च न तुष्यंति सहदेवैर्विशेषतः ६ प्रायश्चित्तं तु यत्तत्र ब्रुवतस्तन्निबोध मे यत्कृत्वा तु नरः सम्यक् सुखी भवति विज्वरः ७ गवां
मूत्रपुरीषेण पयसा च घृतेन च अग्निकार्यं त्र्यहं कुर्यान्निराहारः समाहितः ८ ततः संवत्सरे पूर्णे प्रतिगृह्णंति देवताः हृष्यंति
पितरश्चास्य श्राद्धकाल उपस्थिते एष धर्मो धर्मश्च सरहस्यः प्रकीर्तितः मर्त्यानां स्वर्गकामानां प्रेत्य स्वर्गसुखावहः १० इ
ति दानधर्मेषु लोमश उवाच परदारेषु ये सक्ता अकृत्वा दारसंग्रहं निराशाः पितरस्तेषां श्राद्धकाले भवंति वै १ परदा
रतिर्यस्य यश्च वंध्यामुपासते ब्रह्मस्वं हरते यश्च समदोषा भवंति ते २ असंभाष्या भवंत्येते पितॄणां नात्र संशयः देवताः पित
रश्चैषां नाभिनंदंति तद्धविः ३ तस्मात्परस्य वै दारांस्त्यजेद्वंध्यां च योषितं ब्रह्मस्वं हि न हर्तव्यमात्मनो हितमिच्छता ४ अ
पत्यं चापरं गुह्यं रहस्यं धर्मसंहितं श्रद्दधानेन कर्त्तव्यं गुरूणां वचनं यथा ५ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ॥

छ ३

दिश्यानीयेन मूः स्तुस्तहितस्यदोषः ५ प्रायश्चित्तं चास्यापीति शेष ७ १० अध्यायः परदारेषु १ २ ३ ४ ५ ॥ छ ॥ छ ॥

६ महोदधिः जलसमुद्रः ७ १० १५ अध्यायः ततः १२२ ॥ छ ॥ छ ॥

मासि १
द्वादश्यां पौर्णमास्यां च मासि घृताक्षतं ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छेत तस्य पुण्यं निबोधत ६ सोमश्च वर्द्धते तेन समुद्रश्च महोदधिः
अश्वमेधचतुर्भागं फलं सृजति वासवः ७ दानेनैतेन तेजस्वी वीर्यवांश्च भवेन्नरः प्रीतश्च भगवान्सोम इष्टान्कामान्प्रय
च्छति ८ श्रूयतां चापरो धर्मः सारस्योमहाफलः इमं कलियुगं प्राप्य मनुष्याणां सुखावहः ९ कल्यमुत्थाय यो म
र्त्यः स्नातः शुक्ले न वाससा तिलपात्रं प्रयच्छेत ब्राह्मणेभ्यः समाहितः १० तिलोदकं च यो दद्यात्पितॄणां मधुना सह दी
पकं कृशरं चैव श्रूयतां तस्य यत्फलं ११ तिलपात्रे फलं प्राह भगवान्पाकशासनः गोप्रदानं च यः कुर्याद्भूमिदानं च शा
श्वतं १२ अग्निष्टोमं च यज्ञं यो यजेत बहुदक्षिणं तिलपात्रं सहैतेन समं मन्यंति देवताः १३ तिलोदकं सदा श्राद्धम
न्यते पितरो ह्यपं दीपे च कृशरे चैव तुष्यंते स्य पितामहाः १४ स्वर्गे च पितृलोके च पितृदेवाभिपूजनं एवमेतन्मयोद्दिष्ट
मृषिदृष्टं पुरातनं १५ इति दानधर्मेषु लोमशरहस्यानि भीष्म उवाच ततः ऋषिगणाः सर्वे पितरश्च सदेवताः अरुंधतीं
तपोवृद्धिमपृच्छंत समाहिताः अरुंधत्यु तपोवृद्धिर्मया प्राप्ता भवतां स्मरणेन वै भवतां च प्रसादेन धर्मं वक्ष्यामि शाश्व
९३ तं १६

प्रयोक्तव्याः धर्मवाच्याः ३ ३ ४ ५ ६ १२ १३ १४ १५ स २

सगुह्यांश्च रहस्यांश्च तांच्छृणुष्व मशेषतः श्रद्दधाने प्रयोक्तव्या पापस्य प्युडं तथा मतः ३ अश्रद्दधानो मानी च ब्रह्मगुरुतल्पगाः असं
भाष्यादि चत्वारो नैषां धर्मं प्रकाशयेत ४ अहन्यहनि यो दद्यात्कपिलां द्वादशीः समाः मासि मासि च सत्रेण यो यजेत सदा नरः ५ गवां
शतसहस्रं च यो दद्याज्ज्येष्ठपुष्करे न तद्धर्मफलं तुल्यमतिथिर्यस्य तुष्यति ६ श्रूयतां चापरो धर्मो मनुष्याणां सुखावहः श्रद्धा
नेन कर्तव्यः सरहस्यो महाफलः ७ कल्यमुत्थाय गोमध्ये गृह्य दर्भान्सहोदकान् निषिंचेत गवां शृंगे मस्तकेन च तज्जलं ८
ती प्रतीक्षत निराहारस्तस्य धर्मफलं शृणु श्रूयंते यानि तीर्थानि त्रिषु लोकेषु कानिचित् ९ सिद्धचारणजुष्टानि सेवितानि महर्षिभिः
अभिषेकः समस्तेषां गवां शृंगोदकस्य च १० साधु साध्विति चोदिष्टं दैवतैः पितृभिस्तथा भूतैश्चैव सुसंहृष्टैः पूजितासाप्य
हं धती ११ पितामह उवाच अहो धर्मो महाभागे सरहस्य उदाहृतः दद्यानि तेषां योगेन नृपस्ते वर्द्धतां सदा १२ यम उ
वाच रमणीया कथा दिव्या पुण्या त्वो यामयामऽप्यास्रुता श्रूयतां चित्रगुप्तस्य भाषितं मम च प्रियं १३ रहस्यं धर्मसंयुक्तं शक्यं
श्रोतुं महर्षिभिः श्रद्दधानेन मर्त्येन आत्मनो हितमिच्छता १४ न हि पुण्यं तथा पापं कृतं किंचिद्विनश्यति पर्वकाले
च यत्किंचिद्दारित्यं चाधितिष्ठति १५ स २

प्रतिजानाति अर्थपति उपयुज्यते भुज्यते पुण्यपापकर्त्ता १९ प्रकृष्टो लयेऽदर्शनं यस्मात्तत्प्रलयं स्मरणं २० २७ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

तं २

प्रेतलोकंगतेमर्त्ये तत्रतत्सर्वंविभावसुः प्रतिजानातिपुण्यात्मा तत्रतत्रोपयुज्यते १६ किंचिद्धर्मं प्रवक्ष्यामि चित्रगुप्तमतं शुभं पानीयं चैव दीपं च दातव्यं सततं तथा १७ उपानहौ च छत्रं च कपिलां च यथा तथा पुष्करे कपिलां देयां ब्राह्मणे वेदपारगे १८ अग्निहोत्रं च यत्नेन सर्वशः प्रतिपालयेत् अयं चैवापरो धर्मश्चित्रगुप्तेन भाषितः १९ फलमस्य पृथक्केन श्रोतुमर्हन्ति सत्तमाः प्रलयं सर्वभूतेभ्यः गंतव्यं कालपर्ययात् २० तत्र दुर्गमनुप्राप्ताः क्षुत्तृष्णापरिपीडिताः दह्यमाना विपच्यंते न तत्रास्ति पलायनं २१ अंधकारं तमो घोरं प्रविशंत्यपि दुःखिनः तत्र धर्मं प्रवक्ष्यामि येन दुर्गाणि संतरेत् २२ अल्पव्ययं महार्थं च प्रेत्य चैव सुखोदयं पानीयस्य गुणा दिव्याः प्रेत्यलोके विशेषतः २३ तत्र पुण्योदका नाम नदी तेषां विधीयते अक्षय्यं सलिलं तत्र शीतलं ह्यमृतोपमं २४ स तत्र तोयं पिबति पानीयं यः प्रयच्छति प्रदीपस्य प्रदाने तु श्रूयतां गुणविस्तरः २५ तमोऽंधकारं नियतं दीपदो न प्रपश्यति प्रभां चास्य प्रयच्छंति सोमभास्करपावकाः देवताश्चास्य मन्यंते विमलाः सर्वतो दिशः २६ द्योतते च यथादित्यः प्रेतलोकगतो नरः तस्माद्दीपः प्रदातव्यः पानीयं च विशेषतः २७ २७ ॥ छ ॥

सं ५

कपिलां ये प्रयच्छन्ति ब्राह्मणे वेदपारगे पुष्करे च विशेषेण श्रूयतां तस्य यत्फलं २८ गोशतं सवृषं तेन दत्तं भवति शाश्वतं पापं कर्म
च यत्किंचित् कुलहत्यासमं भवेत् शोधयेत् कपिला ह्येषा प्रदत्तं गोशतं यथा ३० तस्मात्तु कपिला देया कौमुद्यां ज्येष्ठपुष्करे न तेषां विषमं किं
चिन्न दुःखं न च कंटकाः ३१ उपानहौ च यो दद्यात् पात्रभूते द्विजोत्तमे छत्रदाने सुखी छायां लभते परलोकगः ३२ न हि दत्तस्य
दानस्य नाशोऽस्तीह कदाचन चित्रगुप्तमतं श्रुत्वा तत्सुखरोमा विभावसुः ३३ उवाच देवताः सर्वाः पितॄंश्चैव महाद्युतिः श्रुतं च चि
त्रगुप्तस्य धर्मगुह्यं महात्मनः ३४ श्रद्दधानाश्च ये मर्त्या ब्राह्मणेषु महात्मसु दानमेतत्प्रयच्छन्ति न तेषां विद्यते भयं ३५ क
र्मदोषास्तु ये पंच येषां नास्तीह निष्कृतिः असंभाष्या अनाचारा वर्जनीया नराधमाः ३६ ब्रह्मघ्नश्चैव गोघ्नश्च परदाररतश्च यः अ
श्रद्दधानश्च नरः स्त्रियं यश्चोपजीवति ३७ प्रेतलोकगता ह्येते नरके पापकर्मिणः पच्यन्ते वै यथा मीनाः पूयशोणितभोजनाः ३८
असंभाष्याः पितॄणां च देवानां चैव पंच ते स्नातकानां च विप्राणां ये चान्ये ते तपोधनाः ३९ इति दानधर्मेषु चित्रगुप्तरहस्यानि
भीष्म उवाच ततः सर्वे महाभागा देवाश्च [illegible] पितरश्च ह ऋषयश्च महाभागाः प्रमथान्वाक्यमब्रुवन् १ भवन्तो वै महा
भागा अपरोक्षनिशाचराः उच्छिष्टानशुचीन्क्षुद्रान्कथं हिंसथ मानवान् २ के च स्मृताः प्रतीघाता येन मर्त्यान्न हिंसथ
रक्षोघ्नानि च कानि स्युर्यैर्गृहेषु प्रणश्यथ ३

२५

१३

दा०
२७९

अधरोत्तरे याते अधरः उत्तरः अधोपत्रे अस्य आवमाने वा कृते सति ४ आमिषं मांसं शिरसि दधानः पादतः शय्यायां यादृस्थाने शिरः कृत्वा यः संविशेत् तर

य २

अतऽमिच्छामि युष्माकं सर्वमेतन्निशाचराः ४ प्रमथा ऊचुः मैथुनेन सदोच्छिष्टाः कृते चैवाधरोत्तरे मोहान्मांसानि खादेत वृक्षमूले च यः स्वपेत् ५ आमिषं शीर्षतो यस्य पादतो यश्च संविशेत ततउच्छिष्टकाः सर्वे बहुच्छिद्रास्तु मानवाः ६ उदके चापि मेध्यानि श्लेष्माणं च प्रमुंचति एते भक्ष्यास्तु वध्यास्तु मानुषा नात्र संशयः ७ एवंशीलसमाचारान्धर्षयामो हि मानवान् श्रूयतां च प्रतीघातान्येर्न शक्नुम हिंसितुं ८ गोरोचनासमालंभो वचाहस्तश्च यो भवेत् घृताक्षतं च यो दद्यान्मस्तके तत्परायणः ९ ये च मांसं न खादंति तान्न शक्नुम हिंसितुं यस्य चाग्निर्गृहे नित्यं दिवा रात्रौ च दीप्यते १० तरक्षोश्चर्म दंष्ट्राश्च तथैव गिरिकच्छपः आज्यधूमो बिडालश्च छागः कृष्णोथ पिंगलः ११ येषामेतानि तिष्ठंति गृहेषु गृहमेधिनां तान्यधृष्याण्यगाराणि पिशिताशैः सुदारुणैः १२ लोकानस्मद्विधा ये वै विचरंति यथासुखं तस्मादेतानि गेहेषु रक्षोघ्नानि विशांपते १३ एतद्वः कथितं सर्वं यत्र वः संशयो महान् १४ इति दानधर्मेषु प्रमथाख्यानं रहस्यानि भीष्म उवाच ततः पद्मप्रतीकाशः पद्मोद्भूतः पितामहः उवाच वचनं देवान्वासवं च शचीपतिं १ अयं महाबलो नागो रसातलचरो बली तेजस्वी रेणुको नाम महासत्वपराक्रमः २ ॥ छ ॥ छ ॥ छ

विव ३

एम०
२७९

तरक्षोर्व्याघ्रस्य गिरिकच्छपः पर्वतदरीशायी स्थूलकूर्मः ११ १२ १३ १४ अध्यायः ततः पद्म १ नागो गजः २ ॥ छ ॥ छ ॥

भवद्भिःसमनुज्ञातोरेणुकस्तान्महागजान् धर्मगुह्यानिसर्वाणिगत्वापृच्छतुतत्रवै ४ पितामहवचःश्रुत्वातेदेवारेणुकंतदा प्रेषया
मासुर्दिग्गजायत्रतेधरणीधराः ५ रेणुकउवाच अनुज्ञातोस्मिदेवैश्चपितृभिश्चमहाबलाः धर्मगुह्यानियुष्माकंश्रोतुमिच्छामितत्त्व
तः ६ कथ्यध्वंमहाभागायद्वस्तत्त्वंमनीषितं ७ दिग्गजाऊचुः कार्त्तिकेमासिचाश्लेषाबहुफलस्याष्टमीशिवा तेननक्षत्रयोगे
नयोऽद्दाति----गुडौदनं ८ इमंमंत्रंजपंश्चाद्वेपताकाणेयकोपनः बलदेवप्रभृतयोनागाबलवत्तराः ९ अनंताद्यहत्यानि
त्यंभोगिनःसुमहाबलाः तेषांकुलोद्भवायेचमहाभूताभुजंगमाः १० तेमेबलिंप्रयच्छंतुबलतेजोभिवृद्धये पद्मनारायणःश्री
मानुज्ज्वलहारवसुंधरं ११ तद्बलंतस्यदेवस्यधारमुद्धरतस्तथा एवमुक्त्वाबलिंतत्रवल्मीकेतुनिवेदयेत १२ गजेंद्रकुसुमाकीर्णं
नीलवस्त्रानुलेपनं निर्वपेत्तंतुवल्मीकेअस्तंयातेदिवाकरे १३ एवंतुपालितःसर्वेअधस्ताद्भूरपीडिताः अमंतंनावतु
ध्यामोधारयंतोवसुंधरां १४ एवंमन्यामहेसर्वेभारक्लान्तिरयेद्विजाः ब्राह्मणःक्षत्रियोवैश्यःशूद्रोवाप्युपोषितः १५ ए
तत्संवत्सरंकृत्वादानंबहुफलंलभेत वल्मीकेबलिमादायतत्रोबहुफलंमतं १६ येचनागामहावीर्यास्त्रिषुलोकेषुकृत्स्न
शः कृतातिथ्याभवेयुस्तेशतंवर्षाणितत्त्वतः १७ ॥

१८ अध्यायः सार १ मम २ केभोज्या ३ इतिस्वघार्थोऽध्यायः १२ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

दिग्गजानांतुतच्छ्रुत्वादेवताःपितरस्तथा ऋषयश्चमहाभागाःपूजयंतिस्मरेणुकं १८ इतिदानधर्मेषुदिग्गजानांरहस्यानि महेश्वरउवाच सारमुद्धृत्ययुष्माभिःसाधुधर्मउदाहृतः धर्मगुह्यमिदंमत्तःशृणुध्वंसर्वएवच १ येषांधर्माश्रितावुद्धिःश्र[illegible]श्रद्धानाश्चयेनराः तेषांस्यादुपदेष्टव्यःसरहस्योमहाफलः २ निरुद्विग्नस्त्र्यहंयोदद्यान्मासमेकंगवाह्निकं एकभक्तंतथाश्नीयाच्छ्रूयतांतस्ययत्फलं ३ इमागावोमहाभागाःपवित्रंपरमंस्मृताः त्रीनलोकान्धारयंतिस्मसदेवासुरमानुषान् ४ तासुचैवमहापुण्यंशुश्रूषाचमहाफलं अहन्यहनिधर्मेणयुज्यतेवैगवाह्निके ५ मयाह्येताह्यनुज्ञाताःपूर्वमासन्कृते युगे ततोहमनुनीतोवैब्रह्मणापद्मयोनिना ६ तस्माद्व्रजस्थानगतस्तिष्ठत्युपरिमेवृषः रमेहंसहगोभिश्चतस्मात्पूज्याःसदैवताः ७ महाप्रभावावरदावरंदद्युरुपासिताः अवंदिताश्चरिंसेयुस्तस्मात्पूज्यतमाश्चताः तागावोस्यानुमन्यंतेसर्वकर्म[illegible]स्ययत्फलं तस्यतत्रचतुर्भागींयोदद्यात्तिगवाह्निकं ८ इतिदानधर्मेषुमहादेवरहस्यानि स्कंदउवाच ययाप्यनुमतोधर्मस्तंशृणुध्वंसमाहिताः नीलषंडस्यशृंगाभ्यांगृहीत्वामृत्तिकांतुयः १ अभिषेकंत्र्यहंकुर्यात्तस्यधर्मंनिवोधत शोधयेदशुभंसर्वमाधिपत्यंपरंक्रमः २

यावच्चजायतेमर्त्यस्तावच्छूरोभविष्यति इदंवाप्यपरंगुह्यंसरहस्यंनिबोधत ३ प्रगृह्योदुंबरंपात्रंपक्वान्नंमधुनासह सोमस्योत्तिष्ठ
मानस्यपौर्णमा[illegible]स्यांबलिंहरेत ४ तस्यधर्मफलंनित्यंश्रद्दधेनिबोधत साध्यारुद्रास्तथादित्याविश्वेदेवास्तथाश्विनौ ५ मह
तोवसवश्चैवप्रतिगृह्णंतितंबलिं सोमश्चवर्धतेतेनसमुद्रश्चमहोदधिः ६ एषधर्मोमयोद्दिष्टःसरहस्यःसुखावहः विष्णुरुवा
च धर्मगुह्यानिसर्वाणिदेवतानांमहात्मनां ऋषीणांचैवगुह्यानियःपठेदाह्निकंसदा ८ श्रूयतांचानसूयेश्च [illegible]धा[illegible]नःसमाहि
तः नास्यविघ्नःप्रभवतिभयंचास्यनविद्यते ९ येचधर्माःशुभाःपुण्याःसरहस्याउदाहृताः तेषांधर्मफलंतस्ययःपठेतजितेंद्रियः १०
नास्यपापंप्रभवतिनचपापेनलिप्यते पठेद्वाश्रावयित्वापिश्रुत्वावालभतेफलं ११ भुंजतेपितरोदेवाहव्यंकव्यमथाक्षयं श्रा
वयंश्चापिविप्रेंद्रान्पर्वसुप्रयतोनरः १२ ऋषीणांदेवतानांचपितॄणांचैवनित्यदा भवत्यभिमतःश्रीमान्धर्मेषुप्रयतःस
दा १३ कृत्वापिपापकंकर्ममहापातकवर्जितं रहस्यधर्मंश्रुत्वेदंसर्वपापैःप्रमुच्यते १४ भीष्मउवाच एतद्धर्मरह
स्यंवैदेवतानांनराधिप व्यासोद्दिष्टंमयाप्रोक्तंसर्वदेवनमस्कृतं १५ पृथिवीरत्नसंपूर्णाज्ञानंचेदमनुत्तमम् इदमेवततः
श्राव्यमितिमन्येतधर्मवित १६

प॰
के ५

अध्यायःकेभोज्याःभोज्यान्नाः ३ वैश्याभोज्याःभोजनीयाः ६ नकेवलंशूद्रान्नमेववर्ज्यंकिंतुशूद्रस्यकर्मनिष्ठायांसेवायांवर्तमानोविकर्मस्थोविशि

दा० २८१

नाश्रद्दधानायननास्तिकायननष्टधर्मायननिर्गुणाय नहेतुदुष्टायगुरुद्विषेनानात्मभूतायनिवेदयेत्तत् १७ इतिदानध
र्मेषुसर्वरहस्यंनामसमाप्तिः युधिष्ठिरउवाच केभोज्याब्राह्मणस्येह केभोज्याःक्षत्रियस्यह तथावैश्यस्यकेभोज्याः केचशू
द्रस्यभारत १ भीष्मउवाच ब्राह्मणाब्राह्मणस्येह भोज्यायेचैवक्षत्रियाः वैश्याश्चापितथाभोज्याःशूद्राश्चपरिवर्जिता
: २ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याभोज्यावैक्षत्रियस्यह वर्जनीयास्तुवैशूद्राःसर्वभक्षाविकर्मिणः ३ वैश्यास्तुभोज्याविप्रा
णांक्षत्रियेवच नित्याग्नयोविविक्ताश्चचातुर्मास्यरताश्चये ४ शूद्राणामथयोभुंक्तेसभुंक्तेपृथिवीमलं मलंनृणांस
पिबतिमलंभुंक्तेजनस्यच ५ शूद्राणांयस्तथाभुंक्तेसभुंक्तेपृथिवीमलं पृथिवीमलमश्नंतियेद्विजाःशूद्रभो
जिनः ६ शूद्रस्यकर्मनिष्ठायांविकर्मस्थोपिपच्यते ब्राह्मणःक्षत्रियोवैश्योविकर्मस्थश्चपच्यते ७ स्वाध्यायनिर
ताविप्रास्तथास्वस्त्ययनेनृणां रक्षणेक्षत्रियंप्राहुर्वैश्यंपुष्ट्यर्थमेवच ८ करोतिकर्मयद्वैश्यस्तद्गत्वाह्युपजीवति
कृषिगोरक्षवाणिज्यमकुत्सावैश्यकर्मणि ९ शूद्रकर्मतुयःकुर्यादवहायस्वकर्मच सविज्ञेयोयथाशूद्रोनचभोज्य
:कदाचन १० चिकित्सकःकांडपृष्ठःपुराध्यक्षःपुरोहितः सांवत्सरोवृथाध्यायीसर्वेतेशूद्रसंमिताः ११ ॥ ७ ॥

क्षत्रियस्यच

५५

एम० २८१

ष्टकसंध्यावंदनादिरहितोपिपच्यतेनरकेइतिशेषः १० कांडपृष्ठःअधमः ११ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

१५ पिशुनंतत्संबंधि १७ नागरींरङ्गितस्य २१ अध्यायः उक्ताः १ २ ३ ३ ॥ ७॥ ७॥ ७॥ ७॥ ७॥ ७॥

शूद्रकर्मतथैतेषुयोभुंक्तेनिरपत्रपः अभोज्यभोजनंभुक्त्वाभयंप्राप्नोतिदारुणं १२ कुलंवीर्यंचतेजश्चतिर्यग्योनित्वमेवच सप्र
यातिपथाश्वोवैनिष्क्रियोधर्मवर्जितः १३ भुंक्तेचिकित्सिकस्यान्नंतदन्नंचपुरीषवत् पुंश्चल्यन्नंचमूत्रंस्यात्कारुकान्नंचशो
णितं १४ विप्रोपजीविनोन्नंतुयोभुंक्तेसाधुसंमतः तदप्यन्नंयथाशोदूंतत्साधुःपरिवर्जयेत् १५ वंचनीयस्ययोभुंक्तेतमाङुः
शोणितंहृदं पिशुनंभोजनंभुंक्तेब्रह्महत्यासमंविदुः १६ असत्कृतमविज्ञातंनभोक्तव्यंकदाचन व्याधिंकुलक्षयंचैवाह्नि प्रं
प्राप्नोतिब्राह्मणः १७ नागरीरक्षिणोभुक्त्वाश्वचर्मप्रवणोभवत् गोघ्नब्रह्महणोचैवसुरापेगुरुतल्पगे भुक्त्वान्नंजायतेविप्रोरक्ष
सांकुलवर्द्धनः १९ न्यासापहारिणोभुक्त्वाकृतघ्नेक्लीववर्त्तिनी जायतेशवरावासेमध्यदेशवहिष्कृतं २० अभोज्याश्चैवभोज्या
श्चमयाप्रोक्तायथाविधि किमन्यदद्यकौन्तेयप्रश्नस्त्वंश्रोतुमिछसि २१ इतिदानधर्मेषुभोज्यान्नं युधिष्ठिरउवाच उक्तास्तुभगवता
भोज्यास्तथाभोज्याश्चसर्वशः अत्रमेप्रश्नसंदेहस्तन्मेवदपितामह १ ब्राह्मणानांविशेषेणहव्यकव्यप्रतिग्रहे नानाविधे
षुभोज्येषुप्रायश्चित्तानिशंसमे २ भीष्मउवाच हंतवक्ष्यामितेराजन्ब्राह्मणानांमहात्मनां प्रतिग्रहेषुभोज्येचमुच्यतेयेन

पाप्मनां ३ ३ ॥

भोज्या ३

सावित्रीसमिदाहुतिरिति सर्वत्र संबध्यते ४ आदित्योदयनं तत्पर्यन्तं स्थित्वा ५ विवृतं लोकप्रत्यक्षं धारयन् १० ग्रहस्तकपोः कागारस्था

घृतप्रतिग्रहे चैव सावित्री समिदाहुतिः तिलप्रतिग्रहे चैव सममेतद्युधिष्ठिर ४ मांसप्रतिग्रहे चैव मधुनो लवणस्य च आदित्योदय नं स्थित्वा पूतो भवति ब्राह्मणः ५ कांचनं प्रतिगृह्याथ जपमानो गुरुश्रुतिं कृष्णायसं च विवृतं धारयन्मुच्यते द्विजः ६ एवं प्रति गृहीते वधने वस्त्रे तथा स्त्रियां एवमेव नरश्रेष्ठ सुवर्णस्य प्रतिग्रहे ७ अन्नप्रतिग्रहे चैव पायसे क्षुरसे तथा इक्षुतैलपवि त्राणां त्रिसंध्ये प्सु निमज्जनं ८ व्रीहौ पुष्पे फले चैव जले पिष्टमये तथा यावके दधि दुग्धे च सावित्री शतशो विता ९ उपानहौ च वस्त्रं च प्रतिगृह्योर्ध्वदैहिकं जपेच्छतं समायुक्तस्तेन मुच्येत पाप्मना १० क्षेत्रप्रतिग्रहे चैव तत्कप्रोक्तथा त्रीणि रात्रीण्युपो षित्वा तेन पापाद्विमुच्यते ११ कृष्णपक्षे तु यः श्राद्धं पितृणामश्नुते द्विजः अन्नमेतदहोरात्रात्पूतो भवति ब्राह्मणः १२ न च संध्यामुपासीत न च जप्यं प्रवर्तयेत न संकिरेत्तदन्नं च तथा पूयेत ब्राह्मणः १३ इत्यर्थमपराह्णे तु पितॄणां श्राद्धमुच्यते य थोक्तानां यदश्नीयुर्ब्राह्मणाः पूर्वकीर्तिताः १४ दैव[illegible]

शौचवर्जितः नव संध्यामुपासीतोत्पत्रत्र स्नात्वेति शेषः न संकिरेत पुनर्भोजनं न कुर्यादित्यर्थः १३ अश्नीयुरित्यर्थमिति संबंधं अपराह्णे कृष्णपक्षे धात्व र्थगत्रमत्स्यंतात्पर्थः कीर्तिताः निमंत्रिताः १४

हविः अत्रं १६ दशरात्रेण द्वादशरात्रावधिमृतस्यातः एवमेव प्रायश्चित्तानीत्यर्थः सावित्री गायत्रीं रेवतीमिति रेवतं साम इष्टिं पवित्रेष्टिं कूष्मांडं पदेचा

मृतकस्य तृतीयाह्वे ब्राह्मणो योन्नमश्नुते स त्रिवेलं समुन्मज्य द्वादशाहे न शुध्यते १५ द्वादशाहे व्यतीते तु कृतशौचो विशेषतः ब्रा
ह्मणेभ्यो हविर्दत्वा मुच्यते तेन पाप्मना १६ मृतस्य दशरात्रेण प्रायश्चित्तानि दापयेत् सावित्रीं रेवतीमिष्टिं कूष्मांडमघमर्षणं --
१७ मृतकस्य त्रिरात्रे यः समुद्दिष्टे समश्नुते स सप्त त्रिषवणं स्नात्वा पूतो भवति ब्राह्मणः १८ सिद्धिमाप्नोति विपुलामापद्यैवै
वनाप्नुयात् १९ यस्तु शूद्रैः सहाश्नीयाद्ब्राह्मणोप्येकभोजने स शौचं विधिवत्तस्य शौचमात्रं विधीयते २० यस्तु वैश्यैः स
हाश्नीयाद्ब्राह्मणो ह्येकभोजने आप्लुतः सह वासोभिस्तेन मुच्येत पाप्मना ३१ शूद्रस्य तु कुलं हंति वैश्यस्य पशुबांधवं क्षत्रि
यस्य श्रियं हंति ब्राह्मणस्य सुवर्चसं २२

देवहेळनमित्यनुवाकपंचकं अघमर्षणं जले मग्नस्य दशप्रणवसंयुक्तं गायत्र्याः कृतं चेति तत्र च स्याच्चा त्रिर्जपः प्रायश्चित्तानीति बहुवचनात्सर्वेषां स
मुच्चयः १९ अश्नो चेत्प्रायश्चित्ताभावणः २२

सर्वे त्रिरात्रं दीक्षिता मुच्यते तेन कर्मणा
क्षत्रियैः सहयोश्नीयाद्ब्राह्मणो ह्येकभोजने ॥१

विरजाद्वीराविर्हरिद्रेतिविश्रुतः ३४ अध्यायः दानतपसोर्मध्येपृथिव्यां किंश्रेयमितिपृच्छति दानेनेतिसार्द्धमवर्त्तते स्वर्गेइतिशेषः १ तपोर्दानमेवप्रशंस

प्रायश्चित्तिंच शांतिंचकुर्यात्तेनप्रमुच्यते सावित्रीरेवतीमिष्टिंकूष्मांडमघमर्षणं २३ अयोच्छिष्टमथान्योन्यंसंप्राशेन्नात्र
संशयः रोचनाविरजारात्रिर्मंगलालंभनानिच २४ इतिदानधर्मेषुप्रायश्चित्तविधिः युधिष्ठिरउवाच दानेनवर्त्ततेत्याहत
पसाचैवभारत तदेतन्मेमनोदुःखंव्यपोहत्वंपितामह केचित्पृथिव्यामेतन्मेभवाञ्छंसितुमर्हति १ भीष्मउवाच शृणुयैर्द
मनिरतैस्तपसाभावितात्मभिः लोकाह्यसंशयंप्राप्तादानपुण्यरतैर्नृपैः २ सत्कृत्यतुतथात्रेयःशिष्येभ्योब्रह्मनिर्गुणं उपदि
श्यतदाराजन्गतोलोकाननुत्तमान् ३ शिविरौशीनरःप्राणान्प्रियस्यतनयस्यच ब्राह्मणार्थमुपाकृत्यनाकपृष्ठमितोगतः ४
प्रतर्द्दनःकाशिपतिःप्रदायतनयंस्वकं ब्राह्मणायातुलांकीर्तिमिहचामुत्रचाश्नुते ५ रंतिदेवश्चसांकृत्योवसिष्ठायमहात्मने
अर्घ्यंप्रदायविधिवल्लेभेलोकाननुत्तमान् ६ दिव्यंशतशलाकंचयज्ञार्थंकांचनंशुभं छत्रंदेवावृधोदत्वाब्राह्मणायास्थितोदि
वं ७

तिप्रथितपादित्य २ श्रीलक्ष्मायनमः ॥ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

सावित्रेणाः ११ मनसोमनःसंकल्पाद्दप्यधिकान् १२ देवराट्भृद्देवराट्वसिष्ठः १४ न्यासंदानरूपेणास्थापने १६ अनुज्ञाप्यदत्वा १८

भगवानंवरीषश्च ब्राह्मणायामितौजसे प्रदायसकलं राष्ट्रं सुरलोकमवाप्तवान् ८ सावित्रः कुंडले दिव्ये यानं च जन
मेजयः ब्राह्मणाय च यो दत्वा गतो लोकाननुत्तमान् ९ वृषादर्भिश्च राजर्षी रत्नानि विविधानि च रम्यांश्चावसथान्दत्वा
द्विजेभ्यो दिवमागमत् १० निमी राष्ट्रं च वैदर्भिः कन्यां दत्वा महात्मने अगस्त्याय गतः स्वर्गं सपुत्रपशुबांधवः ११ जाम
दग्न्यश्च विप्राय भूमिं दत्वा महायशाः रामो ह्युर्वांस्तथा लोकान् जगाम मनसोधिकान् १२ अवर्षति च पर्जन्ये सर्वभूतानि
देवराट् वसिष्ठो जीवयामास येन जातोक्षयां गति १३ रामो दाशरथिश्चैव हुत्वा यज्ञेषु वै वसु स गतो ह्यक्षयान् लोकान्यस्य
लोके महायशाः १४ कक्षसेनश्च राजर्षिर्वसिष्ठाय महात्मने न्यासं यथावत्संन्यस्य जगाम सुमहायशाः १५ करंधम
स्य पौत्रस्तु मरुत्तोऽविक्षितः सुतः कन्यामंगिरसे दत्वा दिवमाशु जगाम सः १६ ब्रह्मदत्तश्च पांचाल्यो राजधर्मभृतां वरः
निधिं शंखमनुज्ञाप्य जगाम परमां गतिं १७ राजा मित्रसहश्चैव वसिष्ठाय महात्मने मदयंतीं प्रियां भार्यां दत्वा च त्रिदिवं
गतः १८

दंडंचोरयोग्यंहस्तछेदरूपं १९ २० २१ २२ ३० ३१ ३२ ॥ ७ ॥ ७ ॥

दा०
२८४

मनोःपुत्रश्चसद्युम्नो लिखितायमहात्मने दंडमुधृत्यधर्मेणगतोलोकाननुत्तमान् १९ सहस्रचित्योराजर्षिःप्राणानिष्टान्महाय
शाः ब्राह्मणार्थेपरित्यज्यगतोलोकाननुत्तमान् २० सर्वकामैश्चसंपूर्णंदत्वावेश्महिरण्मयं मौद्गल्यायगतःस्वर्गंशतद्यु
म्नोमहीपतिः २१ भक्ष्यभोज्यस्यचकृतान्राशयःपर्वतोपमान् शांडिल्यायपुरादत्वासुमन्युर्दिवमास्थितः २२ नाम्नाच
द्युतिमान्नामशाल्वराजोमहाद्युतिः दत्वाराज्यमृचीकायगतोलोकाननुत्तमान् २३ मदिराश्वश्चराजर्षिर्दत्वाकन्यांसु
मध्यमां हिरण्यहस्तायगतोलोकान्देवैरधिष्ठितान् २४ लोमपादश्चराजर्षिःशांतांदत्वासुतांप्रभुः ऋष्यशृंगायवि
पुलैःसर्वैःकामैरयुज्यत २५ कौत्सायदत्वाकन्यांतुहंसानामयशस्विनीं गतोक्षयानतोलोकान्राजर्षिश्चभगीरथः २६
दत्वाशतसहस्रंतुगवांराजाभगीरथः सवत्सानांकोहलायगतोलोकाननुत्तमान् २७ एतेचान्येचबहवोदानेनतपसाचह यु
धिष्ठिरगताःस्वर्गंनिवर्तंतेपुनःपुनः २८ तेषांप्रतिष्ठिताकीर्तिर्यावत्स्थास्यतिमेदिनी गृहस्थैर्दानतपसायैर्लोकावैवि
निर्जिताः २९ शिष्टानांचरितंह्येतत्कीर्तितंतेयुधिष्ठिर दानयज्ञप्रजासर्गैरेतेहिदिवमास्थिताः ३० दत्वातुसततं
तैस्तुकौरवाणांधुरंधर दानयज्ञक्रियायुक्ताबुद्धिर्धर्मोपचायिनी ३१ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

सायगतोथ

एम०
२८४

३२ अध्यायः श्रुतं ५ धर्माद्दानं आचक्षे इहेति ६ अर्थादित्यस्य लक्षणमाह ददातीति ७ एवमग्रेप ११ अध्यायः ॥ ६७॥ ६७ ॥

तत्रतेनृप शार्दूलसंदेहो वैभविष्यति श्वःप्रभातेहिवक्ष्यामि संध्येतसमुपस्थिता ३२ इतिदानधर्मेषुफलिकोनाम युधिष्ठिरउ० श्रुतंमेभवतस्तातसत्यव्रतपराक्रम दानधर्मेणमहतायेप्राप्ताःस्त्रिदिवंनृपाः १ इमांस्तुश्रोतुमिच्छामिधर्मान्धर्मभृतांवर दानंकतिविधंदेयंकिंतस्यचफलंलभेत् २ कथंकेभ्यश्चधर्म्यंचदानंदातव्यमिष्यते कैःकारणैःकतिविधंश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ३ भीष्मउवाच शृणुतत्त्वेनकौन्तेयदानंप्रतिममानघ यथादानंप्रदातव्यंसर्ववर्णेषुभारत ४ धर्मादर्थाद्भयात्कामात्कारुण्यादितिभारत दानंपंचविधंज्ञेयंकारणैर्यैर्निबोधतं ५ इहकीर्तिमवाप्नोति प्रेत्यचानुत्तमंसुखं इतिदानंप्रदातव्यंब्राह्मणेभ्योनसूयता ६ ददातिवादास्यतिवामह्यंदत्तमनेनवा इत्यर्थिभ्योनिशम्यैवंसर्वंदातव्यमर्थिने ७ नास्याहंनमदीयोयंपापंकुर्याद्विमानितः इतिदद्याद्भयादेवदृढंमूढायपंडितः ८ प्रियोमेयंप्रियोस्याहमितिसंप्रेक्ष्यबुद्धिमान् वयस्यायैवमक्लिष्टंदानंदद्यादतंद्रितः ९ दीनश्चयाचतेचायमल्पेनापिहितुष्यति इतिदद्याद्दरिद्रायकारुण्यादितिसर्वथा १० इतिपंचविधंदानंपुण्यकीर्तिविवर्द्धनं यथाशक्त्याप्रदातव्यमेवमाह प्रजापतिः ११ इतिदानधर्मेषुदानप्रभेदोनाम

श्री

पितामहेत्यध्यायद्वयं स्पष्टार्थं तस्य तात्पर्यं एक एव प्रभुः पर्वतस्य दारुकउत्प्रासकश्च स एवैवैस्मवैस्म विष्णुर्हिस्तुरित्यधिगतः पूर्वाध्याये माहेश्वरैर्महे

युधिष्ठिर उवाच पितामहमहाप्राज्ञसर्वशास्त्रविशारद आगमैर्बहुभिः स्फीतो भवान्नः प्रवरे कुले १ त्वत्तो धर्मार्थसंयुक्तमायत्यां च सुखोदयं आश्चर्यभूतं लोकस्य श्रोतुमिच्छाम्यरिंदम २ अयं च कालः संप्राप्तो दुर्लभो ज्ञातिबांधवैः शास्ता च न हि नः कश्चित्त्वामृते पुरुषर्षभ ३ यदि तेहमनुग्राह्यो भ्रातृभिः सहितोनघ वक्तुमर्हसि नः प्रश्नं यत्त्वां पृच्छामि पार्थिव ४ अयं नारायणः श्रीमान्सर्वपार्थिवसंमतः भवंतं बहुमानेन प्रश्रयेण च सेवते ५ अस्य चैव समक्षं त्वं पार्थिवानां च सर्वशः भ्रातॄणां च प्रियार्थं मे स्नेहाद्भाषितुमर्हसि ६ वैशं तस्य तद्वचनं श्रुत्वा स्नेहादागतसंभ्रमः भीष्मो भागीरथीपुत्र इदं वचनमब्रवीत ८ भीष्म उवाच अहं ते कथयिष्यामि कथां मनोहरां अस्य विष्णोः पुरा राजन्प्रभावो यो मया श्रुतः ९ यश्च गोवृषभांकस्य प्रभावस्तं च मे शृणु रुद्राण्याः संशयो यश्च दंपत्योस्तं च मे शृणु १० व्रतं चचार धर्मात्मा कृष्णो द्वादशवार्षिकं दीक्षितं चागतौ द्रष्टुमुभौ नारदपर्वतौ ११ कृष्णद्वैपायनश्चैव धौम्यश्च जपतां वरः देवलः काश्यपश्चैव हस्तिकाश्यप एव च १२ अपरे चर्षयः संतो दीक्षादमसमन्विताः
शिष्यैरनुगताः सिद्धैर्देवकल्पैस्तपोधनैः १३

प्रति२

रश्वरद्गतुत्तरणाध्यायोऽत्रैव तमेसंवत्ते देवित्वयाबाल्याद निंदिते लघालोकस्तदालोकत्कृणोनसमपद्यतेतिमहेश्वरवचनेनशिवमूर्त्तेर्ब्रह्मा
उपवाभेददर्शितः ९ दंपत्योः रुद्राणीरुद्रयोः तसंवाद १०

तेषामतिथिसत्कारमर्चनीयंकुलोचितं देवकीतनयःप्रीतोदेवकल्पमकल्पयत् १४ हरितेषुसुवर्णेषुबर्हिष्केषुनवेषुच उपोपविवि
ष्टुःप्रीतास्विष्टरेषुमहर्षयः १५ कथाश्चक्रुस्ततस्तेतुमधुराधर्मसंहिताः राजर्षीणांसुराणांचयेवैसंतितपोधनाः १६ ततोनारायणं
तेजोव्रतचर्येंधनोत्थितं वक्त्रान्निःसृत्यकृष्णस्यवह्निरद्भुतकर्मणः १७ सोग्निर्ददाहतंशैलंसद्रुमंसलताक्षुपं सपक्षिमृगसंघातंसश्वा
पदसरीसृपं १८ मृगैश्चविविधाकारैर्हाहाभूतमचेतनं शिखरंतस्यशैलस्यमथितंदीनदर्शनं १९ सतुवह्निर्महाज्वालोदग्ध्वासर्वम
शेषतः विष्णोःसमीपमागम्यपादौशिष्यवदस्पृशत् २० ततोविष्णुर्गिरिंदृष्ट्वानिर्दग्धमरिकर्शनः सौम्यैर्दृष्टिनिपातैस्तंपुनःप्रकृति
मानयत् २१ तथैवसगिरिर्भूयःप्रपुष्पितलताद्रुमः सपक्षिगणसंघुष्टःसश्वापदसृपः २२ तमद्भुतमचिंत्यंचदृष्ट्वामुनिगणास्तदा वि
स्मितोहृष्टरोमाचबभूवास्राविलेक्षणाः २३ ततोनारायणोदृष्ट्वातानृषीन्विस्मयान्वितान् प्रश्रितंमधुरंस्निग्धंपप्रच्छवदतांवरः २४ किम
र्थमृषिपूगस्यत्यक्तसंगस्यनित्यशः निर्ममस्यागमवतोविस्मयःसमुपागमत् २५ एतन्मेसंशयंसर्वंयाथातथ्यमनिंदिताः ऋषयोवक्तु
मर्हथनिश्चितार्थंतपोधनाः २६ ऋषयऊचुः भवान्विसृजतेलोकान्भवान्संहरतेपुनः भवान्शंभवानेवचवर्षति २७ पार्थिवा
यानिस्थावराणिचराणिच तेषांपितात्वंमाताचप्रभुःप्रभवएवच २८ एतन्नोविस्मयकरंसंशयंमधुसूदन त्वमेवार्हसिकल्याणं
वह्नेर्विनिर्गमं २९ ततोविगतसंत्रासावयमप्यरिकर्शन - यच्छ्रुतंयच्चदृष्टंनस्तत्त्वंवक्ष्यामहेहरे ३० वासुदेवउवाच एतद्वैवै
ष्णवंतेजोममवक्त्राद्विनिःसृतं कृष्णवर्त्मायुगांताभोयेनायंमथितोगिरिः ३१ ऋषयश्चक्षान्तिमापन्नाजितक्रोधाजितेंद्रियाः भवंतो
व्यथिताश्चासन्देवकल्पास्तपो

भूतानि २

वंकु ३

धीमायानु ५

ह० मा २
२८६

धनाः ३२ व्रतचर्यापरीतस्य तपस्विव्रतसेवया मम वह्निः समुद्भूतो न चैव व्यथितः प्रसर्हथ ३३ व्रतं चरन्तीभिरहायातस्त्वहं गिरिभिः मंत्रमुभं
एवं त्वमसमं वीर्यं तपसा लब्धुमागतः ३४ ततो मम मात्मायो देहे सोऽग्निर्मत्वा विनिःसृतः गतश्च वरदं द्रष्टुं सर्वलोकपितामहं ३५ ते
न चात्मानुशिष्टो मे पुत्रत्वे मुनिसत्तमाः तेजसोंऽशेन पुत्रस्ते भविते ति वृषध्वजः ३६ सोयं वह्निः स्वरूपाग म्यपार्श्वमूले मम मांतिके शिष्य
वत्परिचर्यार्थं शांतः प्रकृतिमागतः ३७ एतदेव रहस्यं वः पद्मनाभस्य धीमतः मया प्रोक्तं समासेन न भीः कार्या तपोधनाः ३८ सर्व
त्रगतिरव्यग्राभवतां दीर्घदर्शनात तपस्विव्रतसंदीप्ता ज्ञान विज्ञानशोभिताः ३९ यच्छ्रुतं यच्च वो दृष्टं दिवि वा यदि वा भुवि आश्चर्यं परमं
किंचित्तद्भवंतो ब्रुवंतु मे ४० तस्यामृतनिकाशस्य वाङ्मधोरस्ति मे स्पृहा भवद्भिः कथितस्येह तपोधन निवासिभिः ४१ यद्यप्यहमदृष्टं च दिव्यम
द्भुतदर्शनं दिवि वा भुवि वा किंचित्पश्याम्यमरदर्शनाः ४२ प्रकृतिः सा मम परा न तत्र कचिदप्रतिहन्यते न चानुगत माश्चर्यमाश्चर्यं प्रतिभाति
मे ४३ श्रद्धेयः कथितो ह्यर्थः सज्जनश्रवणं गतः चिरं तिष्ठति मेदिन्यां शैले लेखमिवार्पितं ४४ तदहं सज्जनमुखान्निःसृतं तत्समागमे
कथयिष्याम्यहमहो बुद्धिदीपकरं नृणां ४५ ततो मुनिगणाः सर्वे विस्मिताः कृष्णसन्निधौ नेत्रैः पद्मदलप्रख्यैः पश्यंत जनार्दनं ४६ व
र्धयंतस्तथैवान्ये पूजयंतस्तथापरे वाग्भिरृग्भूषिताभिः स्तुवंतो मधुसूदनं ४७ ततो मुनिगणाः सर्वे नारदं दर्शनं तदा नियो
जयामासुर्वचने वाक्यकोविदं ४८ मुनय ऊचुः यदाश्चर्यमचिंत्यं च गिरौ हिमवति प्रभो अनुभूतं मुनिगणैस्तीर्थयात्रापरैर्मुने ४९
तद्भवानृषिसंघस्य हितार्थं सर्वमादितः यथादृष्टं हृषीकेशे सर्वमाख्यातुमर्हसि ५० एवमुक्तः समुनिभिर्नारदो भगवान्मुनिः क
थयामास देवर्षिः पूर्ववृत्ता

२८५ दं प्रियः

हरि० मा०
२८६

मिमांकथां ५२ इतिदानधर्मेषु उमामहेश्वरसंवादे भीष्म उ० ततोनारायणस्तु हृन्नारदोभगवानृषिः शंकरस्योमयासार्द्धंसंवादंप्रत्यभा
षत १ नारद उवाच तपश्चचारधर्मात्मावृषभांकःसुरेश्वरः पुण्येगिरौहिमवतिसिद्धचारणसेविते २ नानौषधियुतेरम्येनाना
पुष्पसमाकुले अप्सरोगणसंकीर्णेभूतसंघनिषेविते ३ तत्रदेवोमुदायुक्तोभूतसंघशतैर्वृतः नानारूपैर्विरूपैश्च-- दिव्यै
रद्भुतदर्शनैः ४ सिंहव्याघ्रगजप्रख्यैःसर्वजातिसमन्वितैः क्रोष्टुकद्वीपिवदनैऋक्षर्षभमुखैस्तथा ५ उलूकवदनैर्भीमैःवृकश्येन
मुखैस्तथा नानावर्णैर्मृगमुखैःसर्वजातिसमन्वितैः ६ किंनरैर्यक्षगंधर्वैरक्षोभूतगणैस्तथा दिव्यपुष्पसमाकीर्णंदिव्यज्वाला
समाकुलं ७ दिव्यचंदनसंयुक्तंदिव्यधूपेनधूपितं तत्सदोवृषभांकस्यदिव्यवादित्रनादितं ८ मृदंगपणवोद्घुष्टंशंखभेरीनिनादि
तं नृत्यद्भिर्भूतसंघैश्चबर्हिणैश्चसमंततः ९ प्रनृत्ताप्सरसंदिव्यंदेवर्षिगणसेवितं दृष्टिकांतमनिर्देश्यंदिव्यमद्भुतदर्शनं १० सगिरि
स्तपसातस्यगिरिशस्यव्यरोचत स्वाध्यायपरमैर्विप्रैर्ब्रह्मघोषनिनादितः ११ षट्पदैरुपगीतैश्चमाधवप्रतिमोगिरिः तन्महोत्सवसंका
शंभीमरूप-धरंततः दृष्ट्वामुनिगणस्यासीत्पराप्रीतिर्जनार्दन १३ मुनयश्चमहाभागाःसिद्धाश्चैवोर्द्ध्वरेतसः मरुतोवसवःसाध्या
विश्वेदेवाःसवासवाः १४ यक्षानागाःपिशाचाश्चलोकपालाहुताशनाः वाताःसर्वेमहाभूतास्तत्रवासन्समागताः १५ ऋ
तवःसर्वपुष्पैश्चव्यकिरंतमहाद्भुतैः ओषध्योज्वलमानाश्चद्योतयंतिस्मतद्वनं १६ विहंगाश्चमुदायुक्ताःप्रानृत्यन्व्यनदंश्चह
गिरिपृष्ठेषुरम्येषुव्याहरंतोजनप्रियाः १७ तत्रदेवोगिरितटेदिव्यधातुविभूषिते पर्यंकइवविभ्राजन्नुपविष्टोमहामनाः १८ व्या
घ्रचर्मांबरधरःसिंहचर्मोत्तरच्छदः व्यालयज्ञोप

दा०
२८७
२८८

वीतिचलोहितांगदभूषणः १९ हरिश्मश्रुर्जटी भीमो भयकर्त्ता सुरद्विषां अभयः सर्वभूतानां भक्तानां वृषभध्वजः २० दृष्ट्वा महर्षयः सर्वे
शिरोभिरवनीं गताः विमुक्ताः सर्वपापेभ्यः क्षांता विगतकल्मषाः २१ तस्य भूतपतेः स्थानं भीमरूपधरं बभौ अप्रधृष्यतरं चैव महोरगस
मा कुलं २२ क्षणेनैवाभवत्सर्वमद्भुतं मधुसूदन तत्सदो वृषभांकस्य भीमरूपधरं बभौ २३ तमभ्ययाच्छैलसुता भूतस्त्रीगणसंवृता
हरतुल्यांबरधरा समानव्रतधारिणी २४ बिभ्रती कलशं रौक्मं सर्वतीर्थजलोद्भवं गिरिस्रवाभिः सर्वाभिः पृष्ठतोनुगता शुभा २५
पुष्पवृष्ट्याभिवर्षंती गंधैर्बहुविधैस्तथा सेवंती हिमवत्पार्श्वं हरपार्श्वमुपागमत् २६ ततः स्मयंती पाणिभ्यां धर्मार्थं चारुहासिनी
हरनेत्रे शुभे देवी सहसा सा समावृणोत् २७ संवृताभ्यां तु नेत्राभ्यां तमोभूतमचेतनं निर्होममनिवषट्कारं जगदै सहसाभवत् २८ ज
नश्च विमनाः सर्वो भयत्राससमन्वितः निमीलिते भूतपतौ नष्टसूर्य इवाभवत् २९ ततो वितिमिरो लोकः क्षणेन समपद्यत ज्वाला च
महती दीप्ता ललाटात्तस्य निःसृता ३० तृतीयं चास्य संभूतं नेत्रमादित्यसंनिभं युगांतसदृशं दीप्तं येनासौ मथितो गिरिः ततो गि
रिः त[illegible]सुता दृष्ट्वा दीप्ताग्निसदृशेक्षणं हरं प्रणम्य शिरसा ददर्शायतलोचना दह्यमाने वने तस्मिन्ससालसरलद्रुमे सचंदनवने
रम्ये दिव्यौषधिविदीपिते मृगा यूथैर्द्रुतं भीता हरपार्श्वमुपागताः शरणं चास्य विंदन्तस्तत्सदः संकुलं बभौ ३४ ततो नभःस्पृशज्ज्वालो वि
द्युल्लोलाग्निरुल्बणः द्वादशादित्यसंकाशो युगांताग्निरिवापरः क्षणेन तेन निर्दग्धो हिमवानभवन्नगः सधातुशिखराभोगो दीप्तदग्ध
वनौषधिः ३६ तं दृष्ट्वा मथितं शैलं शैलराजसुता ततः भगवंतं प्रपन्ना वै सांजलिप्रग्रहा स्थिता उमां शर्वस्तदा दृष्ट्वा स्त्रीभावागत
मार्दवां पितुर्दैन्यमनिच्छंती प्रीत्यापश्यत्तदा गिरिं क्षणेन हिमवान्सर्वः प्रकृतिस्थः सुदर्शनः प्रहृष्टविहगश्चैव सुपुष्पितवनद्रुमः
प्रकृतिस्थं गिरिं दृष्ट्वा प्रीता देवं महेश्वरं उवाच सर्वलोकानां पतिं पतिमनिंदिता ४० उमोवाच भगवन्सर्वभूतेश शूलपाणे महाव्रत सं
शयो मे महाञ्जातस्तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ४१

एम०
२८७
२८८

५२ अध्यायः एवं शंभोः कृत्स्नात् त्वत्तं जगदात्मतत्वं चोक्ता चतुर्मुखाद् अनन्यत्वं चारु तिलोत्तमेत्यादिना १ ॥ ७ ॥

किमर्थं ते ललाटे वै तृतीयं नेत्रमुत्थितं किमर्थं च गिरिर्दग्धः सपक्षिगणकाननः ४२ किमर्थं च पुनर्देव प्रकृतिस्थस्त्वया कृतः तथैव द्रुमसंछन्नः कृतोयं ते पितामह ४३ महेश्व० नेत्रे मे संवृते देवि त्वया बाल्याद् अनिंदिते नष्टालोकस्तदा लोकः क्षणेन समपद्यत ४४ नष्टादित्ये तथा लोके तमोभूते नगात्मजे तृतीयं लोचनं दीप्तं सृष्टं मे रक्षता प्रजाः ४५ तस्य चाक्ष्णो महत्तेजो येनायं मथितो गिरिः त्वत्प्रियार्थं च मे देवि प्रकृतिस्थः पुनः कृतः ४६ उमोवाच भगवन्केन ते वक्त्रं चंद्रवत्प्रियदर्शनं पूर्वं तथैव श्रीकांतमुत्तरं पश्चिमं तथा ४७ दक्षिणं च मुखं रौद्रं केनोर्द्ध्वं कपिला जटाः केन कंठश्च ते नीलो बर्हिबर्हनिभः कृतः ४८ हस्ते देव पिनाकं ते सततं केन तिष्ठति जटिलो ब्रह्मचारी च किमर्थमसि नित्यदा ४९ एतन्मे संशयं सर्वं वक्तुमर्हसि वै प्रभो सधर्मचारिणी चाहं भक्ता चेति वृषध्वज ५० भीष्म उवाच एवमुक्तः स भगवाञ्छैलपुत्र्या पिनाकधृक् तस्या धृत्या च बुध्या च प्रीतिमानभवत्प्रभुः ५१ ततस्तामब्रवीद्देवः सुभगे श्रूयतामिति हेतुभिर्यैर्ममैतानि रूपाणि रुचिरानने ५२ इति दानधर्मे षु उमामहेश्वर संवादे श्रीभगवानुवाच तिलोत्तमा नाम पुरा ब्रह्मणा योषिदुत्तमा तिलं तिलं समुद्धृत्य रत्नानां निर्मिता शुभा १ ७ ॥

पूर्वेणवदनेनेत्यादिनाप्रकल्पदिक्पाला... ब्रह्मैवैकः ६ एवंभूतोपिस्वात्मभूतलोकरक्षार्थंतपश्चायुधंचधारयामीत्याह जटिलइति ७ इंद्रेणे
ति' एषवमहंघ्नदासानामतिक्रमेसोढ्वातत्कालसखंनीलकंठमपिधारयामीतिस्वस्यपरमकारुणिकत्वंदर्शितं ८९ सुरभीमिति वाचंधेनुमुपासीत

साम्यगच्छतमांदेविरूपेणाप्रतिमामुवि...ो प्रदक्षिणंलोमयंतीमांशुभेरुचिराननाः २ यतोयतः साव्रजतीमामुपाधावदंतिके
तत्रस्ततोमुखंचारुममदेवि विनिर्गतं ३ तांदिदृक्षुरहंयोगाच्चतुर्मूर्तित्वमागतः चतुर्मुखश्चसंवृत्तोदर्शयन्योगमुत्तमं
४ पूर्वेणवदनेनाहमिंद्रत्वमनुशास्मिह उत्तरेणात्वयासार्धंरमाम्यहमनिंदिते ५ पश्चिमंमेमुखंसौम्यंसर्वप्राणिसुखा
वहं दक्षिणंभीमसंकाशंरौद्रंसंहरतिप्रजाः ६ जटिलोब्रह्मचारीचलोकानांहितकाम्यया देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थंपिनाकंमेकरे
स्थितं ७ इंद्रेणच[illegible]पुरावज्रंक्षिप्तंश्रीकांक्षिणामम दग्ध्वाकंठंतुतयातंतेनश्रीकंठतामम ८ उमोवाच वाहनेषुतुस
र्वेषुश्रीमत्स्वन्येषुसत्तम कथंचवृषभोदेववाहनत्वमुपागतः ९ महेश्वरउवाच सुरभीमसृजद्ब्रह्मादेवधेनुंपयोमुचं सो
सृष्टाबहुधाजाताक्षरमाणापयोमृतं १० तस्यावत्समुखोत्सृष्टः फेनोमद्गात्रमागतः ततोदग्धामयागावोनानावर्णत्व
मागताः ११ ततोहंलोकगुरुणाशमंनीतोर्थवेदिना वृषंचैनंध्वजार्थंमेददौवाहनमेवच १२ ॥ ७ ॥ ७ ॥

तस्याश्चत्वारस्तनाः स्वाहाकारः स्वधाकारोवषट्कारइतिवाग्धेनोश्चतुर्भिस्तनैः पुष्टेधर्मोगतोवृषत्वंतस्यफलंभूतंपरवैराग्यविवेकादिफेनस्थानीयंपयःप्र
त्तोवगंभवतितदावाग्धेनोःपारमार्थिकंप्रामाण्यमप्रयतेव्यावहारिकमेवतन्स्यायुतेसोयंतथाभवि वर्णाभावः धर्मश्चायंवभूतस्यजीवन्मुक्तस्वरूपस्यचको
धजश्चतत्वविदिदृश्यतइतिप्रघट्टकार्थः १२

निवासा इति १३ पूर्वमेनैपमिरूपायां वाराणस्या मत्तानेमुमुक्षुभिर्वस्तव्यमिति व्यासवासेन सूचितं अग्रेच संवर्त्तवासेन सूच्यते पूर्वत्र अल्पयाभिरूपया इत्यर्था
मैत्रेयस्यानंतपुण्यो स्मात्रिवचनेन वाराणस्याः पुण्यरूपत्वमुक्तं अग्रे चकारः शारदर्शनाद्विचरदर्शनस्याप्यसिद्धिः सवने नेत्यादिना मिधायां धीवतो अवि

उमोवाच निवासाः सुरूपास्ते दिवि सर्वगुणान्विताः तांश्च संत्यज्य भगवन् श्मशाने रमसे कथं १३ केशास्थिकलिले भीमे कपालघटसं
कुले गृध्रगोमायुबहुले चितानि शतसंकुले १४ अशुचौ मांसकलिले वसाशोणितकर्दमे विकीर्णान्त्रास्थिनिचये शिवानादवि
नादिते १५ महेश्वर उ० मेध्यान्वेषी महीं कृत्स्नां विचराम्यनिशं सदा नच मेध्यतरं किंचिच्छ्मशानादिह लक्ष्यते १६ तेन मे सर्ववा
सानां श्मशाने रमते मनः न्यग्रोधशाखासंछन्ने निर्भुक्तस्रग्विभूषिते १७ तत्र चैव रमंतीमे भूतसंघाः शुचिस्मिते नच भूतगणै
र्देवि विनाहं वस्तुमुत्सहे १८ एष वासो हि मे मेध्यः स्वर्गीयश्च मतः शुभे पुण्यः परमकश्चैव मेध्यकामैरुपास्यते १९ उमोवाच
भगवन्सर्वभूतेश सर्वधर्मविदां वर पिनाकपाणे वरद संशयो मे महानयं २० अयं मुनिगणाः सर्वे तपस्तप इति प्रभो तपोन्वेषक
रा लोके भ्रमन्ते विविधाकृतिः २१ अस्य चैव ऋषिसंघस्य मम च प्रियकाम्यया एतन्ममेह संदेहं वक्तुमर्हस्यरिंदम २२ ॥ ७ ॥

दितं मेध्यं ब्रह्मलतत्वात्प्रियकामैर्मेध्यकामैः इदं श्मशानं उपास्यत इति च नाम्ना म्यत श्मशानं रुद्रावास इति लेयं १९ योगजधर्मविशेषचारणी श्मशानं च सेवितम
शक्तानां जयस्यादिकं विधातुं भगवन्नित्यादि ग्रंथिः प्रवर्त्तते २० त[illegible]वेषः ता[illegible]सत्वको वेषः नखलोमजटा[illegible]रित्यादिः २२ ॥ ७ ॥ ७ ॥

२६ पंचविधः अहिंसादिविशिष्टगार्हस्थ्यधर्मादिः धर्मस्य पुण्यसंभवो योनिः ३६ ॥ ७ ॥

धर्मः किं लक्षणः प्रोक्तः कथं वा चरितं नरैः शक्तो धर्ममविंदद्भिर्धर्मतत्वविदग्रे प्रभो २३ ततो मुनिगणाः सर्वे स्तां देवीं प्रत्यपूजयत वा ग्मिः ऋग्भूषिताथाभिः स्तवैश्चार्थविशारद २४ महेश्वर उ० अहिंसा सत्यवचनं सर्वभूतानुकंपनं शमो दानं यथाशक्ति गार्हस्थ्यो धर्म उत्तमः २५ परदारेष्वसंसर्गो न्यासस्त्रीपरिरक्षणं अदत्तादानविरसो मधुमांसस्य वर्जनं २६ एष पंचविधो धर्मो बहुशाखः सुखोदयः देहिभिर्दंसपरमैश्चर्त्तव्यो देहसंभवः २७ उमोउवाच भगवन्संशयः पृष्टस्तन्मे शंसितुमर्हसि चातुर्वर्ण्यस्य यो धर्मः स्वे स्वे वर्णे सुखावहः २८ ब्राह्मणे कीदृशो धर्मः क्षत्रिये कीदृशो भवेत वैश्ये किं लक्षणो धर्मः शूद्रे किं लक्षणो भवेत २९ भगवानुवाच न्याय्यतस्ते महाभागे संशयः समुदीरितः भूमिदेवा महाभागाः सदा लोके द्विजातयः ३० उपवासः सदा धर्मो ब्राह्मणस्य न संशयः स हि धर्मार्थसंपन्नो ब्रह्मभूयाय कल्पते ३१ तस्य धर्मक्रियादेविब्रह्मचर्या च न्याय्यतः व्रतोपनयनैश्चैव द्विजो येनोपपद्यते ३२ गुरुदैवतपूजार्थं स्वाध्यायाभ्यसनात्मकः देहिभिर्धर्मपरमैश्चर्त्तव्यो धर्मसंभवः ३३ उमोवाच भगवन्संशयो मे स्ति तन्मे व्याख्यातुमर्हसि चातुर्वर्ण्यस्य धर्मं वै नैपुण्येन हि कीर्तय ३४ महेश्वर उवाच रहस्यश्रवणं धर्मो वेदव्रतनिषेवणं अग्निकार्यं तथा धर्मो गुरुकार्यप्रसाधनं ३५ भैक्ष्यचर्यापरो धर्मो नित्यं यज्ञोपवीतिता नित्यं स्वाध्यायिता धर्मो ब्रह्मचर्याश्रमस्तथा ३६

४० अपूर्वभोजनं पूर्वभोजनं प्राकुभोजनं तदभावः सकृद्भोजनमित्यर्थः ४६ निर्दिष्टं षड्वर्गः ४७ ५१ ॥ ७ ॥ ७ ॥

गुरुणाचाप्यनुज्ञातः समावर्त्तेत वै द्विजः विंदेतानंतरं भार्यामनुरूपां यथाविधि ३७ शूद्रान्नवर्जनं धर्मस्तथा सत्पथसेवनं धर्मो नि
त्योपवासित्वं ब्रह्मचर्यं तथैव च ३८ आहिताग्निरधीयानो जुह्वानः संयतेंद्रियः विघसाशी यताहारो गृहस्थः सत्यवाक् शुचिः ३९
अतिथिव्रतता धर्मो धर्मस्त्रेताग्निधारणं इष्टीश्च पशुबंधांश्च विधिपूर्वं समाचरेत् ४० यज्ञश्च परमो धर्मस्तथाऽहिंसा च देहिषु
अपूर्वभोजनं धर्मो विघसाशित्वमेव च ४१ भुक्ते परिजने पश्चाद्भोजनं धर्म उच्यते ब्राह्मणस्य गृहस्थस्य श्रोत्रियस्य विशेषतः ४२
दंपत्योः समशीलत्वं धर्मः स्याद्गृहमेधिनां गृह्याणां चैव देवानां नित्यं पुष्पबलिक्रिया नित्योपलेपनं धर्मस्तथा नित्योपवासि
ता सु संमृष्टोपलिप्ते च साज्यधूमो भवेद्गृहे ४३ एष द्विजजने धर्मो गार्हस्थ्यो लोकधारणः द्विजातीनां सतां नित्यं सदैवैष प्रवर्त्त
ते ४४ यस्तु क्षत्रगतो देवि त्वया धर्म उदीरितः तमहं ते प्रवक्ष्यामि तन्मे शृणु समाहिता ४६ क्षत्रियस्य स्मृतो धर्मः प्रजापालन
माहितः निर्दिष्टफलभोक्ता हि राजा धर्मेण युज्यते ४७ प्रजाः पालयते यो हि धर्मेण मनुजाधिपः तस्य धर्मार्जिता लोकाः प्रजापाल ता२
नसंचिताः ४८ तस्य राज्ञः परो धर्मो दमः स्वाध्याय एव च अग्निहोत्रपरिस्पंदो दानाध्ययनमेव च ४९ यज्ञोपवीतधरणं यज्ञो
धर्मक्रियास्तथा भृत्यानां भरणं धर्मः कृते कर्मण्यमोघता ५० सम्यग्दंडे स्थितिर्धर्मो धर्मो वेदक्रतुक्रियाः व्यवहारस्थितिर्ध
र्मः सत्यवाक्यरतिस्तथा ५१

दा०
२९१

आर्त्तहस्तेनि र्ऋतेप्रियइत्यर्थः आर्द्रेतिपाठेसजलेनहस्तेनददाति ५६ सर्वप्रकारेणातिथ्यंसर्वातिथ्यं ६३ त्रयोधर्माः सर्जनेसर्जनकाले ६४ ॥७॥

धर्मः किंलक्षणः प्रोक्तः कथंवाचरितंनरैः शक्योधर्ममविंदद्भिर्धर्मज्ञवदमेप्रभो २३ ततोमुनिगणाः सर्वेस्तांदेवीप्रत्यपूजयन् वाग्मि
र्ऋग्भिस्तितार्थाभिस्तवैश्चार्थविशारद २४ महेश्वरउ० अहिंसासत्यवचनंसर्वभूतानुकंपनं शमोदानंयथाशक्ति गार्हस्थ्योधर्म
उत्तमः २५ परदारेष्वसंसर्गोन्यासस्त्रीपरिरक्षणं अदत्तादानविरमोमधुमांसस्यवर्जनं २६ एषपंचविधोधर्मोबहुशाखः सु
खोदयः देहिभिर्धर्मपरमैश्चर्त्तव्योदेहसंभवः २७ उमोउवाच भगवन्संशयः पृष्टस्तन्मेशंसितुमर्हसि चा) श्रीतहस्तप्रदेशा
जाप्रत्येहचमहीपते गोब्राह्मणार्थविक्रांतःसंग्रामेनिधनंगतः अश्वमेधजितान्लोकानाप्नोतित्रिदिवालये ५३ वैश्यस्यसत
तेधर्मः पाशुपाल्यंकृषिस्तथा अग्निहोत्रपरिस्पंदोदानाध्ययनमेवच ५४ वाणिज्यंसत्पथस्थानमातिथ्यंप्रशमोदमः वि
प्राणांस्वागतंत्यागोवैश्यधर्मः सनातनः ५५ तिलानांधान्यसांश्चैवविक्रीणीयान्नचैवहि वणिक्सत्पथमुपासीनोवैश्यः सत्पथमा
श्रितः ५६ सर्वातिथ्यंत्रिवर्गस्ययथाशक्तियथार्हतः शूद्रधर्मः परोनित्यंशुश्रूषार्थंद्विजातिषु ५७ सशूद्रः संशिततपाः स
त्यवादीजितेंद्रियः शुश्रूषुरतिथिंप्राप्तंतपः संचिनुतेमहत् ५८ नित्यंसहिशुभाचारोदेवताद्विजपूजकः शूद्रोधर्मफलैरिष्टैः
संप्रयुज्यतिबुद्धिमान् ५९ एतत्तेसर्वमाख्यातंचातुर्वर्ण्यस्यशोभने एकैकस्येहसुभगेकिमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ६० उमोवा
च उक्तस्त्वयापृथग्धर्मश्चातुर्वर्ण्यहितःशुभः सर्वव्यापीतुयोधर्मोभगवंस्तंब्रवीहिमे ६१ महेश्वरउवाच ब्राह्मणालोक
सारेणसृष्टाधात्रागुणार्थिना लोकांस्तारयितुंकृत्स्नान्मर्त्येषुक्षितिदेवताः तेषामेवप्रवक्ष्यामिधर्मकर्मफलोदयं ब्राह्म
णेषुहियोधर्मः सधर्मःपरमोमतः ६२ इमेतुधर्मालोकार्थंत्रयः सृष्टाःस्वयंभुवा पृथिव्यांसर्जनेनित्यंसृष्टास्तानपिमेशृणु ६४

एम०
२९१

विकर्मा दानाध्ययनकर्मा त्रीन् कामक्रोधलोभान् परित्यक्तांतः परित्यज्य गतः ७१ अजिह्मधृतिच्छेदः ७८ ॥ ५॥ ७॥ ५॥ ७ ॥

वेदोक्तः परमो धर्मः स्मृतिशास्त्रगतोपरः शिष्टाचीर्णोपरः प्रोक्तस्त्रयो धर्माः सनातनः ६५ त्रैविद्यो ब्राह्मणो विद्वान्नचाध्ययनजीव
नः त्रिकर्मा त्रिपरिक्रांतो मैत्र एष स्मृतो द्विजः ६६ षडिमानि तु कर्माणि प्रोवाच भुवनेश्वरः वृत्यर्थं ब्राह्मणानां वै स्रष्टधर्मान्स
नातनान् ६७ यजनं याजनं चैव तथा दानप्रतिग्रहौ अध्यापनं चाध्ययनं षट्कर्मा धर्मभाग्द्विजः ६८ नित्यस्वाध्यायिता धर्मो धर्मो
यज्ञः सनातनः दानं प्रशस्यते चास्य यथाशक्ति यथाविधि ६९ शमस्तु परमो धर्मः प्रवृत्तः सत्सु नित्यशः गृहस्थानां विशुद्धानां ध
र्मस्य निचयो महान् ७० पंचयज्ञविशुद्धात्मा सत्यवागनसूयकः दाता ब्राह्मणसत्कर्ता सुसंमृष्टनिवेशनः ७१ अमानी च सदा
जिह्मः स्निग्धवाणीप्रदस्तथा आतिथ्याभ्यागतरतिः शेषान्नकृतभोजनः ७२ पाद्यमर्घ्यं यथान्यायमासनं शयनं तथा दी
पं प्रतिश्रयं चैव यो दद्यात्स धार्मिकः ७३ प्रातरुत्थाय चाचम्य भोजनेनोपमंत्र्य च सत्कृत्यानुव्रजेद्यश्च तस्य धर्मः सनातनः ७४
सर्वातिथ्यं त्रिवर्गस्य यथाशक्ति निशानिशं शूद्रधर्मः समाख्यातस्त्रिवर्णपरिचारणं ७५ प्रवृत्तिलक्षणो धर्मो गृहस्थेषु विधी
यते तमहं वर्त्तयिष्यामि सर्वभूतहितं शुभं ७६ दातव्यमसकृच्छक्त्या यष्टव्यमसकृत्तथा पुष्टिकर्मविधानं च कर्त्तव्यं भूति
मिच्छता ७७ धर्मेणार्थः समाहार्यो धर्मलब्धं त्रिधा धनं कर्त्तव्यं धर्मपरमं मानवेन प्रयत्नतः ७८ ॥ ५॥ ५॥

दा०
२९२

एकेनांशेनधर्मार्थःकर्त्तव्योभूतिमिछता एकेनांशेनकामार्थएकमंशंविवर्द्धयेत ७९ निवृत्तिलक्षणस्त्वन्योधर्मोमोक्ष
यतिवृति तस्यवृत्तिंप्रवक्ष्यामिश्रृणुमेदेवितत्वतः ८० सर्वभूतदयाधर्मोनचैकग्रामवासिता आशापाशविमोक्ष
श्चशस्यतेमोक्षकांक्षिणां ८१ नकुट्यांनोदकेसंगोनवाससिनचासने नत्रिदंडेनशयनेनाग्नौनशरणालये ८२
अध्यात्मगतिचिन्तोपसक्तन्मनास्तत्परायणः युक्तोयोगंप्रतिसदाप्रतिसंख्यानमेवच ८३ वृक्षमूलपरोनित्यंशून्यागा
रनिवेशनः नदीपुलिनशायीचनदीतीररतश्चयः ८४ विमुक्तसर्वसंगेषुस्नेहवंधेषुचद्विजः आत्मन्येवात्मनोभावं
समासज्याघतेद्विजः ८५ स्थाणुभूतोनिराहारोमोक्षदृष्टेनकर्मणा परिव्रजतियोयुक्तस्तस्यधर्मःसनातनः ८६
नचैकत्रनिरासक्तोनचैकग्रामगोचरः मुक्ताघटतिनिर्मुक्तोनचैकपुलिनेशयः ८७ एषमोक्षविदांधर्मोवेदो
क्तःसत्पथःसतां योमार्गमनुयातीमंपदंतस्यनविद्यते ८८ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

एम
२९२

कुटीचकश्च बहूदकौ त्रिदंडिनौ एकोगृहेवसति अपरस्तीर्थान्यटति इतरो एकं दंडिनौ तयोराद्यः आश्रमधर्मनिषण्णः परो निःस्नेहगुणाद्य इति तेषां भेदः ९

चतुर्विधा भिक्षवस्ते कुटीचर्यावहूदकौ हंसः परमहंसश्च योयः पश्चात्स उत्तमः ८९ अतः परतरं नास्ति नावरं नातिरोग्रतः अ
दुःखमसुखं सौम्यमजरामरमव्ययम् उमोवाच गार्हस्थ्यो मोक्षधर्मस्तु सज्जनाचरितस्त्वया भाषितो जीवलोकस्य मार्गः श्रे
यः स्करो महान् ९१ ऋषिधर्मं तु धर्मज्ञ श्रोतुमिच्छाम्यतः परं स्पृहा भवति मेनित्यं तपोवननिवासिषु ९२ आज्यधूमोभ
वे ऊंधो रुणाङ्गी वन तपोवनं तं दृष्ट्वा मे मनः प्रीतं महेश्वर सदा भवेत् ९३ एतन्मे संशयं हे वमुनिधर्मज्ञ तं विभो सर्व धर्मार्थ
तत्वज्ञ देवदेववदस्व मे ९४ निखिलेन मयापृष्टं महादेव यथातथं ९५ भगवानुवाच हंतेते हं प्रवक्ष्यामि मुनिधर्ममनु
त्तमं यं कृत्वा मुनयो यांति सिद्धिं स्वतपसा शुभे ९६ फेनपानामृषीणां यो धर्मो धर्मविदां सतां तं मे शृणु महाभागे धर्मज्ञे धर्म

मादितः ९७ ॥ छ ॥

अतः पारमहंस्येनास्त्याधिगमात परं श्रेयं नास्ति नास्ति नापि अवरादि सर्वस्यात्रैवांतर्भूतत्वात् ९५ मुनयः संन्यासिनः ९६ ॥ छ ॥ छ ॥

ब्राह्मणं ब्रह्मसजातीयं संबंधिफेनोत्करं अग्रतान्नसमूहं उंछंति अल्पशः आददते तदिदममृतं ब्रह्मणां धकावस्था[illegible]मध्यरेएष्यपदिह्नाए
यहांगरूपेणादिविदिह्नारायह्नांगरूपेणादिविदिअभोगात्मनाचप्रसृतं ९८ मार्गउक्तइतिशेषः १ स्वेस्वेधर्मेइतिशेषः ३ चक्रचराःचक्रवच्चरंति
नेः [illegible]८

उंछंतिसततंयेतेब्राह्मणंफेनोत्करंशुभं अमृतंब्रह्मणापीतंमध्यरेप्रसृतंदिवि ९८ एषांविशुद्धानांफेनपानांतपोधने धर्मचर्या
कृतोमार्गोवालखिल्यगणोमृणु ९९ वालखिल्यास्तपःसिद्धामुनयःसूर्यमंडले उंछंतिउंछंतिधर्मज्ञाःशाकुनीवृत्तिमास्थि
ताः १०० मृगनिर्मोकवसनाश्चीरवल्कलवाससः निर्द्वंद्वाःसत्पथंप्राप्तावालखिल्यास्तपोधनाः १ अंगुष्ठपर्वमात्रास्ते
कृत्वास्वेस्वेव्यवस्थिताः तपश्चरणमीहंतेतेषांधर्मफलंमहत् २ तेहिसमतांयांतिसुरकार्यार्थसिद्धये द्योतयंतिदिशःसर्वा
स्तपसादग्धकिल्बिषाः ३ येत्वन्येशुद्धमनसोदयाधर्मपरायणाः संतश्चक्रचराःपुण्याःसोमलोकचराश्चये ४ पितृलो
कसमीपस्थास्तउंछंतियथाविधि संप्रक्षालाश्मकुट्टाश्चदंतोलूखलिनश्चये ५ सोमपानांचदेवानामूष्मपाणांतथैवच उंछं
तियेसमीपस्थाःसदारानियतेंद्रियाः ६ तेषामग्निपरिस्पंदःपितृणांचार्चनंतथा यज्ञानांचैवपंचानांयजनंधर्मउच्यते
७ एषचक्रचरैर्देविदेवलोकचरैर्द्विजैः ऋषिधर्मःसदाचीर्णोयोन्यस्तमपिमेशृणु ८ सर्वेष्वेवर्षिधर्मेषुज्ञेयोसंयतेंद्रि
यैः कामक्रोधौततःपश्चा[illegible]ज्जेतव्याविति मेमतिः ९

वासमहिताइत्यर्थःउंछंति अर्थान्मोनमकीरणात् संप्रक्षालाःसम्यक्पात्रादिकंप्रक्षालयंतिनतुश्वोश्वोर्थंकिंचित्स्थापयंति ॥ ४ ॥ ७ ॥

धर्मरात्रिर्धर्मसत्रेतेनसम्यगासनंसमासनंधर्मचक्रकमातनमितिगोत्राः १६ अध्यायः देशे २ स्वशरीरमेवोपजीवंतिनत्तुंरेरस्सादिस

अग्निहोत्रपरिस्पंदोधर्मचक्रंसमासतं सोमयज्ञाभ्यनुज्ञातंपंचमीयज्ञदक्षिणा १० नित्यंयज्ञक्रियाधर्मः पितृदेवार्चनेर
तिः सर्वातिथ्यंचकर्तव्यमन्नेनोञ्छार्जितेनवै ११ निवृत्तिरुपभोगेषुगोरसानशनेरतिः स्थंडिलेशयनंयोगः शाकपर्णा
निषेवणं १२ फलमूलाशनंवायुरापः शैवलभक्षणं ऋषीणांनियमाह्येतेयैर्जयंत्यजितांगतिं १३ विधूमेन्यस्तमु
सलेव्यंगारेभुक्तवज्जने अतीतपात्रसंचारेकालेविगतभिक्षुके १४ अतिथिंकांक्षमाणोवैशेषान्नकृतभोजनः स
त्यधर्मरतः शांतोमुनिर्द्धर्मेणयुज्यते १५ नस्तंभीनचमानीस्यान्नाप्रसन्नोनविस्मितः मित्रामित्रसमोमैत्रोयः स
धर्मविदुत्तमः १६ इतिदानधर्मेषुउमामहेश्वरसंवादे उमोवाच देशेषुरमणीयेषुनदीनांनिर्झरेषुच स्रवंती
नांनिकुंजेषुपर्वतेषुवनेषुच १ देशेषुचपवित्रेषुफलवत्सुसमाहिताः मूलवत्सुचमेध्येषुवसंतिनियतव्रताः
तेषामविधिंपुराणंश्रोतुमिच्छामिशंकर वानप्रस्थेषुदेवेशस्वशरीरोपजीविषु २ ॥ ॥ ॥

यंदासाद्ब्सर्थः ॥ ३ २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

शां०
२९४

वीरशय्यां वीरासनं वीरस्थानं महारण्ये भीरुभिरप्रवेश्यं ८ मंडूकयोगो हठशास्त्रसिद्धः ९ वीरासनं सदोपवेशनं शीतं वर्षासु सारशायी तोयांत

महेश्वर उवाच वानप्रस्थेषु यो धर्मस्तन्मे शृणु समाहिता श्रुत्वा चैकमना देवि धर्मबुद्धिपरा भव ४ संसिद्धैर्नियतैः सद्भिर्वनवासमु
पागतैः वानप्रस्थैरिदं कर्म कर्तव्यं शृणु यादृशं ५ त्रिकालमभिषेकं च पितृदेवार्चनं तथा अग्निहोत्रपरिस्पंद इष्टिहोमविधि
स्तथा नीवारग्रहणं चैव फलमूलनिषेवणं इंगुदैरंडतैलानां स्नेहार्थं च निषेवणं ७ योगचर्याकृतैः सिद्धैः कामक्रोधविव
र्जितैः वीरशय्यामुपासद्भिर्वीरस्थानोपसेविभिः ८ युक्तियोगवहैः स-द्भिर्ग्रीष्मे पंचतपैस्तथा मंडूकयोगनियतैर्यथान्या
यनिषेविभिः ९ वीरासनरतैर्नित्यं स्थंडिले शयनैस्तथा शीततोयाग्नियोगश्च कर्तव्यो धर्मबुद्धिभिः १० अब्भक्षैर्वायुभक्षैश्च
शैवालोत्तरभोजनैः अश्मकुट्टैस्तथा दांतैः संप्रक्षालैस्तथापरैः ११ चीरवल्कलसंवीतैर्मृ-गचर्मनिवासिभिः कार्या
यात्रा यथाकालं यथाधर्मं यथाविधि १२ वननित्यैर्वनचरैर्वनस्थैर्वनगोचरैः वनं गुरुमिवासाद्य वस्तव्यं वनजीविभिः
१३ तेषां होमक्रिया धर्मः पंचयज्ञनिषेवणं भागं पंचमियज्ञस्य यथोक्तस्यानुपालनं १४ ॥ ॥

एम०
२९४

वासी अग्निः ग्रीष्मे पंचाग्निमध्यस्थः एवं शीततोयाग्नियोगः १० १० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

सिद्धिवारेषु ज्ञानविज्ञानगोष्ठीषु २० संसिद्धाः संपन्नाः नैकदाचित्स्वैरिणः कदाचिद्दारसंयुक्ताः २१ नचस्वैरिणांमोक्षोऽयंकषायस्यकारणंना

अष्टमीपक्षपरताचातुर्मास्यनिषेवणं पौर्णमासादयोयज्ञानित्यपक्षस्तथैवच १५ विमुक्तादारसंयोगैर्विमुक्ताः सर्वसंकरैः
विमुक्ताः सर्वपापेभ्यश्चरंतिमुनयोवने १६ सुम्भांउपरमानित्यंचैताग्निशरणाः सदा संतः सत्पथनित्यायेतेयांतिपरमांगतिं
१७ ब्रह्मलोकंमहापुण्यंसोमलोकंचशाश्वतं गच्छंतिमुनयः सिद्धाः सत्यधर्मव्यपाश्रयाः १८ सप्तधर्मोमयादेविवानप्रस्था
श्रितः शुभः विस्तरेणार्थसंपन्नोयथास्थूलमुदाहृतः १९ उमोवाच भगवन्सर्वभूतेशसर्वाभूतनमस्कृतः योधर्मोमुनिसं
घस्यसिद्धिवारेषुतंवद २० सिद्धिवारेषुसंसिद्धास्तथावननिवासिनः स्वैरिणोदारसंयुक्तास्तेषांधर्मः कथंस्मृतः २१ दे
वदेवउवाच स्वैरिणास्तापसादेविसर्वेदारविहारिणः तेषांमौण्ड्यंकाषायंचवासरात्रिश्चकारणं २२ त्रिकालमभिषेकश्च
होत्रंचर्षिकृतंमहत् समाधिमत्सत्पथस्थानंयथोद्दिष्टनिषेवणं २३ येचैतेपूर्वकथिताधर्मास्तेवनवासिनां यदिसेवंतिधर्मा
स्तानाप्नुवंतितपः फलं २४

मकंदारसंयुक्तानांरात्रिर्यासेकारणं नैस्वैरिणाभिवेतंषांप्येषविहारोगतीमयः २२ त्रिकालमभिषेकउभयेषां दारवतामपिकृतंवन्यावुफलाशिनांहो
मः एवंयप्रोग्यधर्मसंवेधऊरघः २४ ॥ ॥

येचदंपतिधर्माणः स्वदारनियतेंद्रियाः चरंतिविधिदृष्टंतदृतुकालाभिगामिनः २५ तेषामपिकृतोधर्मोधर्मेणामुपपद्यते नकाम
कारात्कामोन्यः संसेव्योधर्मदर्शिभिः २६ सर्वभूतेषुयः सम्यक्ददात्यभयदक्षिणां हिंसादोषविमुक्तात्मासवैधर्मेणयुज्यते २७
सर्वभूतानुकंपीयः सर्वभूतार्जवव्रतः सर्वभूतात्मभूतश्चसवैधर्मेणयुज्यते २८ सर्ववेदेषुवास्नानंसर्वभूतेषुचार्जवं उभेएतेस
मेस्यातामार्जवंतुविशिष्यते २९ आर्जवंधर्ममित्याहुर्नधर्मोजिह्मउच्यते आर्जवेनेहसंयुक्तोनरोधर्मेणयुज्यते ३० आर्जवेवृ
त्तोनित्यंवसत्यमरसन्निधौतस्मादार्जवयुक्तस्याद्यइच्छेद्धर्ममात्मनः ३१ क्षांतोदांतोजितक्रोधोधर्मभूतोविहिंसकः धर्मेरतमना
नित्यंनरोधर्मेणयुज्यते ३२ व्यपेततंद्रोधर्मात्माशक्त्यासत्पथमाश्रितः चारित्रपरमोधर्मोब्रह्मभूयायकल्पते ३३ उमोवाच
आश्रमांतरितादेवतपसायेतपोधनाः दीप्तधर्मयाकिंस्विच्चर्ययाथभवंतिते ३४ राजानोराजपुत्राश्चनिर्धनायेमहाधनाः
कर्मणाकेनभगवन्प्राप्नुवंतिमहाफलं ३५ नित्यंस्थानमुपागम्यदिव्यचंदनभूषिताः केनवाकर्मणादेवभवंतिवनगोचराः ३६
एतन्मेसंशयंदेवतपश्चर्याश्रितंशुभं शंससर्वमशेषेणत्र्यक्षत्रिपुरनाशन ३७ देवउवाच उपवासव्रतादांतात्यहिंस्राः सत्यवा
दिनः संसिद्धाःप्रेत्यगंधर्वैः सहमोदंत्यनामयाः ३८ मंडूकयोगशयनोयथान्यायंयथाविधि दीक्षांचरतिधर्मात्मासनागैः सहमोद
ते ३९ ॥ ॥

मरुर्नागिरिधन्वनोरितिमेदिनी मरुसाधनंमेरुसाधनमितिपर्यायः जलाहारमपिसंक्लेत्स्यथेः ४४ अग्नुद्गमितिस्त्रासनंविनोपविश्य ४९

शैवालंशीर्णपर्णवानद्भुतीयोनिषेवते शीतयोगवहोनित्यंसगच्छेत्परमांगतिं ४१ वायुभक्षोंवुभक्षोवाफलमूलाशनोपिवा
यक्षेष्वैश्वर्यमाधायमोदतेप्सरसांगणैः ४२ अग्नियोगवहोग्रीष्मेविधिदृष्टेनकर्मणा चीर्त्वाद्वादशवर्षाणिराजाभवतिपा
र्थिवः ४३ आहारनियमंकृत्वामुनिर्द्वादशवार्षिकं मरुंसंसाध्ययत्नेनराजाभवतिपार्थिवः ४४ देहंचानशनेनस्त्यक्त्वासस्वर्गे
सुखमेधते स्थंडिलेमुद्गमाकाशंपरिगृह्यसमंततः ४५ प्रविश्यचमुद्रायुक्तोदीक्षांद्वादशवार्षिकीं स्थंडिलस्यफलान्या
हुर्यानानिशयनानिच ४६ गृहाणिचमहार्हाणिचंद्रशुभ्राणिभामिनि आत्मानमुपजीवन्योनियतोनियताशनः देहंव
कानलेत्यक्त्वासस्वर्गेसमुपाश्नुते ४७ आत्मानमुपजीवन्योदीक्षांद्वादशवार्षिकीं त्यक्त्वामहार्णवेदेहंवारुणंलोकमश्
नुते ४८ आत्मानमुपजीवन्योदीक्षांद्वादशवार्षिकीं अश्मनाचरणौभित्वागुह्यकेषुसमोदते ४९ ॥ ॥

अरणीसहितं त्वग्निं स्कंधेन सकांडे व्यवधाविलाप्य नरश्चाग्निं विसृज्य सर्वथा: ५४ वीरो देहत्यागेन शक्रः ५६ अध्याय: भगवान् १ १ १

साधयित्वात्मनात्मानं निर्द्वंद्वो निष्परिग्रहः चीर्त्वा द्वादशवर्षाणि दीक्षामेतां मनोगतां ५० स्वर्गलोकमवाप्नोति देवैश्च सह मोदते
५१ आत्मानमुपजीवन्यो दीक्षां द्वादशवार्षिकीं कृत्वाग्नौ देहमुत्सृज्य वह्निलोके महीयते ५२ यस्तु देवि यथान्यायं दीक्षि
तो नियतो द्विजः आत्मन्यात्मानमाधाय निर्ममो धर्मलालसः ५३ चीर्त्वा द्वादशवर्षाणि दीक्षामेतां मनोगतां अरणीसहितं स्कं
धे बध्वा गच्छत्यनावृतः ५४ वीराध्वानमनानित्यं वीरासनरतस्तथा वीरस्थायी च सततं स वीरगतिमाप्नुयात् ५५ स शक्रलो
कगो नित्यं सर्वकामपुरस्कृतः दिव्यपुष्पसमाकीर्णो दिव्यचंदनभूषितः ५६ सुखं वसति धर्मात्मा दिवि देवगणैः सह वीर
लोकगतो नित्यं वीरयोगवहः सदा ५७ सत्वस्थः सर्वमुत्सृज्य दीक्षितो नियतः शुचिः वीराध्वानं प्रपद्येद्यस्तस्य लोकाः
सनातनाः ५८ कामगेन विमानेन स वै चरति छंदतः शक्रलोकगतः श्रीमान्मोदते च निरामयाः ५९ इति दानधर्मे
षु उमामहेश्वरसंवादे उमोवाच भगवन्भगनेत्रघ्न पूष्णो दंतनिपातन दक्षक्रतुहर त्र्यक्ष संशयो मे महानयं १

चातुर्वर्ण्यंभगवतापूर्वंसृष्टंस्वयंभुवा केनकर्मविपाकेनवैश्योगच्छतिशूद्रतां २ वैश्योवाक्षत्रियःकेनद्विजोवाक्षत्रियोभवेत् प्रतिलोमः
कथंदेवशक्योधर्मोनिवर्तितुं ३ केनवाकर्मणाविप्रः शूद्रयोनौप्रजायते क्षत्रियःशूद्रतामेतिकेनवाकर्मणाविभो ४ एतन्मेसंशयं
देववदभूतपतेनघ त्रयोवर्णाः प्रकृत्येहकथंब्राह्मण्यमाप्नुयुः ५ देवउवाच ब्राह्मण्यंदेविदुःप्रापंनिःसर्गाद्ब्राह्मणःशुभे क्षत्रियोवैश्य
शूद्रोचनिसर्गादितिमेमतिः ६ कर्मणादुःकृतेनेहस्थानाद्भ्रश्यतिवैद्विजः ज्येष्ठंवर्णमनुप्राप्यतस्माद्रक्षेतवैद्विजः ७ स्थितोब्रा
ह्मणधर्मेणब्राह्मण्यमुपजीवति क्षत्रियोवाथवैश्योवाब्रह्मभूयंसगच्छति ८ यस्तुविप्रत्वमुत्सृज्यक्षात्रंधर्मंनिषेवते स्वस्थानात्स
परिभ्रष्टः क्षत्रयोनौप्रजायते ९ वैश्यकर्मचयोविप्रोलोभमोहव्यपाश्रयः ब्राह्मण्यंदुर्लभंप्राप्यकरोत्यल्पमतिःसदा १० स
सद्विजोवैश्यतामेतिवैश्योवाशूद्रतामियात् स्वधर्मात्प्रच्युतोविप्रस्ततःशूद्रत्वमाप्नुते ११ तत्रासौनिरयंप्राप्तोवर्णभ्रष्टोवहिष्कृ
तः ब्रह्मलोकात्परिभ्रष्टःशूद्रःसमुपजायते १२ क्षत्रियोवामहाभागेवैश्योवाधर्मचारिणिस्वानिकर्माण्यपाहायशूद्रकर्मनिषेव
ते १३ स्वस्थानात्सपरिभ्रष्टोवर्णसंकरतांगतः ब्राह्मणःक्षत्रियोवैश्यःशूद्रत्वंयातितादृशः १५ १४ १४

२३ कुंडेपाकपात्रेश्नातिकुंडाशी २४ २५ ६ ॥

यत्नवृद्धः स्वधर्मेणज्ञानीविज्ञानवांछुचिः धर्मज्ञोधर्मनिरतः सधर्मफलमश्नुते १५ इहचैवापरेदेविब्राह्मणासमुदाहृतं
अध्यात्मेनैष्ठिकंसम्यग्धर्मकामैर्निषेव्यते १६ उग्रान्नंगर्हितंदेविगणान्नंश्राद्धसूतकं दुष्टान्नंनैवभोक्तव्यंशूद्रान्नंनैवक
र्हिचित् १७ शूद्रान्नंगर्हितंदेविसदादेवैर्महात्मभिः पितामहमुखोत्सृष्टंप्रमाणमितिमेमतिः १८ शूद्रान्नेनावशेषेणजा
ठरेयो म्रियेद्द्विजः आहिताग्निस्तथायज्वासशूद्रगतिभाग्भवेत् १९ तेनशूद्रान्नशेषेणब्रह्मस्थानादपाकृतः ब्रा
ह्मणः शूद्रतामेतिनास्तितत्रविचारणा २० यस्यान्नेनावशेषेणजठरेयोम्रियेद्द्विजः तांतांयोनिंव्रजेद्विप्रोयस्यान्नमु
पजीवति २१ ब्राह्मणत्वंशुभंप्राप्यदुर्लभंयोवमन्यते अभोज्यान्नानिचाश्नातिसद्विजत्वात्पतेत्क्वै २२ सुरापोब्रह्महाक्षु
द्रश्चोरोभग्नव्रतोऽशुचिः स्वाध्यायवर्जितःपापोलुब्धोनैष्कृतिकः शठः २३ अव्रतीवृषलीभर्ताकुंडाशीसोमविक्रयी
निहीनसेवीविप्रोहिपततिब्रह्मयोनितः २४ गुरुतल्पीगुरुद्रोहीगुरुकुत्सारतिश्चयः ब्रह्मविद्यापिपततिब्राह्मणो
ब्रह्मयोनितः २५ एभिस्तुकर्मभिर्देविशुभैराचरितैस्तथा शूद्रोब्राह्मणतांयातिवैश्यः क्षत्रियतांव्रजेत् २६

२८ चोक्षः शुद्धः २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३३

शूद्रकर्माणि सर्वाणि यथान्यायं यथाविधि शुश्रूषां परिचर्यां च ज्येष्ठे वर्णे यथाविधिः २७ कुर्यादविमनाः शूद्रः सततं सत्पथे स्थितः देवद्विजातिसत्कर्त्ता सर्वातिथ्यकृतव्रतः २८ ऋतुकालाभिगामी च नियतो नियताशनः चोक्षश्चोक्षजनान्वेषी शेषान्नकृतभोजनः २९ वृथामांसान्यभुञ्जानः शूद्रो वैश्यत्वमृच्छति ऋतवागनहंवादी निर्द्वंद्वः शमकोविदः ३० यजते नित्ययज्ञैश्च स्वाध्यायपरमः शुचिः दान्तो ब्राह्मणसत्कर्त्ता सर्ववर्णानुभूषकः ३१ गृहस्थव्रतमातिष्ठन् द्विकालकृतभोजनः शेषाशी विजिताहारो निःकामो निरहंकृतः ३२ अग्निहोत्रमुपासंश्च जुह्वानश्च यथाविधि सर्वातिथ्यमुपातिष्ठन् शेषान्नकृतभोजनः ३३ त्रेताग्निमन्त्रविहितो वैश्यो भवति वै द्विजः स वैश्यः क्षत्रियाज्जातो जन्मप्रभृति संस्कृतः उपनीतो व्रतपरो द्विजो भवति सत्कृतः ३५ +मा कुले शुचिर्महति जायते ... + ददाति यजते यज्ञैः समृद्धैराप्तदक्षिणैः अधीत्य स्वर्गमन्विच्छंस्त्रेताग्निशरणः सदा ३६ आर्तहस्तप्रदो नित्यं प्रजा धर्मेण पालयन् सत्यः सत्यानि कुरुते नित्यं यः सुखदर्शनः ३७ धर्मदण्डो न निर्दण्डो धर्मकार्यानुशासकः यन्त्रितः कार्यकरणे षड्भागकृतलक्षणः ३८ ग्राम्यधर्मान्न सेवेत स्वच्छन्देनार्थकोविदः ऋतुकाले तु धर्मात्मा पत्नीमुपशयेत्सदा ३९ ॥

यकुले शुचिर्महति जायते ३४ स वैश्यः क्षत्रि ४x

सदोपवासीनियतः स्वाध्यायनिरतः शुचिः वर्हिकांतमितिनित्यंशयानोग्निगृहेसदा ४० सर्वातिथ्यंत्रिवर्गस्थकुर्वाणः सुमनाः सदा
शूद्राणांचान्नकामानांनित्यंसिद्धमितिब्रुवन् ४१ सार्थाद्धार्यदिवाकामान्नकिंचिदुपलक्षयेत् पितृदेवातिथिकृतेसाधनंकुरुतेचयः
४२ स्ववेश्मनियथान्यायमुपास्तेभैक्ष्यमेवच त्रिकालमग्निहोत्रंचजुह्वानोवैयथाविधि ४३ गोब्राह्मणहितार्थायरणेचाभिमुखोह
तः त्रेताग्निमंत्रपूतंवासमाविश्यद्विजोभवेत् ४४ ज्ञानविज्ञानसंपन्नः संस्कृतोवेदपारगः विप्रोभवतिधर्मात्माक्षत्रियः स्वेनकर्मणा
४५ एतैः कर्मफलैर्देविन्यूनजातिकुलोद्भवः शूद्रोप्यागमसंपन्नोद्विजोभवतिसंस्कृतः ४६ ब्राह्मणोवाप्यसद्वृत्तः सर्वसंकरभोज
नः ब्राह्मण्यंपससमुत्सृज्यशूद्रोभवतितादृशः कर्मभिः शुचिभिर्देविशुद्धात्माविजितेंद्रियः शूद्रोपिद्विजवत्सेव्यइतिब्रह्माब्रवीत्स्वयं
४८ स्वभावंकर्मचशुभंयत्रशूद्रेपितिष्ठति विशिष्टः सद्विजातेर्वैविज्ञेयइतिमेमतिः ४९ नयोनिर्नापिसंस्कारोनश्रुतंनचसंततिः
कारणानिद्विजत्वस्यवृत्तमेवंतुकारणं ५ सर्वोयंब्राह्मणोलोकेवृत्तेनतुविधीयते वृत्तेस्थितस्तुशूद्रोपिब्राह्मणत्वंनियच्छति ५१
ब्रह्मस्वभावः सुश्रोणिसमः सर्वत्रमेमतिः निर्गुणंनिर्मलंब्रह्मयत्रतिष्ठतिसद्विजः ५२ ॥ ॥ ॥ ॥

श्रो ३

५३ पादवत् यत्रिमत ५७ ब्राह्मणर्षिमिति कुर्योनि संबंधात्कुप्रतिग्रहात्स्मरानाच्चब्राह्मणंपनयतीतिभावः ५९ अध्यायः मध्यवन १२५

हाना

एतेयोनिफलादेविस्थानभागनिदर्शकाः स्वयंचवरदेनोक्ता ब्रह्मणासृजताप्रजाः ५३ ब्राह्मणोपिमहत्क्षेत्रंलोकेचरतिपादवत् यत्र
तद्वीजंवपतिसाकृषिःप्रेत्यभामिनि ५४ मिताशिनासदाभाव्यंसत्पथालंविनातथा ब्राह्मंमार्गमनुक्रम्यवर्तितव्यंबुभूषता ५५ सं
हिताध्यायिनाभाव्यंगृहेवैगृहमेधिना नित्यंस्वाध्याययुक्तेनध्ययनजीविना ५६ एवंभूतोहियोविप्रःसततंसत्पथेस्थितः आ
हिताग्निरधीयानोब्रह्मभूयायकल्पते ५७ ब्राह्मण्यंदेविसंप्राप्यरक्षितव्यंयतात्मना योनिप्रतिग्रहादानैः कर्मभिश्चशुचिस्मिते
५८ एतत्तेगुह्यमाख्यातंयथाशूद्रोभवेद्विजः ब्राह्मणोवाच्युतोधर्माद्यथाशूद्रत्वमाप्नुते ५९ इतिदानधर्मेषुउमामहेश्वरसंवादे उ
मोवाच भगवन्सर्वभूतेशसुरासुरनमस्कृत धर्माधर्मौनृणांदेवब्रूहिमेसंशयंविभो १ कर्मणामनसावाचात्रिविधंहिनरःसदा
बध्यतेबंधनैःपाशैर्मुच्यतेप्यथवापुनः २ केनशीलेनवैदेवकर्मणाकीदृशेनवा समाचारैर्गुणैर्वैर्वास्वर्गंयांतीहमानवाः
३ देवउवाच देविधर्मार्थतत्वज्ञेधर्मनित्येउमेरते सर्वप्राणिहितःप्रश्नः श्रूयतांबुद्धिवर्द्धनः ४ ॥ ॥ ॥

फ३

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दी०
२९६

सेवमानाश्रमाणां र्विवर्जिताः ६ नसज्जंतितत्त्वानमचंति ७ प्राणातिपातात्तद्रं इंद्रियाणां विषयाभिमुखात् १४ अकषायफल तः रागद्वे

सत्यधर्मरताः संतः सर्वलिंग विवर्जिताः नाधर्मेणानधर्मेणावध्यंतेछिन्नसंशयाः ५ प्रलयोत्पत्तितत्वज्ञाः सर्वज्ञाः सर्वदर्शिनः वीत
रा गाविमुच्यंतिपुरुषाकर्मवंधनैः ६ कर्मणामनसावाचायेनहिंसंतिकिंचन येनसज्जंतिकस्मिंश्चित्तेनवध्यंतिकर्मभिः ७
प्राणातिपाताद्विरताः शीलवंतोदयान्विताः तुल्यद्वेष्यप्रियादांतामुच्यंतेकर्मवंधनैः ८ सर्वभूतदयावंतोविश्वास्याः सर्वजंतुषु
त्यक्तहिंसासमाचारास्तेनराः स्वर्गगामिनः ९ परस्वेनिर्ममानित्यंपरदारविवर्जकाः धर्मलब्धान्नभोक्तारस्तेनराः स्वर्गगामिनः
१० मातृवत्स्व स्वसृवच्चैवनित्यंदुहितृवच्चये परदारेषुवर्तंतेतेनराः स्वर्गगामिनः ११ स्तैन्यान्निवृत्ताः सततंसंतुष्टाः स्व
धनेनच स्वभाग्यान्युपजीवंतितेनराः स्वर्गगामिनः १२ स्वदारनिरतायेचऋतुकालाभिगामिनः अग्राम्यसुखभोगाश्चतेनरा
ःस्वर्गगामिनः १३ परदारेषुयेनित्यंचारित्रा हतलोचनाः यतेंद्रियाः शीलपराः ते नराः स्वर्गगामिनः १४ एषदेव
कृतोमार्गः सेवितव्यः सदाबुधैः अकषायकृतश्चैवमार्गः सेव्यः सदाबुधैः १५ दानधर्मतपोयुक्ताः शीलशौचदयात्मकाः
व त्यर्थधर्महेतोर्वासेवितव्यः सदानरैः स्वर्गवासमभीप्सद्भिर्नसेव्य स्ततउत्तरः १६ ॥ ॥ ॥ ॥

राम०
२९६

वाग्भावार्थे निर्मितः १० १० १० १० १०

१८ नर्मकेलिरिलं विनातर्यारीसर्प्य-त्रमोक्षाइनं दाम्भंत्राहशमेवमाचादिमुद्दोषारोपश्र्वेकंगालनं १९ २० ३० ॥ ॥ ॥

उमोवाच वाचानुबध्यते येन मुच्यते प्यथवा पुनः तानि कर्माणि मे देव वद भूतपते नघ १८ महेश्वर उवाच आत्महेतोः परार्थं वा नर्महा
स्याश्रयात्तथा ये मृषा न वदन्तीह ते नराः स्वर्गगामिनः १९ वृत्त्यर्थं धर्महेतोर्वा कामकारात्तथैव च अनृतं ये न भाषन्ते ते नराः स्वर्गगा
मिनः २० श्लक्ष्णां वाणीं निराबाधां मधुरां दोषव-र्जितां स्वागतेनाभिभाषन्ते ते नराः स्वर्गगामिनः २१ कटुकं ये न भाषन्ते प
रुषं निष्ठुरं गिरं अपैशुन्यरताः सन्तस्ते नराः स्वर्गगामिनः २२ पिशुनां ये न भाषन्ते मित्रभेदकरीं गिरं ऋतं मैत्रं तु भाषन्ते ते नराः
स्वर्गगामिनः २३ ये वर्जयन्ति परुषं परद्रोहं च मानवाः सर्वभूतसमा दान्तास्ते नराः स्वर्गगामिनः २४ शठप्रलापाद्विरता विरुद्धप
रिवर्जकाः सौम्यप्रलापिनो नित्यं ते नराः स्वर्गगामिनः २५ न कोपाद्व्याहरन्ते ये वाचं हृदयदारणीं सान्त्वं वदन्ति क्रुद्धापि ते नराः स्व
र्गगामिनः २६ एष वाणीकृतो देवि धर्मः सेव्यः सदा नरैः शुभः सत्यगुणो नित्यं वर्जनीया मृषा बुधैः २७ उमोवाच मनसा
बध्यते येन कर्मणा पुरुषः सदा तन्मे ब्रूहि महाभाग देवदेव पिनाकधृक् २८ महेश्वर उवाच मानसेनेह धर्मेण संयुक्ताः पुरु
षाः सदा स्वर्गं गच्छन्ति कल्याणि तन्मे कीर्तयतः शृणु २९ दुष्प्रणीतेन मनसा दुष्प्रणीततरा कृतिः मनो बध्यते येनेह शृणु
वाक्यं शुभानने ३०

नहिंसंति आरोनेनतन्स्ताम्मिंनपीडयंति ३१ ३२ ३३ ३४ ३५

अरण्येपिविजनेन्यस्तंपरस्वंदृश्यतेयदा मनसापिनहिंसंतितेनराः स्वर्गगामिनः ३१ ग्रामेगृहेवायदिव्यंपारक्यंविजनेस्थितं
नाभिनंदंतिवैनित्यंतेनराः स्वर्गगामिनः ३२ तथैवपरदारान्येकामवृत्तान्रहोगतान् मनसापिनहिंसंतितेनराः स्वर्गगामिनः
३३ शत्रुं मित्रंचयेनित्यंतुल्येनमनसानराः भजंतिमैत्र्यासंगम्यतेनराः स्वर्गगामिनः ३४ श्रुतवंतोदयावंतः शुचयः सत्य
संगराः स्वैरर्थैः परिसंतुष्टास्तेनराः स्वर्गगामिनः ३५ अवैरायत्वनायासोमैत्रीचित्तरताः सदा सर्वभूतदयावंतस्तेनराः स्वर्ग
गामिनः ३६ शुभानामशुभानामशुभानांचकर्मणांफलसंचये यथाविपाकज्ञाश्चैवयेद्विजितेनराः स्वर्गगामिनः न्यायोपेतागुणो
पेताश्चद्विजपराः सदासमतासमनुप्राप्तास्तेनराः स्वर्गगामिनः ३८ शुभैः कर्मफलैर्देविमयैतेपरिकीर्त्तिताः स्वर्गमार्गपराभू
यः किंत्वंश्रोतुमिहेच्छसि ५० उमोवाच महान्मेसंशयः कश्चिन्मर्त्त्यान्प्रतिमहेश्वर तस्मात्त्वंनैपुणेनाद्यममव्याख्यातुम
र्हसि ५१ केनायुर्लभतेदीर्घंकर्मणापुरुषः प्रभो तपसावापिदेवेशकेनायुर्लभतेमहत् ५२ क्षीणायुः केनभवति
कर्मणाभुविमानवः विपाकंकर्मणांदेववक्तुमर्हस्यनिंदित ५३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

अपरे च महाभाग्या मंदभाग्यास्तथापरे अकुलीनास्तथा चान्ये कुलीनाश्च तथापरे ४४ दुर्दर्शाः केचिदाभांति नराः काष्ठमया इव प्रियदर्शा
स्तथा चान्ये दर्शनीया इव मानवाः ४५ दुष्प्रज्ञाः केचिदाभांति केचिदाभांति पंडिताः महाप्रज्ञास्तथैवान्ये ज्ञानविज्ञानभाविनः ४६ अल्पाबाधा
स्तथा केचिन्महाबाधास्तथापरे दृश्यंते पुरुषा देवि तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ४७ ईश्वर उ० हंत ते हं प्रवक्ष्यामि देवि कर्मफलोदये मर्त्यलो
के नरः सर्वो येन स्वं फलमश्नुते ४८ प्राणातिपाते यो रौद्रो दंडहस्तोद्यतः सदा नित्यमुद्यतशस्त्रश्च हंति भूतगणान्नरः ४९ निर्दयः
सर्वभूतानां नित्यमुद्वेगकारकः अपि कीटपिपीलानामशरण्यः सुनिर्घृणः ५० एवंभूतो नरो देवि निरयं प्रतिपद्यते विपरीतस्तु धर्मा
त्मा रूपवानभिजायते ५१ निरयं याति हिंसात्मा याति स्वर्गमहिंसकः यातनां निरये रौद्रां स कृच्छ्रां लभते नरः ५२ यदि कश्चिन्निरयात्त
स्मात्समुत्तरति कर्हिचित् मानुष्यं लभते चापि हीनायुस्तत्र जायते ५३ पापेन कर्मणा देवि बद्धो हिंसारतिर्नरः अप्रियः सर्वभूतानां ही
नायुरुपजायते ५४ यस्तु शुक्लाभिजातीयः प्राणिघातविवर्जकः निक्षिप्तशस्त्रो निर्दंडो न हिनस्ति कदाचन ५५ न घातयति नो
हंति घ्नंतं नैवानुमोदते सर्वभूतेषु सस्नेहो यथात्मनि तथापरे ५६ ईदृशः पुरुषोत्कर्षो देवि देवत्वमश्नुते उपपन्नान्सुखान्भोगानु
पाश्नाति मुदायुतः ५७

५९ अध्याय: किंशील: २ नैत्यकानि निरपेक्ष्याणि किमिच्छकं किमिच्छसीति दृष्ट्वा परीक्षितं दीयते तत् किमिच्छकं ३ ४ ७ ॥ ॥ ॥

अथ चेन्मानुषे लोके कदाचिदुपपद्यते तत्र दीर्घायुरुत्पन्नः स नरः सुखमेधते ५८ एष दीर्घायुषां मार्गः सुवृत्तानां सुकर्मणां प्राणि। हिंसाविमोक्षणाद्रक्षणात्समुदीरितः ५९ इति दानधर्मेषु उमामहेश्वरसंवादे उमोवाच किंशीलः किंसमाचारः पुरुषः कैश्च कर्मभिः स्वर्गं समभिपद्येत संप्रदानेन केन वा १ महेश्वर उवाच दाता ब्राह्मणसत्कर्ता दीनान्धकृपणादिषु भक्ष्यभोज्यान्नपानानां वाससां च प्रदायकः २ प्रतिश्रयान्सभाः कूपान्प्रपाः पुष्करिणीस्तथा नैत्यकानि च सर्वाणि किमिच्छकमतीव च ३ आसनं शयनं यानं गृहं रत्नं धनं तथा सस्यजातानि सर्वाणि गाः क्षेत्राण्यथ योषितः ४ सुप्रतीतमना नित्यं यः प्रयच्छति मानवः एवंभूतो नरो देवि देवलोकेऽभिजायते ५ तत्रोष्य सुचिरं कालं भुक्त्वा भोगाननुत्तमान् महाप्सरोभिर्मुदितो रमित्वा नन्दनादिषु ६ तस्मात्स्वर्गाच्च्युतो लोके मानुषेषूपजायते महाभोगकुले देवि धनधान्यसमन्वितः ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

अतिथीन्दृष्ट्वोत्तेयोच्यमानाः संतो निवर्तन्तेनप्रयच्छन्ति ११ १२ १९ २० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तच्चकामगुरोः सेवैः समुसेतानुहायुतः महाभोगोमहाकोशोधनीभवतिमानवः ८ एतेदेविमहाभागाः प्राणिनोदानशीलिनः आ
हारार्थविपुलाप्रोक्ताः सर्वस्यप्रियदर्शनाः ९ अपरेमानवादेविप्रदानकृपणाद्विजैः याचितानप्रयच्छन्तिविद्यमानेप्यबुद्धयः १० दीना
न्धकृपणान्दृष्ट्वाभिक्षुकानतिथीनपि याच्यमानानिवर्तन्तेजिह्वा लोभसमन्विताः ११ नधनानिनवासांसिनभोगान्नचकांचनं गा
वोनान्नविकृतिंप्रयच्छन्तिकदाचन १२ अप्रव नाग्न्येपलुब्धानास्तिकादानवर्जिताः एवं भूतानरादेविनिरयंयान्त्यबुद्धयः १३
तेवैमनुष्यतांयान्तियदाकालस्यपर्ययात् धनरिक्तेकुलेजन्मलभन्तेस्वल्पबुद्धयः १४ क्षुत्पिपासापरीताश्चसर्वलोकबहिष्कृता
ः निराशाःसर्वभोगेभ्योजीवंत्यधनजीविकां १५ अल्पभोगकुलेजाता अल्पभोगरतानराः अनेनकर्मणादेविभवंत्यधनिनोनरा
ः १६ अपरेस्तंभिनोनित्यंमानिनः पापिनेनराः आसनार्हस्ययेपीठं नप्रयच्छन्त्यचेतसः १७ मार्गार्हस्यचयेमार्गंनयच्छंत्यल्प
बुद्धयः पाद्यार्हस्यचयेपाद्यंनददत्यल्पबुद्धयः १८ सत्क्रियार्हान्नसत्कारैरर्चयंतियथाविधि अर्घ्यमाचमनीयंवानयच्छं
त्यल्पबुद्धयः १९ गुरुंचाभिगतंप्रेम्णागुरुवन्नबुभूषन्ते अभिमानप्रवृत्तेनलोभेनसमवस्थिताः २० ॥ ॥ ॥

दा०
३०२

२२ गुरुवृद्धापचायिनः गुरूणां च हीनत्वसंपादकाः २६ गुरुवत्पितृवत् ३० उदात्तमप्रशस्ते ३१ ३१ ॥ ॥ ॥ ॥

संमान्यांश्चावमन्यंते वृद्धान्परिभवंति च सर्वे विधा नरा देवि सर्वे निरयगामिनः २१ नैव यदि न राक्षस्मान्निरयादुत्तरंति वै वर्षपूगैस्ततो जन्म लभंते कुत्सिते कुले २२ श्वपाकपुल्कसादीनां कुत्सितानामचेतसां कुलेषु तेषु जायंते गुरुवृद्धापचायिनः २३ नस्तंभी न च मानी यो देवताद्विजपूजकः लोकपूज्यो नमस्कर्ता प्रश्रितो मधुरं वचः २४ सर्ववर्णप्रियकरः सर्वभूतहितः सदा अद्वेषी सुमुखः श्लक्ष्णः स्निग्धवाणीप्रदः सदा २५ स्वागतेनैव सर्वेषां भूतानामविहिंसकः यथार्हसत्क्रियापूर्वमर्चयन्नुपतिष्ठति २६ मार्गार्हाय ददन्मार्गं गुरुं गुरुवदर्चयन् अतिथिप्रग्रहरतस्तथाभ्यागतपूजकः २७ एवंभूतो नरो देवि स्वर्गतिं प्रतिपद्यते ततो मानुष्यमासाद्य विशिष्टकुलजो भवेत् २८ तत्रासौ विपुलैर्भोगैः सर्वरत्नसमायुतः यथार्हदाता चार्हेषु धर्मचर्यापरो भवेत् २९ संमतः सर्वभूतानां सर्वलोकनमस्कृतः स्वकर्मफलमाप्नोति स्वयमेव नरः सदा ३० उदात्तकुलजातीय उदात्ताभिजनः सदा एष धर्मो मया प्रोक्तो विधात्रा स्वयमीरितः ३१ ३१ ३१